

*Присвячаю
Ніне Сокал і Аркадію Ляховічу,
бацькам*

Павел Ляхновіч

ЗОЛАТА КНЯЗЁЎНЫ

Апавяданні. Байкі

Мінск
“Полифакт”
2008

УДК 821.161.3-93
ББК 84 (4 Бел)
Ё 98

Мастак Я. Шатохін

Ляхновіч П. А.

Ё 98 Золата князеўны: апавяданні; байкі
Павел Ляхновіч; маст. Яўген Шатохін. –
Мінск: Полифакт, 2008. – 196 с.

ISBN 978-985-6107-38-5

УДК 821.161.3-93
ББК 84 (4 Бел)

*Дадзеная публікацыя рэалізаваная ў рамках
праграмы польскай замежнай дапамогі
Міністэрства замежных спраў РП у 2008
годзе. Непасрэдны выканаўца праграмы –
Усходнееўрапейскі дэмакратычны цэнтр.
Дадзеная публікацыя адлюстроўвае толькі
погляд аўтараў і не адлюстроўвае
афіцыйны погляд МЗС РП.*

ISBN 978-985-6107-38-5

© Ляхновіч П., 2008
© Шатохін Я., ілюстрацыі, 2008
© Афармленне. ТАА “Полифакт”, 2008

Апавяданні

Важкае пытанне

Да Дзяругі прыехаў у адпачынак сын, афіцэр-падводнік. Пасля абдымкаў і пацалункаў хуценька, па-ваеннаму сабралі на стол і добра пасядзелі. Назаўтра абодва прачнуліся з хворымі галовамі:

— Сын, прывесці што на пахмелку ці сходзім у “Слёзкі”?

“Жаночымі слёзкамі” ў мястэчку называюць сталовую, дзе спрадвеку гандлююць расольнікам, катлетами, півам і гарэлкай.

— Лепей сходзім разам. Не люблю чакаць.

— Чакаць ды даганяць — няма горш. А ці не занізка табе будзе ў сталеўцы выпіваць? — непакоіцца старэйшы Дзяруга, якому хочацца і пахмяліцца, і паказаць землякам сына, і захаваць ягоны “імідж”.

— Нармальна, тата. Я ж не па форме. А нават калі б і па форме, я што — не чалавек? Войска — гэта частка народу, — цытуе малодшы завучаную формулу, — і... — далей ідзе імправізацыя, — ...і “чмыхнуць” у яго асяродзі — наш абавязак. Як сказануў?

— Балбатун. Ты “чмыхнеш” і паедзеш, а мне потым выслухоўвай, як цябе людзі абгаворваць будуць, — паблажліва бурчыць бацька. — Ну добра, збірайся ўжо.

* * *

— Што, Дамінікавіч, сыноч у госці прыехаў? — лісліва сустракае Дзяругаў буфетчыца. Яна працуе тут гадоў дваццаць і ведае ўсіх мясцовых.

— Ага, сын. Во які ён у мяне вырас. Афіцэр... — з гонарам вымаўляе бацька. — Зіначка, нам пляшку гарэлкі і піва... Табе, Леанід Пятровіч, колькі піва?

— Што гэта вы мяне, тата, так ганарова клікаць пачалі, — смяецца “Леанід Пятровіч”, — забыліся, як лейцамі лупцавалі? Мне дзве.

— ...І тры піва, — хмурыцца Дамінікавіч. — І прыкусіць чаго-небудзь.

— Ёсць катлецікі і каўбаска вараная... — буфетчыца наразае хлеб і каўбасу, адначасова задавальняючы жаночую цікаўнасць. — Лёнечка, вы надоўга да нас? Ці не з сям’ёй? А дзе сям’ю пакінулі? Вы ўсё там, дзе і раней, служыце — у Мурманску?

Толькі селі за столік, падышоў нейкі дзядзька з хударлявым тварам, па-вясковаму апрануты. У руках шклянка і сподак з “катлецікам”.

— Дзень добры, Дамінікавіч. Ці можна да вас прысуседзіцца? — на Лёніка аніякай увагі.

— Сядай. Добры дзень! Во, сын у адпачынак прыехаў.

— Лёнік! Ты глянь, ніколі б не пазнаў! Як людзі мяняюцца! Памятаю хлапчуком — даўгалыгі такі быў, бы журавель. А ты мяне памятаеш?

— Твар знаёмы, але не прыпамінаю, мабыць даўно не бачыліся, — крыху нікавее Лёнік.

— У-га! Гадоў можа дванаццаць, а мо і пятнаццаць. Ты з бацькамі на вяселлі ў Федзі Вялічкі быў. Зусім хлапчуком. Я ж сын стрыечнай сястры тваёй бабкі Насты. Так што мы крыху сваякі. Так, Дамінікавіч?

— Ага, нешта крыху ёсць... — пацвярджае той.

— Ну, дык што, Лёнік? За прыезд! І дай Бог, не апошнюю, — падымае шклянку сваяк.

— Дамінікавіч, будзьма!

Глынуўшы гарэлкі, закусілі, потым запалілі цыгарэты. Сваяк пачаў цікавіцца:

— Ты, Лёнік, дзе працуеш?

— У Мурманскай вобласці...

— Ён у мяне афіцэр. Падводнік, — удакладняе старэйшы Дзяруга.

— Дык ты падводнік? — падымае бровы сваяк.

— Падводнік, ага...

— Слухай, даўно цікаўлюся, не было ў каго спытацца... Як вы там пад вадой па паўгода?

— Нармальна... Не заўсёды па паўгода... Як калі. Я, да прыкладу, сама больш тры месяцы быў.

— Тры месяцы! І ні разу наверх не падымаліся?

— Ні разу. Скрытнасць...

— Як там? Страшна? Столькі вады зверху...

— Не, чаго страшна? Вось як тут у памяшканні сядзім. Толькі без вокнаў.

— Як без вокнаў? Вы што там нічога не бачыце, куды пльывае?

— Ну, вы тут наглядзеліся кіно пра “Наўцілуса”, а на самай справе на падлодках няма ілюмінатараў, — Лёнік паблажліва, як дзіцёнку, усміхаецца, — мы па карце ідзем. Там, на карце, усе мелі, глыбіні абазначаны.

— Ну, а калі айсберг, яго ж нельга на карце абазначыць, ён жа плавае!

— Лёня ў мяне гідраакустык, — уторквае свае тры грошыкі Дамінікавіч, — ён гэты айсберг пачуе і аб’едзе.

— Трэба казаць не “аб’едзе”, а “абьдзе”, тата, — папраўляе Лёнік.

— Ат! Мяне ўжо запозна перавучаць, — махае рукой бацька.

— Як гэта ён пачуе айсберг? — не верыць сваяк. — Ён што, з маторам? Ён жа цішком пльыве, не шуміць...

— Шуміць, — Лёніку падабаецца адчуваць сябе далучаным да нечага такога, што большасці невядома і таёмна, — з айсберга цякуць ручаі — чуваць. Адколваюцца кавалкі — таксама чуваць, як у ваду плюхаюцца.

— А як там у вас наконт жаночага полу?

— Ніяк.

— Як гэта — ніяк? А там... ну, паварыхі, прачкі?

— Усе мужыкі. Старшы кок — мічман. Кокі, двое — матросы. Бялізну выдаюць разавую, праз кожныя дзесяць дзён мяняем. Кашулі самі мыем.

— Дык што, жанчын зусім няма?

— Я ж кажу — няма...

— Лодка — атамная? — сваяк кідае позірк на Лёнікаву лысіну.

— Атамная, а як жа...

— Я і гляджу, ты ж малады зусім, трыццаць гадоў ёсць?

— Дваццаць пяць.

— Во, дваццаць пяць, а лысіна большая, чым у бацькі. Радыяцыя!..

— Не думаю. Аблысеў яшчэ ў ваеннай вучэльні, да таго, як гэтую лодку першы раз убачыў. Відаць — парода...

— Не! Глянь — бацьку за пяцьдзсят, а ён толькі крыху лысаваты, а ў цябе ажно да патыліцы.

— Што табе да яго лысіны, — крыўдзіцца за сына Дамінікавіч, — гэта ад фуражкі. Галава парыцца.

— Каб так было, то ўсе ваенныя і мянты былі б лысыя. Не, гэта — радыяцыя!

— Дык я ж кажу, што аблысеў яшчэ як вучыўся, — пачынае губляць цярпенне Лёнік, а пра сябе думае: “Ну, зараз прыйдзе да маіх мужчынскіх здольнасцяў”.

— Слухай, а...

— А з гэтым усё ў парадку.

— Ха-ха! У парадку! Гэта добра, што ў парадку. Давайце вып’ем, каб елася, пілося, хацелася і маглося.

Данілі гарэлку, “прыкусілі”, узяліся за піва.

— Слухай, Лёнік, усё ж як вы там па паўгода трываеце без жанчын? Вы ж маладыя, старых не пашлюць...

— Што “як”? Ну без жанчын і без жанчын...

— А я вось чуў, што вам з Японіі гумовых закупаюць. Праўда?

— Ну, праўда, праўда... — Лёнік крыху захмялеў, сваяк ужо не здаецца нудным, захацелася “прыкалоцца”.

— Не, сур’ёзна. Мне ж цікава. Быць не можа, каб дзяржава не забяспечыла. Гэта ж ваша здароўе... Нельга паўгода цярпець!

— Ну, я ж кажу — праўда.

— А ты спрабаваў? Ну, ляльку гэтую?

— Супыніся, што гэта за гутарка? — перарывае сваяка Дамінікавіч, для якога Лёнік усё яшчэ дзіця. — Давайце пра што-небудзь іншае.

— Не, ты мне скажы, — не сунімаецца сваяк. — Спрабаваў?

— Я не спрабаваў. Мой сябра, Віця, той спрабаваў, — падводзіць Лёнік сваяка да “прыкольнага” пытання.

— Ну і як? Распавядаў?

— Распавядаў. Казаў, усё, як з жывой, нават трыпер падхапіў...

І ўсе тое, ды яшчэ буфетчыца, якая ўвесь час уважліва сачыла за гутаркай, рагочуць. Усім весела. Цяжар у Лёнікавай галаве даўно знік, дзень бачыцца светлым і радасным, хочацца вастрасловіць, і сам сабе Лёнік здаецца вельмі незвычайным і значным. Дамінікавіч спрабуе развітацца са сваяком, але той хуценька падхопліваецца і прыносіць яшчэ пляшку. Плюхае па шклянках, жадае ўсім добрага здароўя. Потым падпірае галаву рукой: “Не, Лёнік, ты мне ўсё ж растлумач, як вы там трываеце без баб?”

Пачатак сезона

О, паляванне! Сапраўдная ўцеха для сапраўдных мужчынаў! Трапяткое чаканне адкрыцця сезона, гутаркі да позняй ночы з калегамі па хобі, назапашванне пораху, шроту, гільз. Сварка з жонкай з-за пасечаных на клакі валёнак. Пошукі стрэльбы, якая за лета знікла з жалезнай скрынкі і апынулася сярод хлуду на антрэсолі.

Нарэшце, ура! Жнівень. З вечара вы едзеце на рыбгас, дзе на сажалках “аж чорна” качак. Гэта каб заўтра пачаць яшчэ на золку. Некалькі разоў пераглядаеце рэчавы мяшок. Так, хлеб узяў. Вараныя яйкі ўзяў. Памідоры, агуркі, цыбулю ўзяў. Так, гарэлка. Дзе другая бутэлька?

“Хопіць адной! — рашуча прырэчыць паплечніца, — а то перастраляецеся там”.

Вы тлумачыце, што на свежым паветры, пад зорамі дзве пляшкі — проста мізер, што дурныя бабы нічога не разумеюць, і атрымліваеце ў адказ нешта пра хлеб, які “мы наеліся

з твайго палявання”, і пералік рысаў вашага характару, з якіх самае пяшчотнае — “прыдурак”. Прапусціўшы гэтую тыраду паўз вушы, вы ўручаеце сваёй палове “Даведнік паляўнічага”, закладзены на рэцэптах прыгатавання дзічыны, і чуеце здзеклівы смех.

На месцы збору вас віншуюць з пачаткам сезону і цікавяцца, колькі набояў вы ўзялі. Оо, едучы на рыбгас трэба браць не меней за дзве сотні, інакш там няма чаго рабіць. Тут вы раптоўна пацеце. І хоць вяртацца — благая прыкмета, нічога не зробіш. Як кажуць, кепская памяць дапамагае трымаць у форме ногі...

Захэкаўшыся, вы прыбягаеце да кампаніі сапраўдных мужчынаў, калі яны ўжо расселіся па легкавушках, і заціскаецца ў адну з іх. Недзе хвілін праз пяць, ужо выехаўшы за горад, вы бачыце, што пярэдня машына мяняе курс на 180 градусаў. Усе астатнія спыняюцца і абмяркоўваюць, што б гэта магло значыць. Ага, вунь той, што відавочна “адзначыў” пачатак сезону, забыўся на лаўцы перад домам стрэльбу. Пашчасціла, вярнуўся своєчасова...

Размясціўшыся на дамбе паміж сажалкамі, вываліўшы свае запасы ў агульную кучу, па крузе пускаецца шклянка. Гучаць тосты ў гонар паляўнічага братэрства, пажаданні добрага палявання, праклёны незлічоным хмарам камароў. Зрэшты, на камароў пасля трэцяй перастаюць звяртаць увагу.

Вечарэе. За хмызы апускаецца барвовы дыск сонца. У паветра падымаюцца чародкі крыжанак і з характэрным посвістам крылаў праносяцца над галовамі. Уся вашая істота, падагрэтая паўкілаграмам “Беларусі”, імкнецца да зброі. Але сезон пачынаецца з нуля гадзін, і вы з намаганнем аддаяце прыярытэт чалавечым законам перад інстынктамі. Яшчэ нядаўна шумная, узбуджаная кампанія разбіваецца на млявыя групкі па двое-трое. Тэмы — пра жанчын, пра палітыку, але найбольш, натуральна, пра паляванне. Самыя “прасунутыя” абмяркоўваюць філасофскую тэзу, што забіваць можна, калі хочаш есці альбо калі цябе хочуць з’есці.

...Роўна апоўначы ўсё наваколле ўзрываецца кананадай стрэлаў. І вы разам з усімі пасылаеце ў зорнае неба пару зарадаў. Салют. Пасля вы лежыце на траве, утаропіўшы вочы на далёкія зоры. Свет вакол вас злёгка пагойдваецца, вы слухаеце, як пераклікаюцца ў трыснягу качкі, як стракочуць у траве конікі. Вам добра...

Народная прыкмета: калі вечарам вам добра, то раніцай будзе кепска. Прачнуўшыся ад моцнага выспятку пад скабы, адчуўшы ўсю прывабнасць адмысловай беларускай хваробы пад складанай назвай “смага, агульная млявасць і абьякавасць да жыцця”, вы, напружыўшы ўсю волю, збіраеце дубальтоўку і, падперазаўшыся

патранташам, шукаеце свайго сябра, з якім так чакалі гэтага моманту. Дзе ж ён? А, вось спіць, захінуўшыся з галавой у “куфайку”. Спробы пабудзіць выклікаюць з глыбінь яго падсвядомасці некалькі словаў на “*великом и могучем*” і рэзкія рухі рукамі і нагамі ля вашага твару. Зразумеўшы бесперспектыўнасць гэтых спробаў, пакідаеце яго і ўдзельнічаеце ў распрацоўцы плану палявання.

Качкі збіваюцца ў чараду пасярэдзіне сажалкі, з берагу да іх не дастрэліць. Таму адзін з нас (выпала таму, каторы забыўся стрэльбу на лаўцы) павінен падплыць да іх на чоўне (учора заўважылі ў чароце нейкія начоўкі), качкі будуць разлятацца, і тут ужо не лаві варон.

Золак. Сцелецца туман. У небе лёгкі пошвіст качыных крылаў. Пасярэдзіне сажалкі цёмная сіплагалосая пляма. Вы замаскіраваліся ў прыбярэжных хмызах і чакаеце. Ад берагу павольна адплывае човен з “загоншчыкам”, набліжаецца да качак.

...На працягу трох гадзін навокал грымяць стрэлы, шчыльнасць стральбы — быццам полк у абароне. Па небе з хуткасцю рэактыўных знішчальнікаў і амаль на гэткай жа вышыні мітусяцца качкі. Вы, падхоплены азартам, зайздросцячы кожнаму чужомаму стрэлу, раз за разам кідаеце ў сусвет зарады шроту. Вынік такі ж, як пасля “салюту”.

Урэшце побач плюхаецца падбітая недзе крыжанка і пасля вашага снайперскага дуплету, не паспеўшы шмыгануць у чарот, перакульваецца дагары нагамі. Сарваўшы адзенне, загараючы ў муле, аблеплены з ног да галавы тванню, вы, бы той спаніэль, “апарціруецца” здабычу на бераг.

Сонца даволі высока. Поедам ядуць камары. Сарамліва кінуўшы свой трафей у агульную кучу, вы з чыстым і ясным позіркам распавядаеце, што расстралялі ўвесь патранташ, збілі тузін качак, але, халера на іх, усе пападалі ў трыснёг і чарот. Шкада, што няма якога спаніэля або сетэра, бо знайсці іх там без сабакі — марная справа. Ды і не палезеш жа з-за нейкай качкі ў гэткую жужлу...

Падводзяцца вынікі ранішняга палявання. Да стратаў трэба аднесці набоі — яны расстраляныя амаль усе, утоплены човен і мокрага “загоншчыка”, шматпакутная стрэльба якога ўтопленая. Да набыткаў — тое, што на кожнага, улічваючы “загоншчыка” і праспаўшых, па тры качкі, а ратаванне стрэльбы было паспяховым, і яе гаспадар цяпер самы шчаслівы з усіх.

Ваш сябра праводзіць рэвізію хатулёў з мэтай знайсці лекаў ад “беларускае хваробы”. Знаходзіць. І даволі шмат. Можна снедаць.

Ізноў па крузе пускаецца шклянка, гучаць віншаванні “з полем”, жарты, досціпы. Нехта выхваляецца трапнай стральбой, нехта кляне

камуністаў за меліярацыю і паніжэнне ў сувязі з ёй качынага пагалоўя. Ваш сябра, а з ім і тыя, што не здолелі ранкам прачнуцца, задавальняюцца, арганізаваўшы “стэндавую стрэльбу” па бутэльках. Усе стомлены і вырашаюць не чакаць вечара, тым больш, што набояў амаль не засталася.

Дома вы ганарыста кідаеце на стол сваю долю ад агульнай здабычы і загадваеце жонцы давесці трафеі да розуму. У адказ ваша урбанізаваная палова, якая дагэтуль толькі тэарэтычна ўяўляла качак у пер’і, прапаноўвае заняцца імі самому. Бо, па-першае, яна ніколі нічога не скубла і не ведае, як гэта робіцца, па-другое, “ты здабыў, ты і займайся”, па-трэцяе, ёй “шкада бедных птушчак”. І толькі пасля строгага тлумачэння, што для мужчыны-беларуса ганьба скубці птушку і чысціць рыбу — гэта традыцыйна жаночы абавязак, — неахвотна бярэцца за справу. Не застаюцца без працы і астатнія. Сын чысціць стрэльбу, дачка разбірае рэчавы мяшок і вешае на прасушку вопратку. Галава сям’і прымае ванну.

Праз некаторы час, уладкаваўшыся на канапе, вы ўглядаецеся ў экран тэлевізара, але галава ваша цяжка хіліцца на падушку, павекі закрываюцца — і перад вамі лятуць і лятуць качкі. Вас агортвае глыбокі сон, і там вы зноў на беразе, сэрца ваша распірае ад радасці, вы ціха і шчасліва ўсміхаецеся...

Золата князёўны

Сонца, як сабака, высалупіла язык і цяжка дыхала. Мурзатыя босыя падлеткі, падымаючы воблакі гарачага пылу, гулялі ў “пікара”. На званіцы, што адначасова была і брамай, мітусіўся званар, склікаючы праваслаўных на абедню. Звон, цягучы і густы, як мёд, расцякаўся над Ракавам, над ракою, над навакольнымі лясамі, перасякаў дзяржаўную мяжу. Быў чуцён аж у Вялікім Сяле, якое нависала над мястэчкам, бо размяшчалася на схіле Менскага ўзвышша. Вялікае Сяло было “пад Саветамі”, і землі вялікасельскага калгасу прымыкалі амаль да агароджы з калючага дроту. Нягледзячы на нядзелю, на калгасных палетках працавалі. Тым ракаўцам, што жылі бліжэй да мяжы, на левым беразе Іслачы, было чуваць, як галосіць вялікасельскія бабы. Яны таксама хацелі аддаць сёмы дзень тыдня Богу, але ім не дазвалялі.

Міхоль Пупкін, які з-за малога росту меў сярод местачковых яўрэяў мянушку “Дзі Фертэле” — “чвартка”, сядзеў на вынесеным зэд-

ліку ў цяньку ля сцяны сваёй хаты. Хата адначасова служыла і крамай, таму мела ганак з трох прыступак, які без усялякіх там сенцаў і тамбураў проста ад ходніка вёў да ўваходу. Над уваходам вісела шыльда, вохрай па чорным — “Sprzedaz komisowa. M. Pupkin”.

Па твары Міхоля сцякаў пот, і ён разпораз сціраў яго ручніком, што вісеў на шыі. Абыякавым позіркам праводзіў людзей, якія накіроўваліся ў царкву, ведаў — пакуль не скончыцца літургія, кліентаў у краме не будзе. Міхоль сварыўся з жонкай.

— Міхоль, гэта ж аферысты, як ты дазволіў сябе абдурьць, — магутным басам крычала з разяўленых дзвярэй крамы Фіра, вусатая кабета грэнадзёрскага росту. — І гэта соль? Яна ж чорная, як маё жыццё з табой! І за няшчасныя сто фунтаў ты аддаў гэтым пагромшчыкам пяць золотых! Ай вэй! Які ты дурны! Не дарэмна мая мама, хай яе душы будзе лёгка, казалася, — глядзі, Фіра, ён пусціць цябе і тваіх дзяцей жабраваць!

— (Ха! Яна будзе мяне вучыць гешэфту...) Фіра, золата маё! Ну чаго ты сярдуеш! Пра якое жабрацтва ты кажаш? Ці не твае сыны вучацца ў Валожыне ў ешыбоце? І да іх будуць звяртацца “рэбэ”... Ці не я сяджу ў сінагозе разам з грэйсэ балебацім — тварам да ўсіх астатніх? Ну што табе гэтыя сто фунтаў солі! Гэтыя кантрабандысты не хочуць хадзіць на

той бок танней. Фірачка, можа ты хочаш, каб я сам пайшоў ноччу ў гэтую Траскоўшчыну? Можа ты захацела пабыць удавой? (...А каб ты ведала, колькі я яшчэ плачу гэтаму кацапу, што “не заўважае” маіх людзей...) Фіра, а можа ў цябе няма шчупакоў і ты не можаш прыгатаваць да шабату фіш?..

Пупкін змоўк. З грукатам коламі па бруку набліжаўся лёгкі вазок на рысорах, запрэжаны белым канём. Вазок параўняўся з Міхалем і спыніўся. Той борздзенька ўскочыў і падаў руку: з вазка ступіла маладая прыгожая жанчына ў доўгай, да пятаў, белаай шаўковай сукенцы і саламяным капялюшыку, абвязаным, як хусткай, белым шалікам. Пазнаў дачку князя Друцкага-Любецкага, летні маёнтак якога быў тут непадалёк, у Новым Полі. Лецішча князеў засталася на тым баку, у “таварышоў”.

— Дзень добры, дзень добры, панна Канстанцыя! Як я рады бачыць такую гжэчную панну ў нашых палестынах! Як здароўе ягамосці князя, вашага таты, хай Бог падорыць яму дзвесце гадоў. Прошэ, прошэ — заходзьце! Ах, як вы выраслі! Сапраўдная нявеста! Ай вэй, які шчаслівы будзе той, хто мецьме гонар узяць вашу руку і сэрца! Праходзьце, праходзьце ў залу. Тут няма чаго купіць для высакароднай панны. Які там наш гандаль! Слёзы! Усе хочучь падмануць беднага жыда! Каб знайсці

нейкі тавар, прыходзіцца гойсаць што той сабака. То ў Вільню, то ў Варшаву. І ніхто не скажа слова падзякі, кожны называе скурадзёрам. А каб жа яны ведалі, як лёгка ў наш час займацца гешэфтам! Якія гэта выдаткі! А дзеці? Чым большыя дзеці, тым большыя клопаты...

— Добра, добра, пан Пупкін, — з мяккай усмешкай перарвала струмень словаў князёўна. — Не прыбядняйцеся.

Яны ўвайшлі ў вялікі задні пакой, што месціўся далей па калідору за “крамным”. Цяжкі дубовы буфет з медным сямісвечнікам ля процілеглай сцяны, масіўны стол з моранага дуба, мясцовай работы, цвёрдыя крэслы з высокімі спінкамі вакол стала.

— Сядайце, калі ласка, панна Канстанцыя. Можна што з’ясце? Праўда, у нас усё па-простама... мы — бедныя жыды...

— Не турбуйцеся, пан Пупкін. Кавы, калі ласка.

— Фірачка! Кавы гжэчнай панне! О, у нас кава дык кава! Ажно з Кракова!

— Пан Пупкін, я ведаю дакладна — кава ў Кракаве не расце... Я хачу да вас звярнуцца, пан Пупкін, мне людзі параілі. Так, адна прапанова. Вы здолееце на гэтым добра зарабіць...

— Так-так. Слухаю вас?

— Там, у лецішчы, у Новы Полі засталася нешта вельмі важнае. Калі расейцы занялі, мы былі ў Італіі. І цяпер я хачу забраць тое...

тыя дакументы. Яны для нашай сям'і маюць надзвычайнае значэнне.

— Так-так, панна Канстанцыя. Але ж прайшоў ужо амаль год, кацапы там, у вашым маёнтку, усё перашукалі... Мабыць, вашы дакументы даўно чытае ў Маскве Фэлік Дзяржынскі...

— Не, яны надзейна захаваныя. Пад ганкам насупраць левай калоны. Трэба толькі выняць пару камянёў з бруку і памацаць жалезным прутом. Пан Пупкін, я ведаю, што вы пасылаеце туды, за мяжу, сваіх людзей, якіяносяць тавар. Я вельмі добра заплачу — і вам і таму чалавеку.

— Хай Бог сцеражэ! Панна Канстанцыя! Якія людзі! Якія тавары! Я прыстойны гандляр. Я шукаю тавары афіцыйна. Я не парушаю законы Рэчы Паспалітай. Не ведаю, хто вам такога пра мяне нагаварыў, плюньце яму ў вочы! Каб яго разбіў паралюш! Каб ён загнуўся язвамі! Я не займаюся ніякай кантрабандай, панна Канстанцыя!

— Пан Пупкін. Вы стары, разумны чалавек. І хітры. Бачыце, як я адкрылася перад вамі... І я, і вы ведаем, хто з ракаўцаў трымае ў руках большасць кантрабандных шляхоў. Не адмаўляйце мне. Слова гонару, вы не пашкадуеце!

— Не, не, панна Канстанцыя! Раней можа і было крыху, а зараз кацапы ўсталявалі на мяжы такую ахову! Сабе даражэй займацца

чымсьці супрацьзаконным. У мяне дзеці, сыны. Вучацца ў Валожыне. Дасць Бог — не будуць такімі гаротнымі гандлярамі, як іх тата. Я быў бы рады дапамагчы чымсьці такой высакароднай панне, але не маю магчымасці. Выбачайце.

— Вельмі, вельмі шкада, пан Пупкін, — у вачах князеўны заблішчэлі слязінкі. Яна імкліва ўскочыла, крутанулася на абцасіках. Загрымелі па бруку колы, зацокалі капыты.

— Міхоль, ты звар’яцеў! У гэтых людзей столькі грошай, што табе не можа прысніцца ў самым лепшым сне... Чаму ты не дазволіў ім падзяліцца з намі?

— Ой, Фіра! Дарагая мая Фіра! Ты такая разумная, і я дзіўлюся, што гэта табе не зразумела. У гэтым Новым Полі стаіць гарнізон кацапаў. Ты ведаеш, што мне каштуе знайсці чалавека, які ходзіць праз мяжу? Не, ты не ведаеш, што мне гэта каштуе! Пупкін не рызыкуе дарэмна, з-за нейкіх там дакументаў. Калі раптам я згублю там свайго чалавека, мне гэта выйдзе даражэй.

— Можа, я штосьці і не разумею, Міхоль, але... О, зараз будзе марока на маю галаву. Гэтыя праваслаўныя такія злодзеі, калі ёсць сярод іх хтосьці з прыстойным характарам, то гэта вялікая раскоша...

З царкоўнай брамы натоўпам павалілі вернікі, расцякаючыся па плошчы. Літургія скончылася.

***

Палын патыхаў так, што круцілася галава. Круглы месяц высока ў небе пабялеў, зоркі зніклі. У пойме Іслачы сцяліўся густы туман. Ён амаль па шыю хаваў белага каня. Справа і злева, на высокіх схілах абалоны чарнеў хваёвы лес. Шарэла. Ззаду, дзе застаўся Ракаў, чуцён быў шум кірмашу. Вершнік на кані, танклявы, амаль бязважкі, спалохана круціў галавою, баючыся кожнага гуку — брохання бабра ў рацэ, трэску ламачча ў лесе. Абрануты ў мужчынскае, але з першага погляду было відаць — дзяўчына.

Канстанцыя, атрымаўшы адмову Пупкіна, спачатку хацела шукаць кагосьці іншага — не ён адзін арганізоўвае “рэйд” кантрабандыстаў у Вялікае Сяло, Траскоўшчыну, часам нават у Менск — але, падумаўшы, пабаялася залішняй агалоскі. Вырашыла дабрацца да схованкі сама. Перш трэба ўверх па Іслачы дайсці да вусця Чорнага Ручая, потым Чорным Ручаём амаль да Новага Поля, дачакацца цемры, пракрасціся да лецішча...

Конь спыніўся, упёршыся ў калючы дрот. Агароджы няма толькі ў рэчышчы. Падпарадкоўваючыся вершніку, конь ступае ў ваду...

...Ігнат, салдат рэвалюцыі, з цяжкасцю змагаўся са сном. У галаве муцілася, вочы, шурпатыя, як засыпаныя пяском, заплюшчваліся. Усё навокал здавалася нерэальным — і

ўсхліпы ручая, і шум лесу, і белы маладзік на ярка-блакітным небе. Яно то з'яўлялася ў свядомасці, то некуды знікала, і тады Ігнат трос галавой або мачыў твар вадою. Каб зараз хто спытаў яго, што самае прыемнае ў свеце, ён, ні хвіліну не разважаючы, адказаў бы — сон.

Побач проста на лясной ігліцы, адшпіліўшы шаблю і падклаўшы пад галаву кулак, спаў напарнік, Федзя. Калі Федзя пачынаў занадта моцна храпці, Ігнат нямоцна штурхаў яго ў бок. Яны былі “ў сакрэце” на белапольскай мяжы. Навязалі з вечара коней пасвіцца на лузе, а самі схаваліся каля агароджы, на беразе ручая, што ўпадаў у раку з чысцюткай вадой.

Цішыня распасціралася навокал. І ў гэтай цішыні данеслася ў затуманеныя ранішняй стомай Ігнатавы мазгі рытмічнае плёханне. Як дым, плыў над поймай туман. І выплыў з яго — сам белы, як туман, — конь з вершнікам, танклявым, як лаза. Працёр Ігнат запясочаныя вочы і дабравата тыцнуў ботам пад скабы напарніку. І адразу закрыў яму рот далонню, каб не крыкнуў чаго спрасоння. І прашапацеў яму на вуха: “Гля... *Нарушитель... Баба*”. А конь тым часам павярнуў з ракі ў ручай і спакойным крокам набліжаўся да “сакрэту”. Выцягнулі чырвоныя байцы з похваў шаблі і сталі за стаўбурамі хвояў, якіх тут расло незлічона.

А калі параўняўся конь з байцамі, выступілі яны з-за дрэваў, і Федзя спакойна ўзяў каня за вобраць. Ускрыкнула Канстанцыя, пашкадавала, што так саманадзейна насмелілася на гэтую небяспечную гульню. Але ўжо тузануў яе за руку кацап у шапцы з вострым верхам, падобным на каровіну цыцку, сцягнуў з каня, кінуў на зямлю. “Конік мой, конік, чаму ты не пачуў небяспеку, чаму не панёс назад?” — думала Канстанцыя, пакуль чырвоны баец прывязваў коніка да дрэва, і яшчэ не ўсведамляла, што гэта найвялікшая няўдача яе жыцця.

— Ну, что, пани? Отъездилась? Показания — откуда, куда, зачем — будешь кому надо давать. А нам — просто — давать. Снимай порты, прелюбодействовать будем... — А калі ўбачыў, што не разумее яго дзяўчына, проста нахіліўся і рыўком разарваў кашулю да пояса, агаліўшы тугія грудзі. Ускочыла князёўна на ногі, апякла позіркам гвалтаўніка, ускінула руку. А ў руцэ — пісталет, не пісталет нават, а цацка небяспечная, малюсенькі такі. Блізка было, хапіла б Фёдару гэтай цацкі, каб пакінуць свет, але малодшы сябра і напарнік яго, Ігнат Парфір’еў, салдат рэвалюцыі, пагрузіў сваю шаблю ў спіну паненкі, аж вастрыві паміж грудзямі вылезла. Захлынулася крывёй дачка класавага ворага, выпусціла з рота чырвоную бурбалку і абсела на зямлю, дзе Чорны Ручай з Іслаччу зліваецца. І з’явілася ў Ракаве магі-

ла-склеп пад чатырохскатным дахам-капліцай і з кароткай эпітафіяй: “Загінула ад бальшавіцкіх рук”. На могілках каталіцкіх, побач з гасцінцам. Нябожчыкаў ракаўцы здавён хаваюць асобна — юдэяў, каталікоў, праваслаўных.

***

Звінелі над Ракавам касцёльныя званы. Неслі на руках труну з дзіўнага чырвонага дрэва. Ляжала ў труне ў шлюбным убранстве Канстанцыя. І была яна нават прыгажэйшая, чым у жыцці. Адпяваў князеўну кардынал ажно з Кракава. Праводзіць сабраліся амаль што ўсе ракаўцы — каталікі, праваслаўныя, юдэі. Калі працэсія праходзіла паўз дома Пупкіна, той зняў кіпу ды прыстроіўся ў хвасце даўжэзнай калоны.

Вярнуўся прыгаломшаны, выцягнуў зэдлік і сеў ля ганку на ўлюбёным месцы. Сядзеў доўга, пераводзячы вочы ад сценаў сінагогі, што месцілася за царквою, на званіцу. Нарэшце вымавіў сам сабе: “Ай-ай! Што ты скажаш на гэтае няшчасце? Хто ж мог падумаць, што гэтае дзіцё рашыцца дзейнічаць само...” Потым змоўк і зноў перакідваў погляд пукатых чорных вачэй са сцен царквы на сцены сінагогі. А калі вярнуўся ў хату, Фіра сказала:

- Міхоль, я маю ў запасе пару словаў...
- Кажы, Фіра.
- Там ніякія не дакументы...

— І я так думаю, Фіра.

— Трэба паслаць туды надзейнага чалавека, Міхоль. Пашлі Кур’яна, ён шмат разоў насіў табе кантрабанду...

— Не, Фіра. Кур’ян хітры. Ён праверыць, што нясе. Трэба новы чалавек. Трэба мужык з вёскі. Чэсь Пякарскі з Міхалова прасіў пазычыць грошай. Хоча купляць зямлю.

— Ты даў, Міхоль?

— Ён не адказаў, як збіраецца вяртаць, Фіра. Я не такі багаты, каб рабіць прэзенты мужыкам...

***

— Слухайце, Чэсь, — казаў Міхоль Пупкін Пякарскаму, паклікаўшы таго ў “залу”, — я не сквапны, як вы маглі пра мяне падумаць. Я хачу даць вам магчымасць самому зарабляць неблагія грошы. Праз нейкі час вы здолееце сабраць патрэбную суму.

Чэсь, высокі, — Міхоль ледзьве даставаў яму да грудзей, — ударлявы прыгорблены мужчына гадоў трыццаці пяці, у пацёртых нагавіцах і дашчэнтэ стаптаных чаравіках, нервова камячыў кепку. Слухаў уважліва, баючыся прапусціць хоць адно слова. Уваччу свяцілася надзея.

— Толькі, Чэсь... Наша гутарка, — у “крамнай” палове хаты былі кліенты, таму Міхоль

панізіў голас, — не павінна стаць нікому вядомай. Нават жонцы.

— І жонцы? А як жа ж...

— Праца, якую я маю прапанаваць, будзе займаць няшмат часу. Разы тры-чатыры на месяц. І то — начамі. Жонцы трэба што-небудзь прыдумаць. Але, Чэсь, праца будзе небяспечная. Затое і заробкі большыя, чым у вашага пана Маслоўскага. Ці згодны?

— А гэта... не красці? Ці гэта... не рабаваць?

— Не-не! Ну што вы, Чэсь! Ці ж я падобен на злодзея ці на бандыта? Звычайны гешэфт, толькі крыху незаконны. Трэба будзе хадзіць за мяжу, насіць туды і адтуль тавары. Калі зловяць, будзеце казаць: шукаў карову, заблукаў, а мяшок знайшоў. Ну? Дык вы згодны?

— Добра. Я... гэта... сапраўды на тым тыдні карову шукаў. Спачатку ля Казакоў, потым ля Пярэжыраў, Выганічаў. Потым сцямнела, дык я ў цемры вакол Паморшчыны ды за Вялікае Сяло зайшоў. І не заўважыў тае мяжы. Як развіднела, бачу — я ўжо далёка. Спалохаўся, думаў, памежная стража зараз схопіць — і ўсё. Гамон. Дык нават не бачыў той стражы. Ні “таварышчаў”, ні палякаў.

— Вы вельмі гаваркі, Чэсь. Я ўжо думаю забраць сваю прапанову назад. Вы не адказалі, ці згодны?

“От жа хітры жыд! — падумаў Чэсь. — Ужо амаль наняў, а пра аплату яшчэ ні слова не вымавіў. Як жа ж гэта каб не прагадаць...”

— Ты ж не сказаў, колькі будзеш плаціць. Калі меней чым дзесяць золотых за адзін раз, дык тады сам цягай свае тавары...

— Фэ, Чэсь! Клянуся долам маёй мамы, мне здаецца, што вы грубіян. Дзесяць золотых! Скажу вам, як казаў цар Саламон, — і неразумны, калі маўчыць, мудрым здаецца. Гэта пра вас, Чэсь. Слухайце сюды. Я плачу вам чатыры золотыя за адзін рэйс, і мы паціскаем рукі! Так? Вы не ведаеце тое-сёе, Чэсь. Кажу гэта выключна для вас. Я плачу дзесяць золотых таму кацапу, што вартуе дрот. Так што я раблю вам страхоўку, Чэсь! Добра! Я буду плаціць пятнаццаць золотых вам, але хай той клятвы кацап па вас страляе! Згода?

Чэсь, які сапраўды тыдзень таму, зблудзіўшы, трапіў за мяжу (драцяная агароджа, відаць, была не паўсюль) і нацягнеўся там страху, калі пачуў пра “страхоўку”, палагаднеў. Урэшце сышліся на пяці золотых за адно падарожжа не далей за Траскоўшчыну, і дваццаці золотых — у Менск.

— А зараз, пан Пякарскі, — сказаў Міхоль і адчыніў буфет. — Ці не будзе вам гідка выпіць з нехрышчоным па сто пяцьдзсят?

Чэсю гідка не было. Выпілі па сто пяцьдзсят.

— Як клічуць вашу жонку? Ці маеце дзяцей? Ну, то вось для вашай кабеткі прэзент. Фіра, прынясі тую хустку, з кветкамі... І насып малому Янку Пякарскаму цукерак. Чэсь, першы рэйс будзе заўтра ноччу. Падрыхтуйце сваю жоначку, што начаваць будзе адна. І нікому ні слова, як дамовіліся.

***

Сонца апускалася недзе за Страпляўцамі. Яго апошнія пурпуровыя промні заблыталіся ў крыжах былой уніяцкай царквы Перамянення Гасподняга, якой ужо дзевяноста гадоў карысталіся праваслаўныя.

Пупкін, косячыся на дзверы, інструктаваў Чэся Пякарскага:

— ...ад дальняга кута агароджы трыццаць крокаў у хвойнік. Там ямка, закіданая ламаччам. Пад ламаччам — мяшок. Не, не цяжкі... Чэсь, я плачу вам пяць злотых не для таго, каб вы ведалі, што ў мяшку. Потым увесь час — лесам уздоўж гасцінца. Калі падыдзеце да агароджы... Вы ўмеце крычаць качкай, Чэсь? То тры разы крыкніце качкай. Нічога, што ў лесе няма качак. І далей ідзіце смела. Мяшок перакінеце, а сам — пад дрот. Слухайце сюды, Чэсь. Тры разы качкай. Дойдзеце лесам да дарогі на Траскоўшчыну — і там тры разы качкай. Да вас падыдуць. Аддасце ім мяшок, забраце тое, што дадуць яны. І — назад... І што? І за гэты

шпацыр я павінен плаціць пяць золотых! У іншых краінах за такі шпацыр па хваёвым лесе плоцяць тыя, хто шпацыруе! Гэта ж курорт!

***

Сонца апускалася за Страпляўцы. Яго апошнія пурпуровыя промні заблыталіся ў крыжах...

— Сёння ў нас Новае Поле, — Міхоль ставіў перад Чэсем новае заданне. — Вы калі-небудзь былі ў Новым Полі? Вельмі файна! Чэсь, сёння я пасылаю вас у вельмі небяспечнае месца. Там стаіць кацапскі гарнізон. Таму — колькі вы хочаце надбаўкі за рызыку? Яшчэ пяць золотых? Добра, Чэсь. Я даю вам дзесяць золотых надбаўкі. За вельмі лёгкую справу. Але сёння да вас ніхто не падыдзе. І барані Бог вас, Чэсь, трапіць у рукі памежнай стражы. Ну, там, ля дроту, будзе як заўсёды. Так, качкай. Слухайце, Чэсь, я перадумаў, я дам вам зверху пятнаццаць золотых. Гэта вельмі харошы гешэфт. Але небяспечны. Мне замовілі бомбу... Ну... людзі, якія забяспечваюць маю краму рыбай... Таму з грузам трэба быць больш асцярожным, чым з дзіцем. Ніякіх страсенняў і ўдараў! Вы ведаеце маёнтак князя ў Новым Полі? Трэба незаўважна падкрасціся да галоўнага ганку, насупраць левай калоны выняць два-тры камяні і патыцкаць пад калонай вось гэтым, — падаў Чэсю завострыны

металічны прут. — Як намацаеце цвёрдае, выкапайце вось гэтай кельняй. Слухайце сюды, Чэсь! Што вы там убачылі? Паўтараю: з грузам абыходзьцеся вельмі асцярожна. Вазьміце заплечнік, так будзе зручней.

***

Палын патыхаў так, што займала дух. Высока ў чорным небе, падобная на круглы бабскі твар з перавязанай шчакой, на зямлю глядзела поўня. Яна залівала ўсё наваколле прывідным святлом. Нізіны заплывалі туманам. Летні маёнтак князеў Друцкіх-Любецкіх стаяў на высокім узгорку, на схілах узгорку ляпіліся хаты паспалітых навапольцаў. Атачаў Новае Поле лясны масіў.

...Да маёнтка Чэсь падышоў з боку Заслаўя, лесам, імкнучыся не выходзіць на адкрытыя месцы. Прабіраючыся, ледзьве не атрымаў разрыў сэрца, калі за некалькі крокаў раптам зароў самец казулі. І яшчэ доўга разносіліся па лесе ягонья хрыплыя адрывістыя рыкі, падобныя здалёк на брэх вялікага сабакі. Гэта было кепска, бо магло насцярожыць вартавых, калі яны былі.

Вартавыя былі. Прынамсі, адзін. Калі, слізгаючы як вужака, Чэсь перапоўз пустку паміж лесам і будынкам княскага лецішча, у яркім месячным святле заўважыў на ганку постаць у шапцы “з пупам”. Вартавы сядзеў на

ганку, прыхіліўшыся спінай да правай крайняй калоны. Доўгая вінтоўка са штыхом-іголкай ляжала ўпоперак на каленах. Галава схілілася да грудзей. Ён спаў. Нават пахрופваў у сне.

Уздоўж франтальнай сцяны — дзе паўзком, дзе на кукішках — Чэсь падабраўся да ганка. Потым, прыкрываючыся ганкам, — да левай, бліжняй, калоны. Паляжаў, аддыхаючыся і назіраючы за вартавым. Той спаў, разпораз плямкаючы губамі. Аддыхаўшыся, Чэсь намацаў прут, які тырчэў завостраным канцом з заплечніка, выцягнуў яго і ўтыркнуў паміж камянямі бруку, што пачынаўся ад ганка. Потым пачаў разгойдваць яго, імкнучыся загнаць глыбей. Урэшце першы камень заварушыўся і з нягучным скрыгатаннем вывернуўся з зямлі. Асцярожна, баючыся груку, Чэсь адклаў яго ўбок. Астатнія чатыры пакінулі свае месцы без супраціву і зусім ціха. Тады Чэсь загнаў прут пад ганак, пад калону. І адразу натрапіў на нешта больш цвёрдае, чым зямля. Сэрца, якое і дагэтуль стукала так, што, здавалася, магло пабудзіць вартавога, затрапятала, як у птушаняці. Нават стала крыху млосна. Чэсь адпоўз за калону, сеў і, скінуўшы заплечнік, дастаў кельню. Вярнуўся да дзіркі ў бруку і асцярожна пачаў капаць. Ціхае скрыгатанне, з якім кельня ўваходзіла ў зямлю, здавалася яму грымотамі. Праз хвіліну адклаў інструмент і сунуў абедзве рукі ў выкапа-

ную пячору. Рукі намацалі невялікі прадмет, закручаны ў мяккае. Учапіўся і з намаганнем вырваў. Зноў адкаціўся за калону і ліхаманкава пачаў пакаваць яго ў заплечнік. Рукі не слухаліся, засунуць здабычу не ўдавалася. Нават забыўся, што гэта бомба, рухаўся рэзка і нервова.

Унутры будынка, за дзвярыма, пачуліся крокі, і Чэс кінуў спробу засунуць скрутак у заплечнік. Схапіў усё ў бярэмя і на сагнутых нагах шмыгануў уздоўж сцяны за вугал. Дзверы завішчэлі, адчыніліся, і на ганак нехта выйшаў. Прачнуўся і ўскочыў вартавы, упусціўшы вінтоўку на брук — было чуваць, як яна бразнулася. Чэс не стаў чакаць і колькі было сілы кінуўся да лесу. Калі па твары ўжо пачалі хвастаць галінкі, пачуў ззаду воклічы і некалькі стрэлаў.

Мяжу прыйшлося перасякаць ажно ля Старога Ракава на досвітку. Па лесе ішоў, глядаючы кожны крок, каб не храбуснула пад нагой сухая галінка. Калючы дрот заўважыў здаля. Лёг і з паўгадзіны плазаваў па роснай траве, падлез пад дрот, прапоўз далей. Калі зусім вымак у расе, устаў і накіраваўся да Ракава. Падышоў да мястэчка, калі ўжо добра развіднела. Захаваў заплечнік у траве ля Урбановічавага плоту, а сам дварамі — ля сінагогі, ля царквы, потым праз вуліцу — і пастукаўся да Пупкіна.

Дзверы адчыніліся адразу, быццам Пупкін сядзеў і чакаў. У вачах сполах:

— Дзе заплечнік? Што тавар, не знайшоў?

— Чаму, знайшоў. Светла ўжо, дык я ля плоту схаваў.

Зноў сполах:

— Пад плотам? Ніхто не бачыў?

— Ды не, здаецца.

— На во мех. Ідзі адразу ж і прынясі.

Толькі спакойна ідзі. Вялікі... бомба?

— Ды не...

— Ну, то падыдзеш, разуйся, і чаравікі ў мех, і... тавар. І... надзяры травы, з паўмяшка, і напхай зверху. І адразу да мяне, але не сюды, праз заднія дзверы.

Праз дваццаць хвілін шчаслівы Пякарскі, спіскаючы ў кішэні жменю манетаў, агульнай сумай у дваццаць злотых, амаль подбегам шчыраваў у заходнім накірунку, у бок Міхалова. Міхоль Пупкін, зачыніўшы знешнія дзверы на засаўку, зайшоў у камору, запаліў газавы ліхтар і дастаў з меха заплечнік, а з заплечніка — цяжкі скрутак спаракнелай тканіны. Абарваў тканіну і вызваліў цёмную ад часу металічную бляшанку. Некалькі імгненняў — і ў далонях Міхоля бліснула чырвоным. Бляшанка цалкам была запоўненая манетамі з выявай апошняга расейскага цара. Манеты акуратна складзеныя ў слупкі, а кожны слупок — у скураную панчошку.

Палын патыхаў так, што займала дух. Вечар, шэры вечар, бо промні забыталіся не-дзе ў тлустых шэрых аблоках, ператварыўся ў ноч. Насмяглая зямля прасіла дажджу. Цёмныя хвоі таксама прасілі дажджу. Паветра было гарачае і цяжкае, як хваравіты ўпрэлы сон. Вецер пачынаў гуляць у верхавінах. Х-гу-у-у-у! — крычалі совы. І было жахліва. Цела пакрывалася пухірчыкамі і халодным потам.

Чырвонаармеец Афоня Ягораў, сутаргава сціскаючы вінтоўку — патрон у патронніку, палец на спуску, — з жахам углядаўся ў цемру. Пост, абсталяваны дахам-“грыбком”, знаходзіўся непадалёк ад калючай агароджы ў паўсотні метраў ад брукаванкі. Дарога перагароджвалася рухомай заслонай — казламі з жэрдак, заплеценымі тым жа калючым дротам. Побач з заслонай — будка з дошак. Там, у будцы, ягоны напарнік. Ён ахоўвае дарогу і забяспечвае рэжым пропуску. Які там пропуск! Спіць, мабыць, на ўслоне.

Ён, Афоня, пісар. І трапіў у гэты жах выпадкова. Пару дзён таму вартавы, які сёння павінен быць тут, пад гэтым вась “грыбком”, заснуў, і ледзьве не здарылася бяда. Вораг рыхтаваў тэрарыстычны акт. Пачаў капаць яму для закладкі фугаса пад ганак казармы. І толькі выпадковасць — аднаму з чырвоных байцоў захацелася па патрэбе — спудзіла тэрарыста.

Няладны вартавы трапіў на месяц у “карцар” — сутарэнне гэтага ж будынку, — а ён у гэты страшны лес, дзе праз некалькі дзясяткаў метраў варожая тэрыторыя.

Х-гу-у-у-у-у, крычаць совы. Ш-ш-ш-ш-ш, шумяць верхавіны. Страшна! К-ш-шы-к! К-ш-шы-к! К-ш-шы-к! А гэта не страшна. Гэта дзікая качка.

І раптам! Крокі! І нешта цёмнае, вялізнае, гарбатае — павольна, як у страшным сьне, і зусім блізка! Якія там “*Стой, хто ідэць! Стой, стреляць буду!*” Якія папераджальныя стрэлы ўверх! Афоня здрыгануўся і націснуў на спуск. У кронах загуло, і на зямлю абрынулася страшэнная залева.

Так асірацеў Янка Пякарскі і панёс страты Міхоль Пупкін. Афоня паехаў у падмаскоўныя Мыцішчы ў пазачарговы адпачынак, а камісар навапольскіх памежнікаў на месяц атрымаў тэму для выступленняў перад асабовым складам.

***

Сонца, як сабака, высалупіла язык і цяжка дыхала. Мурзатыя босыя падлеткі, падымаючы воблакі гарачага пылу, гулялі ў “пікара”. Па белым ад спёкі небе ў бок Менску раз-пораз праляталі самалёты з белымі крыжамі. Калі яны праляталі, падлеткі кідалі гульні і задзіралі галовы. Самалётны звон, ад якога свярбе-

ла скура, расцякаўся над Ракавам, над ракою, над навакольнымі лясамі. Дзяржаўную мяжу не перасякаў — яе не было з верасня трыццаць дзявятага. Толькі ракаўцаў усё адно не пускалі ў Вялікае Сяло і Траскоўшчыну, а вялікасельцаў — у Ракаў.

Міхоль Пупкін, які з-за малога росту меў сярод местачковых яўрэяў мянушку “Дзі Фертэле” — “чвартка”, сядзеў на вынесеным зэдліку ў цяньку ля сцяны сваёй хаты. Хата больш не служыла крамай, але ганак з трох прыступак, без усялякіх там сенцаў і тамбураў, проста ад ходніка вёў да ўваходу. Над уваходам выдзяляўся след ад колішняй шылды.

Па твары Міхоля сцякаў пот, і ён разпораз сціраў яго ручніком, што вісеў на шыі. Абыякавым позіткам праводзіў людзей, якія часам праходзілі ля зачыненай царквы. Міхоль гутарыў з жонкай.

— Міхоль, пра гэтых фашыстаў кепска пісалі ў газеце. Велвел па мянушцы “Гуле”, той, што з Юрздаўкі, я не вельмі яму давяраю, ён замнога мянціць языком, але ён добра чытае па-руску, дык Велвел казаў, што фашысты ні за што забіваюць яўрэяў. Міхоль, ідзе вайна, а ты сядзіш ля ганку і нечага чакаеш. Ты хочаш мець непрыемнасцяў, Міхоль? У цябе двое сыноў, трэба нешта рабіць...

— Золатка маё, Фіра! Ты рвеш мне сэрца. Я не ведаю, што рабіць, Фіра. Палякі давалі

нам гандляваць, але ненавідзелі нас. Прыйшлі рускія, казалі, што яны ўсіх любяць, — і зачынілі сінагогу, разрабавалі краму. Прыйдучь немцы — паглядзім, Фіра. Скажу табе па сакрэце, — Міхоль азірнуўся ў бакі, — я маю тое-сёе на чорны дзень...

Пупкін змоўк. Падскокваючы на бруку, з тарахценнем выехалі тры матацыклы з вазкамі. Дзятва спыніла гульню і цікавала. На кожным па двое, у жалезных шапках і з кароткай зброяй на грудзях. На вазку ўсталяваная яшчэ нейкая зброя, даўжэйшая. Абдалі смярдзючым дымам, затармазілі. Міхоль ускочыў, неўпрыкмет здэёр з галавы кіпу і засунуў у кішэню. Халера іх ведае, мо балбатун Велвел такі мае рацыю. Хацеў даць лататы ў хату, але падумаў, што гэта выкліча падазрэнне. Не ўсведамляў, што гэта найвялікшая памылка яго жыцця.

Немцы, запыленыя, з чорнымі, спечанымі сонцам тварамі, пакінулі матацыклы, спакойна агледзеліся. Выглядалі сыта і ўпэўнена. Той, што быў бліжэй, утаропіўся на Міхоля:

— *Ком гір!* — І падмацаваў рухам пальца, паклікаў.

— Фіра, зачыні дзверы! — не азіраючыся, кінуў Міхоль, стараючыся інтанацыяй не выклікаць пярэчанняў. Падышоў. Зірнуў немцу ў вочы. Бледна-блакітныя, яны выражалі стому і абьякавасць.

— Юдэ? — Рэзка, як пошчак пугі, запы-
тальна.

— ? — Зрабіў выгляд, што не разумее.

— *Біст ду юдэ? Ты ест еврэй?*

— Не, паночку! Я тутэйшы, беларус! —
Павярнуўся паўабарота направа, да царквы,
старанна перажагнаўся “трыма пярстамі”. —
Вось!

Немец, не міргаючы, глядзеў на яго абы-
якавымі сваімі вачыма. Погляд ад твару апус-
ціўся ніжэй, на круглаваты жывот, на вузень-
кую скураную дзяжку, што трымала нагавіцы.
Ямчэй узяў зброю і раптоўна шарнуў руляй
па жываце. Зверху ўніз. Балюча. Дзяжка лоп-
нула. Нагавіцы спалі да каленяў. І адкрылі тое,
што спрадвеку адрознівала юдэя ад хрысціян-
іна. “Машынэнпістоль” загаўкаў, плюючыся
агнём, у хаце нема закрычала Фіра.

***

Сонца, як сабака, высалупіла язык і цяж-
ка дыхала. Мурзатыя падлеткі ў “кетах”, пады-
маючы воблакі гарачага пылу, гулялі ў “цюка”.
Па вуліцы, пакрытай смярдзючым, мяккім ад
спёкі асфальтам, туды-сюды гойсалі машыны.
Ад іхняга гудзення і выхлапаў балела галава і
круціла суставы.

Іван Пякарскі, доўгі, худы і прыгорблены,
якому ракаўцы невядома з-за чаго прыляпілі
мянушку “Дзудзаль”, сядзеў на бявенцы ў

цяньку ля сцяны сваёй хаты. Хата была старая і мела асаблівасць — ганак з трох прыступак, без усялякіх там сенцаў і тамбураў, вёў ад ходніка проста да ўваходу. Над уваходам цямнела вялікая прамакутная пляма. Відаць, даўней тут вісела шылда.

Іван быў “навалаччу” — так называлі карэнныя ракаўцы некарэнных (тыя ў адказ называлі карэнных “грашамі”). Пятнаццаць год таму ён набыў гэтую хату і пераехаў з Міхалова.

Па твары Івана сцякаў пот, і ён раз-пораз спіраў яго рукавом кашулі. Абыякавым позірмак праводзіў людзей, якія часам заходзілі ў браму званіцы. Іван сварыўся з жонкай.

— ...А каб ты апруцянеў! Каб ты сам застрэліўся гэтымі патронамі! А каб табе гэтыя тры рублі ў труну паклалі! Паламаю я тваю стрэльбу! Далібог, паламаю! — вісклівым дзярпучым голасам крычала з разяўленых дзвярэй хаты маленькая разбэрсаная кабетка. — Я збіраю, збіраю гэтыя капейкі! Каб унучкам цукерачку купіць! А ты адразу тры рублі! А каб ты гэтымі патронамі задушыўся!

Іван ездзіў у Валожынскую бальніцу да рэўматолага і там купіў на тры рублі набояў да сваёй “кольбы” — раздзёўбанай курковай дубальтоўкі шаснаццаціга калібру. Гэтым, на погляд жонкі, здзейсніў бессэнсоўную патрату. Іван любіў паляванне.

— Ад цукерак зубы гніюць, — агрызнуўся. Пагрозу паламаць стрэльбу ўсур’ёз не прыняў. Жонка паважала матэрыяльнае і нанесці шкоды рэчам не магла.

— А каб у цябе рукі адгнілі! Каб у цябе ногі пакруціла! Каб ты не дайшоў да гэтага лесу! — яшчэ больш ускіпела жонка.

— Сціхні! Сціхні, курва! Сціхні, горш будзе! — Рукі і ногі балелі даўно, і слухаць праклёны было надзвычай крыўдна. Баба нарывалася.

Навучаная працяглым сумесным жыццём, Рэня імгненна сціхла. Ведала — пасля “курвы” справа можа дайсці да кухталёў. Пакрыўджана зашмыгала носам і шуснула з хаты. Да дачкі, а мо да сына. Дзеці даўно жылі ў сталіцы саўгаса “Ракаўскі”, а ўнукі былі ўжо стоадсоткавымі “грашамі”.

Горача. Іван падняўся па прыступках, зачыніў на гак дзверы, калідорам прайшоў у “залу”, уключыў тэлевізар “Горизонт”, які стаяў на масіўным дубовым сталё. Яшчэ ўбранства пакоя складалі два ложка з нікеляванымі спінкамі. Лёг на ложкак. Экран тэлевізара засвяціўся, і ў пакой уварвалася жалобная музыка. Голас дыктара за кадрам з пастаўленымі стрыманымі рыданнямі агалосіў: *“Внимание! Внимание, товарищи!.. Сегодня, после долгой и продолжительной болезни...”*

— Цьху ты! — падняўся і пачаў шчоўкаць, пераклучаць на другую праграму. На другой была тая ж жалобная музыка. Тузануў з разеткі электрашнур. Экран лыпнуў і звузіўся да памераў капейкі. Капейка доўга свяцілася, паступова знікаючы. Зноў лёг на ложак.

Промні сонца леглі на падрапаную скрыпучую падлогу прамакутнікамі. У промнях лётаў пыл, і добра было відаць, як яго шмат. Быццам зачараваны палётам пылінак, Іван пагрузіўся ў дзіўны стан, калі зусім няма думак. Толькі промні і пыл. Ціха. Чуваць, як шашаль грызе драўніну. Пад падлогай прабегла мышці пацук — быццам конь праімчаў.

У куце зашкрэблася. Праз зусім маленькую шчыліну — і як толькі пралазіць! — вылез вялізны пацук. Іван не варушачыся сачыў за звярком. Іван быў паляўнічым-рамантыкам, хоць і не ведаў гэтага. “Паглядзец” для яго заўсёды было важней за “ўзяць”.

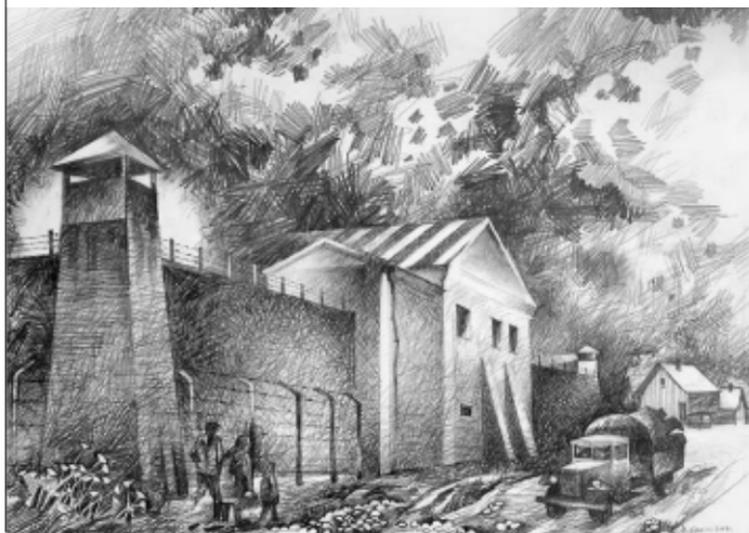
Пацук увайшоў у сонечны прамакутнік і нешта кінуў. Яно доўга і меладычна звінела і бліснула чырвоным. Іван варухнуўся, і пацук знік, зноў здзівіўшы неадпаведнасцю сваіх памераў і шчыліны.

Спачатку здалося — медная манета, дзве капейкі. Але ўбачыў мужчынскі профіль з барадой і адразу ўзгадаў гутаркі са старымі. Уключыў святло ў каморы, дастаў сякеру...

...Пад падлогай на спаракнелай бляшанцы знаходзілася гняздо. У ім варушылася ружовае. Іван наклаў побач груды старых анучаў і асцярожна перанёс гняздо. У бляшанцы сталі цяжкія слупкі ў скураных панчошках...

Пры дарозе

Дрэвы паміралі мужа. Уздрыгвалі кронай, рышуча стагналі і з трэскам гупаліся на зямлю. Праз прарваную кару бялелі касцяной беллю галіны — як адкрытыя пераломы. Паабапал шашы паваленыя таўшчэразныя таполі. Дарога, нядаўна заціснутая ў тапаліную цяснину, зараз незнаёмая і чужая.

Бабіна лета. Ніводнага воблачка не гуляе па глыбока-блакітным небе. Высока-высока, ледзьве бачныя плывуць у ім пункціры гусіных чародаў. Чацвёрта мужчынаў у аранжавых камізэльках разваліліся на краі дарожнага насыпу. Пяты звяглівай бензапілой завіхаецца ля маладога дуба. Піла надрыўна вішчыць і плюецца вохрыстым пілавіннем. Чацвёрта засяроджана назіраюць працэс валкі. Смочуць цыгарэты.

— Дзе ты рэжаш! — крычыць брыгадзір з барвовым тварам. — З таго боку выражай! Каб ад дарогі ўпаў!

Рабочы з прыліплымі да мокрага твару апілкамі непрыязна касавурыцца.

— Алё-о! Каму кажу — з таго боку пілуй!
— злосна вырачае чырвоныя зенкі брыгадзір,
але дубок у гэты момант, здрыгануўшыся, бля-
шана грыміць пажоўклым лісцем, рыпіць і,
трэснуўшы, падае кронаю ад дарогі.

— Не вучы бацьку дзяцей рабіць, — рабо-
чы заглушыў пілу і выцер каптуром твар. —
Ты мне вось што растлумач, пан брыгадзір...
Нафіга мы ўсе дарогі вакол горада распрана-
ем? Што гэта за дурнота? Такія алеі прыго-
жыя былі! Летам цянёк!.. Узімку ад снежных
заносаў закрывалі...

— Табе што за справа? Сказана спілаваць
— ты і пілуй, — брыгадзір мудрагеліста круціць
далонямі перад тварам. — А будзеш шмат раз-
маўляць — хуценька апынешся на вуліцы!

— Ды я і так, здаецца, не ў кабінце... А
што гэта ты за моду ўзяў — палохаць? “Выга-
няць, выганяць!..” Калі ты не настукаеш, то і
не выганяць. Ды і дзе вы яшчэ такіх дурняў
знойдзеце — за капейкі ад цямна да цямна тут
жылы рваць. І ў спёку, і ў дождж, і ў снег з
марозам!..

— Кажуць, што таполі вельмі шкодныя
дрэвы. Ад іх... эт самая... алергія, ад пуху іхня-
га... — утыкае тры грошыкі адзін з курцоў.
Астатнія з абыякавымі тварамі слухаюць,
толькі пажылы з’едліва ўсміхаецца. — Зараз
ведаеш колькі гэтых... ну, у каторых алергія,
развялося?..

— А дубок вось навошта завалілі? Што, ад жалудоў — алергія? Дык ты жалудоў не еш, не парсюк...

— Не ведаю я! — брыгадзір крыху сцішвае напор. — Мне загадалі, я выконваю... Начальства не любіць, калі лішнія пытанні... Ды мне і не вельмі цікава...

— А ты б меней перад імі прагінаўся...

— Ціха, хлопцы! — уступае ў гутарку пажылы. — Паб'ецеся зараз! Спакайней трэба. Спакайней... Чуў я, што дрэвы загадалі ўздоўж дарог спілаваць пасля таго, як тут вось, аб гэты дубок нейкі важны генерал забіўся. Ці то з *КГБ*, ці з расейскай *ФСБ*... Вунь на дубе і кара здэртая — ад той аварыі...

— Дык ці мала аб дрэвы вакол дарог людзей б'ецца? Нажлукцяцца гарэліцы — і за руль. Асабліва маладыя. Што — цяпер усе абсады павыразаць? Добра яшчэ, што не павесіўся — наша начальства магло закамандаваць навакольныя лясы высекчы!..

— То людзей, а то генерал... Як тут забіўся, то ў нас у горадзе адразу вуліцу ягоным імем назвалі. У паўночным мікрараёне. Вуліца Асмана, здаецца. Была Кастуся Каліноўскага, стала Асмана. Мой кум з-за гэтага хоча жыллё мяняць. Вар'ят...

— Турак генерал быў? Блін, што ні назва вуліцы — усё нейкія нянаскія прозвішчы!

— Ага! Турак! Хоць у сiнагогу вядзі! *Остман!* Вуліца *Остмана!* Зямляк наш, ну, у тым сэнсе, што кар’еру гэб’ёвую ў нас пачынаў. Сам, калі мне памяць не... з Рэчыцы, — кажа маладзейшы. — Чытаў я пра яго. Да вайны ў *НКВД* служыў у нашым горадзе, таму ў гэта не трапіў і жывы застаўся. Партызаниў. Пасля ў *КГБ* — у Расеі, у Сярэдняй Азіі. Пасля, як СССР ляснуў — у Маскве. У нас тут нейкі бізнес меў. Здаецца, залу гульнявых аўтаматаў. Таму і наведваўся сюды часцяком. У тым памяшканні, дзе зараз аўтаматы, павінны былі выставачную галерэю адчыніць, але з’явіўся гэты генерал і, відаць, нашым выканкамаўцам нешта паабяцаў...

— Бачыш, брыгадзір, — генерал забіўся, і з-за гэтага мы абсады выразаем, — той, каторы з пілой, выцягвае з кішэні моркаўку, абцірае яе цвярдой далонню і смачна храбусціць, — лепш бы ты тут вяцнуўся. Цэлая была б алея. Прыгожа было...

— Дурны ты... — крыўдзіцца брыгадзір. — Ох, дурны!..

***

“Дын-н!” — апоўдзень грывнуў стрэл, і з купала езуіцкай царквы святога Станіслава пасыпаліся кавалкі дахоўкі. Непадалёк, на плошчы перад царквою, пастаўлена гарматка, і чырвонаармейцы штодзень страляюць з яе па

царкоўных вежах. Гарэзнічаюць. Горад месціцца на левым, вышэйшым беразе ракі, і калі часам вызваліцелі прамахваюцца, снарадзік ляціць над бяскрайнімі балотамі і куды трапляе — невядома. Нешматлікія прахожыя хрысціянца. Хто “трыма пярстамі”, хто — пяцярнёй.

Масіўны будынак прымыкае да царквы з поўдня. Каменьчыкі зацокалі па ягонаму ганку, паднялі фантанчыкі пылу. Эмануэль *Остман* уцягнуў галаву ў плечы. Яму ўсяго сямнаццаць, ён зусім не хацеў бы, каб на сінюю фуражку ляснулася што-небудзь цяжкое. Пакінуць ганак не можа. Ахоўвае ўваход у аддзел *НКВД* — Эмануэль з нядаўняй пары ягоны баец. Новай уладзе, што прыйшла з усходу, для супрацоўніцтва з войскам саюзніка, вермахтам — непадалёку мяжа — патрабаваліся знаўцы нямецкай мовы. *Остман* крыху ведаў.

— Эдзік! Зайдзі да мяне! — крычыць з закратаванага вакна Корч, начальнік.

— Не магу пакінуць пост, таварыш Корч! — бадзёра адказвае “Эдзік”, перапоўнены важнасцю выконваемай місіі.

— Ідзі сюды, кажу, сукін сын! Я табе начальнік ці хрэн з бугра!?

Ну вось! Халеру яго разбярэ. То вучы напамяць інструкцыю: “Павінен... не пакідаць паста, пакуль не будзе зменены ці зняты, нават калі жыццю пагражае небяспека. Самавольнае пакіданне паста з’яўляецца злачынствам...”

Можа, гэты вокліч праз вакно лічыцца зняццём з паста?

У кабiнеце начальніка чалавек восем.

— Так, таварышы чэкісты! Сёння перад намі пастаўлена важная задача! — напорыста і сур’ёзна, націскаючы на “р”, цэдзіць скрозь зубы Корч. — Для патрэбаў гарадскога партыйнага камітэту загадваю вызваліць ад шляхты дом па вуліцы Інжынерскай. Кожны з вас павiнен усвядоміць, што ён зачышчае прастору для ўзмацнення кіруючай сілы нашага грамадства. Вы павiнны разумець, што будынак, намечаны для размяшчэння гарадскога камітэту камуністычнай партыі, зараз заселены класава чужымі элементамі. Таму вашыя сэрцы павiнны быць спакойныя ад усялякіх пакут сумлення. Там — ворагі! Не глядзіце, што гэта могуць быць дзеці ці жанчыны. Разам з тым аперацыю правесці максімальна ціха і хутка. На зборы шляхце — дваццаць хвілінаў. Дазваляецца браць толькі рэчы першай неабходнасці, колькі здолеюць несці ў руках. Кожнага высыляемага абшукваць на наяўнасць прадметаў з каштоўных металаў і канфіскоўваць. Пры спробах супраціўлення — арыштоўваць! Ну, і ў астатнім — па абставінах. Старшым назначаю таварыша *Егорова*.

— Таварыш Корч, я першы раз іду на баявую аперацыю, — пачынае Эмануэль, потнымі далонямі сціскаючы ложа трохлінейкі, —

не ведаю, што рабіць... — заканчвае амаль шэптам, бо вочы начальніка бялеюць ад раз'юшанасці.

— Што камандзір загадае, тое і будзеш рабіць! Шмат размаўляеш! Загадае дзярмо жраць — будзеш жраць! *Егоров*! Інструктаж кожнаму, пакуль не зразумеюць задачу! Глядзі ў мяне! І хопіць семкі лушчыць! Развялі смецця!..

— Ну, мы пойдзем, ці што? — не зважаючы на раптоўнае шаленства Карча мармыча *Егоров* і абцірае ад шалупіння рот. — На інструктаж...

...Ціха не атрымалася. Вішчэлі і галасілі бабы, плакалі дзеці, кідалі ненавідзячыя позірккі мужчыны. Эмануэль спачатку шкадаваў іх. Але адзін з шляхцікоў даў па твары Зміцеру Паўлючэнку, той ажно ўпаў. Эмануэль упярыў шляхціку ў плечы прыкладам, потым адцягнуў абмяклае цела і дапамог звязваць. Пасля гэтага жаль знік і больш не вяртаўся.

Зміцер абшукваў клункі. Адкладваў убок залатыя пярсцёнкі, срэбныя бранзалеты і посуд. Калі дайшла чарга да прыгожай “пані”, у дадатак да рэчаў вырашыў абшукаць яе асабіста. Рабіў гэта старанна, асабліва спыняючыся на найбольш рэльефных месцах. Тут і атрымаў па барадзе. Ворагі! Нават сучаня іхняе, смаркач гадоў дзесяці, кідаўся і спрабаваў кусацца!

Шляхціока клічуць Сяргеем Крыўдам. *Егоров* кажа, што Крыўда, відаць, — бела-

рускі нацыяналіст, польскі фашыст і шпіён.
Як гэта, Эмануэлю не зразумела. Але след-
ства разбярэцца...

***

Гудзе ля моста людскімі галасамі надрэч-
ны кірмаш. Вазы з задранымі ўгору аглоблямі,
чаўны на трэць выцягнутыя з вады. Мігцяць
уваччу рознакаляровыя хусткі, наміткі, капя-
люшыкі, вышываныя кашулі, сукенкі. Вішчаць
свінні, рыкаюць каровы, фыркаюць коні. Раз-
ліваецца ў паветры пах піражкоў, смажаных
на алеі, бліноў з лоем, выганяе ў Пётрыка сліну.
Але цікавяць Пётрыка Крыўду больш за ўсё
коні. І нават не самі коні, а конскія хвасты.
Няпростая справа — вырваць з хваста валасі-
ну і не атрымаць ад гаспадара пугай, або каб
конь, барані Бог, не ўбрыкнуў...

...Надраўшы конскіх валаскоў сплятае іх
Пётрык па два і моцна звязвае адмысловым
рыбацкім вузлом, якому тата навучыў. Будзе
добрая вуда. Хлопчыкі з багатых сем'яў, што
маюць вуды з крамнай жылкі — яе прадае Хаім
у маленечкай краме на кірмашовай плошчы, —
хоць і задзіраюць насы, але з рыбалкі вярта-
юцца, налавіўшы два-тры дзесяткі верхаводак
ды плотак. А ў Пётрыка ёсць свае таемныя
месцы, дзе ён прыкормлівае параным гарохам
ды ячменем вялізных, па локаць, сазаноў, язёў,
ды ляшчоў. Часам ірвуць яны Пётрыкаву

снасць, тады прыходзіцца зноў круціцца вакол коней на кірмашы, не-не, ды і атрымоўваць пугай па голых лытках. Ох і балюча — пугай па лытках! Але як нясе пасля рыбалкі на кукане з лазовага дубца такіх веліканаў, слухае здзіўленыя воклічы дарослых, ловіць зайздросныя позіркы аднагодкаў — забываюцца непрыемнасці. А калі дома, у іх цеснай кватэры, тата ўзважыць у руцэ рыбу і зробіць сур’ёзную міну: “Паважаю...”, а мама паглядзіць па галаве: “Мой ты кармілец!” — Пётрыкава сэрца ажно трапеча ад шчасця. Толькі найбольш шчаслівы ён, калі сядзіць з вудзільном ля вады і, не адрываючыся, глядзіць на патанак з гусінага пяра. Вось здрыгануўся, нахіліўся і паціху пайшоў убок. Падсечка — і на тым канцы жылкі заварушылася, затузала цяжкое...

...Цёпла. Вясна заканчваецца. Заграбуючы босымі нагамі мяккі пыл, Пётрык шпарка крочыць пасярод вуліцы. На лазовым дубцы, прасунутым праз жабры, — два ляшчы. Яны вялізныя і цягнуцца хвастамі па зямлі. Пётрык выгінаецца ад іх цяжару ўбок і часта мяняе рукі. Вуду ён прыхаваў у зарасніках трыснягу ля ракі. Вось ужо і будынак былога тэатру, дом з Пётрыкавай кватэрай адразу за ім. Даўно, год таму, у тэатры ставіліся спектаклі, і такімі вечарамі іхняя вуліца запаўнялася святочна прыбранымі парамі. Мужчыны, вітаючыся, прыпадымалі капелюшы, а жанчыны з

прыемнымі ўсмешкамі важна схілялі галовы: “Вечар добры, панове Вялічкі!” — “Добрага здароўя, панове Жылінскія!” Часам хадзілі ў тэатр і тата з мамай, ад іх тады вельмі прыемна пахла. Ад мамы — кветкамі, а ад таты — нечым, падобным адначасова на кмен і палын. А калі летась з’явіліся рускія, іх усе называлі “таварышчамі”, спектаклі скончыліся. У памяшканні тэатру спачатку жылі рускія жаўнеры. Яны насілі вострыя шапкі з зоркамі, а лыткі закручвалі анучамі, як сяляне ў час сенакосу. Гаворку “таварышчаў” Пётрык амаль не разумеў, хоць у ёй і траплялі знаёмыя словы. А яшчэ яны вельмі часта ўжывалі выразы, казачь якія мама строга забараніла, а што яны азначаюць, не растлумачыла, толькі чамусьці пачырванела.

Ну і нічога, што спектакляў зараз няма. Жаўнеры летась пажылі крыху ў тэатры і перабраліся некуды, а там зараз так fajна ў вайну гуляць! І ў школу хадзіць не трэба! Пётрык скончыў ужо тры класы. Ну яе, гэтую школу! Ірвецца Пётрыкава сэрца на рэчку, а там сядзі за партай і не варухніся, а перапынкі такія кароткія і так рэдка!

Добры ўлоў — гэта выдатна, але задавальненне ад яго няпоўнае, калі ніхто не ўбачыць і не ацэніць. “Зараз завярну за кут, — думае Пётрык, — прайдуся да брамкі. Там заўсёды на лаўцы бабулі сядзяць. “Хар-ро-

опшая рыба! — скажа якая-небудзь. — Добры хлопец у Крыўды, не вісус які, што па чужых садох шастае”. А дома мама: “Мой ты здабытчык! А якія вялікія! Як табе ўдаецца?!”

Калі папраўдзе, бывае, лазіць Пётрык цёплымі летнімі вечарамі па садох, у якіх ажно тонуць гарадскія ўскраіны, але цяпер у гэта неяк нават самому не верыцца. Каб хто спытаўся: “Латашыш чужыя яблыні?” — зусім шчыра адказаў бы, што не, не латашу.

Пётрык завярнуў за кут і скамянеў. Стала млосна і пакутліва захацелася па малой патрэбе. Насустрач два жаўнеры са стрэльбамі за плячыма вялі пад рукі тату. Яшчэ адзін, з рэвальверам у руцэ, ішоў ззаду. Больш за ўсё Пётрыка ўразіла тое, што рукі таты закручаны назад, валасы раскудлачаны, а ўвесь твар запцканы чорнай засохлай крывёю.

— Тата! — не ведаючы навошта, Пётрык кінуўся ўперад, але дабегчы не паспеў. Той, што вёў злева, вольнай рукой, як шлагбаумам, спрытна перагарадзіў шлях. Балюча ткнуўшыся шыяй аб ягоны локаць, — ногі прабеглі далей — з усяго маху грывнуўся ў вулічны пыл, выцяўся спіной і патыліцай аб зямлю, прыкусіў язык і раскідаў рыбу. Не памятаючы сябе, ускочыў і кінуўся на жаўнера — “Пусці тату!” Той злавіў Пётрыка за каўнер, затрашчэла тканіна. Пётрык крутануўся, учапіўся зубамі ў

жаўнерскае перадплечча. Адчуў рэзкі пах нямытага цела, і ў галаве ўспыхнула бліскаўка. Ачомаўся на траве пад плотам. Першае, што ўбачыў, — заплаканы мамін твар. Як потым трапілі ў вёску, да бабулі з дзядулем, Пётрык не памятаў.

***

Як трапіў у гэтае сутарэнне з падслепаватым газавым ліхтаром у канцы калідора, Сяргей Крыўда памятаў цьмяна. Спачатку яго зашнулі ў памяшканне без асвятлення. Пахла пылам. Сяргей абмацаў вакол сябе, памяшканне нагадвала пенал, пастаўлены вертыкальна. Паміж супрацьлеглымі сценамі было меней, чым расстаўленыя ўшыркі рукі. У галаве муцілася, усё цела балела, відаць, яго доўга білі ўжо непрытомнага. Сяргей прысеў на кукішкі, абапёршыся спіной аб шурпатую сцяну, і пагрузіўся ў нейкае здранцвенне — ні думак, ні адчування часу.

...Зарыпеў у дзвярах ключ, грывнула клямка.

— Выходзь! — Сяргей з цяжкасцю падняўся на зацёклых нагах, выйшаў у калідор. Ліхтар ужо, здавалася, даваў даволі святла. — Да сцяны! Рукі назад!

Зачынілі дзверы ў “пенал”.

— Уперад! — прайшлі ў канец калідора.
— Да сцяны!

Зноў рыпенне ключа ў замку, грукат за-саўкі і высокі, аж мурашкі па скуры, скіргат завесаў.

— Заходзь! — ззаду зноў скіргат, грукат, рыпенне.

Вільготная жывая цемра дыхае ўперадзе. Ад яе смярдзіць застаялай мачой. Сяргей пакрыху, выцягнуўшы перад сабою рукі, прасоўваецца ўперад.

— Асцярожна! Не спатыкніся аб парашу, — хрыплым барытонам папярэджвае цемра. Ногі Сяргея намацваюць унізе нейкі бар’ер. Гэта невысокі памост з дошак. На ім упокат шчыльна ляжаць людзі.

— Здымі абутак і сядай сюды, ля мяне, — кажа барытон і бярэ Сяргея за руку. — Ну, братка, чым правініўся перад Савецкай уладай?

— Перад уладай — не. Так, даў па мордзе аднаму. Энкавэдзісту.

У цемры задаволена загаманілі:

— Энкавэдзі-істу! Ну ты і ўляпаўся!.. Што, вось так проста, ні з таго, ні з сяго даў у пысу рыцару рэвалюцыі?

— Ну не так проста... Было за што...

Пакрыху, пакрыху — распыталі ўсё. Праз круглае акенца ў дзвярах у камеру трапляе крыху святла з калідора, і калі вочы прывыклі, Сяргей здолеў аглядзецца. Ля дзвярэй невялікі квадрат бетоннай падлогі, там абутак і драўля-

ная кадушка з “вушамі” — параша. Астатнюю прастору займае драўляны насціл, падняты над бетонам на вышыню калена. На насціле варушыцца чалавечае месіва. Вольнага месца няма. Людзі, іх шмат, скурчыўшыся сядзяць або ляжаць, паклаўшы ногі адзін на аднаго. Большасць па паяс распранутыя — вельмі горача і вільготна.

— Кажаш — прыйшлі выганяць з кватэры? А кватэра твая ці арандаваная?

— Як сказаць... Не, не мая... Я на фанернай фабрыцы працую... працаваў. І дом наш — уласнасць Давыда Лур’е, гаспадара былога фабрыкі... Я і плаціў яму за кватэру. Аж пакуль летась ён не ўцёк, ну, калі таварышчы прыйшлі. З таго часу не стала каму плаціць. Я, дурань, радаваўся — думаў, так заўсёды будзе. Аж сёння ўвальваюцца ў сінх фуражках: *“Дваццаць мінут на зборы! Толькі лічныя вешчы!”* І жонку мацаць!

— Пабілі моцна? — спагадліва пытае гаспадар барытона.

— Косці, здаецца, цэлыя... Але ўсё цела баліць. І галава. І млосна мне. Тут вады няма? А то зараз званітуе.

Грыміць збоку ля сцяны бляшаная накрыўка, і Сяргею падаюць кубак з цёплай вадой. Ад яе пахне жалезам. Астаткі вылівае на галаву. Так крыху лягчэй. Сяргей прымошчваецца сярод целаў і зноў, як у “пенале”, упадае

ў здранцвенне. Гэта і сон, і не сон. Сяргей чуе, як навокал храпуць, кашляюць, размаўляюць людзі, перыядычна хтосьці падыходзіць да парашы, і тады вочы выядае едкая хваля. Ад ляжання на голых дошках нямее цела, прыходзіцца варочацца, непакоючы суседзяў...

...Вішчаць дзверы, у праёме постаць: “Кахнюк! Васкалей! За пайкай!”

Двое борздзенька ўскокваюць, пераступаючы праз ляжачых, спускаюцца з памоста, абываюцца і знікаюць. Праз дваццаць хвілін заносаць у камеру вялізны бак, вешаюць на цвік у сцяне газавы ліхтар. Выносяць парашу.

Бляшаных місак на ўсіх не хапае. Ядуць па чарзе. Урэшце Сяргею перадаюць міску нейкай мутнай вадкасці з пахам гнілля і драўляную лыжку. Лыжка без ручкі, і, каб зачарпнуць, прыходзіцца мачаць у вадкасць пальцы.

— Ты не думай, што цябе хутка адпусцяць, — вучыць Сяргея Парамон, што з барытонам. — Як яно будзе, адзін Бог ведае, а калі чакаць, што вось-вось адпусцяць, — сэрца сабе парвеш. Лепей думай, што гэта, братка, надоўга. Што няма ў цябе ні жонкі, ні сына. Цяжка сябе ў гэтым пераканаць, але ты імкніся. Тады можа і здолееш сябе зберагчы. На допыты пачнуць цягаць, то трымай язык на кароткай шворцы. Невядома, што табе шыць будуць, але ж будуць. Ніякіх прозвішчаў не называй. Калі будуць казаць, што ўсё пра цябе ведаюць, —

не вер. Могуць знайсці знаёмых, распытаць пра ўсялякія дробязі — ну, калі, дзе, з кім, напрыклад выпівалі, аб чым гутарылі. А потым скажуць табе: “Мы ўсё ведаем. Вось такога і такога ты з такім і такім піў там і там, казаў тое і тое. Мы ведаем, што ты ўдзельнічаў у такой і такой арганізацыі. Мы ведаем. Мы толькі хочам, каб ты сам гэта пацвердзіў, каб упэўніцца ў тваёй шчырасці...” Ты і пачнеш... пацвярджаць у шчырасці. І сам не заўважыш, як распавядзеш тое, пра што лепей бы маўчаць.

— Ды я на самай справе акрамя што таму па барадзе заехаў, нічога кепскага...

— Нічога, дык нічога... Я так, тэарэтычна... На ўсялякі выпадак. Або пачнуць з табою таргавацца: “Ты нам усё расказваеш, а мы паклапоцімся, каб вырак быў як мага лягчэйшы”, — не вер! Як толькі штосьці распавядзеш, падпішаш — забудуцца пра ўсе свае абяцанкі. Гэтак сама могуць прымусіць слухаць, што тут у камеры робіцца і ім дакладваць. Вунь тыя, Кахнюк з Васкалеем, — Парамон нахіляецца да Сяргеевага вуха, — кожны раз, як парашу вынесуць ці за пайкай сходзяць, — тытунём смярдзяць. За што іх там турэмшчыкі тытунём частуюць? Во-ось! Думай!

— Няўжо за паганую папяросу на сваіх дакладваюць?

— Не ведаю... Людзі розныя... Іншыя хоць забівай іх — подласць не зробяць, а іншыя

самі шукаюць, як прадацца. Хоць бы і за неда-
курак абслінены. Такія рэчы ты сам павінен
ведаць — не хлапчук ужо.

— Слухай, а што рабіць, калі збіваць пач-
нуць?

— А скуль я ведаю?.. Кажуць, ёсцака ў іх
пара вялі-ікіх адмыслоўцаў па гэтай справе. Тут
думка мая такая: гледзячы ў чым прызнацца
хочуць прымусіць. Бо могуць і замардаваць, а
справы было — ну, скажам, на гадоў на колькі
там зняволення. То ў такім выпадку лепей пад-
пісаць ды жывым застацца. А ўвогуле — не
ўгадаеш, у іх як што — куля ў патыліцу. Не, не
ведаю я...

Маркотна Сяргею на душы. Не верыц-
ца нават, што гэта ён, збіты, сядзіць зараз у
смярдзючым сутарэнні пад будынкам было-
га калегіума. Здаецца яму, што гэта сон, што
варта толькі прачнуцца, і ўсё будзе на сваіх
месцах — маленькая, але ўтульная кватэра з
двух пакояў, Пётрык, жонка. Дзе яны зараз?
Што з імі?

— Як пана на імя? — на плячо кладзецца
чыясыці рука. — Чы то вы, пане Крывда?

— Ойча Казімеж, вы? Дык і вы тут! А
летась, калі службу забаранілі, то казалі — вас
некуды ў Сібір гэты клятвы звезлі. Амаль кож-
ную ноч цягнікамі звозяць.

— Не, былэм пад следствам. Але юш
вкрутцэ — на Сібэр'я. Естэм шпэгам Ватыка-

ну, — Казімеж горка ўсміхаецца. — Пятнасьце лят увензьнення.

— О-ёй-ё-ёй! Пятнаццаць гадоў! І цэлы год следства ішло? І суд быў?

У цемры засмяліся:

— Пра які суд ты кажаш? Прыйшлі сюды, зачыталі вырак. Нейкая тройка завочна судзіць. *Клопов* — сакратар гарадскога камітэту бальшавіцкага, *Корч* — начальнік энкавэдэшны, і яшчэ нехта трэці. А следства... следства, братка, тут па-рознаму. Можа, пару тыдняў, а могуць некалькі месяцаў марнаваць без ніводнага допыту.

Сяргей сядзіць на краі памоста, абхапіўшы галаву, і качаецца ўлева-ўправа, улева-ўправа. “*Спокуй! Спокуй, пане Крывда!*” — святар кладзе яму на лоб халодную далонь, і Сяргею лягчэй. Ён падцягвае ногі да падбародка і засынае. І там усе падзеі сённяшняга вечара здаюцца яму сном.

***

Ды-н-н-к-г! — Ляснула так, што зазвінелі шыбы і са сценаў пасыпалася тынкоўка. Эмануэль уціснуў галаву ў плечы, звывкла чакаючы дажджу з каменьчыкаў. — Не, гэта не гарматка чырвонаармейцаў. Гук нашмат мацнейшы, і час занадта ранні, толькі-толькі сонца выкаціла над зялёным морам трыснягу за ра-

кой. Азірнуўшыся — ці не бачыць хто — Эмануэль пакінуў ганак і забег за кут будынка. Чорны слуп дыму падымаўся над заходняй часткай горада.

— Вартавы, т-т-ваю маму распранагіб-бон!.. Дзе вартавы! — О, халера! Начальства прынесла апраметная. І трэба ж якраз тады, калі пакінуў ганак на хвілінку! Ой, як несвоечасова! Ну, зараз пачнецца...

— Тут я, таварыш Корч! — Што гэта з ім? Чырвоны, потны, быццам ад сабак уцякаў, расхрыстаны. — Я тут. Глядзеў, што гэта там грымнула.

— Праз дваццаць хвілін — да мяне! — І, пераскочыўшы праз чатыры прыступкі, знік у праёме. Здаецца, пранесла. Але што там гарыць?

...У прасторным кабінце Карча прахалодна, хоць сканчаецца чэрвень. Чэкісты, грукаючы затыльнікамі вінтовак па брудным дубовым паркеце, расселіся на шырачэзных падваконніках, на нешматлікіх крэслах, прытуліліся да сценаў. Голас начальніка нязвыкла згубіў іранічна-скандальныя ноты, гучыць трывожна і няўпэўнена:

— Хлопцы, здаецца, — вайна. У парткам тэлефанавалі — сённа немцы перайшлі мяжу. С-с-саюзнічкі, дышла ім *в жупан!*.. Потым сувязь прапала. Добра, каб гэта было толькі правакацыяй, але трэба рыхтавацца да горшага.

Першае — у нас пяцьдзесят два чалавекі ў сутарэнні. Выпускаць іх нельга. Там усе — ворагі народнай улады, дарма, што следства не скончана. Да вечара, сама пазней заўтра, іх трэба ліквідаваць. І — каб ціха. Месца для ліквідацыі — лясны масіў за вёскай Гарадок. Якраз недалёка чыгунка. Да Гарадка — у вагоне, пад выглядам эвакуацыі, каб не панікавалі і не паспрабавалі збегчы. Далей — такая легенда: немцы разбамбілі чыгунку і трэба прайсці колькі там пехатой... Ліквідацыяй зоймуцца ты, ты, ты... — пачаў тыцкаць пальцам Корч, пазначыўшы чалавек дзесяць. — Старшым і адказным за ход аперацыі назначаю... будзеш ты, Эдзік... Эману...ля, цьху, язык зломіш! *Остмана!* Эдзік, потым застанешся — падрабязна пагутарым. Далей! Ты, ты, ты і ты — падрыхтоўка дакументацыі і маёмасці да эвакуацыі... — На сталае слаба дрынькнуў тэлефон. — Слухаю, Корч! Так! Так! Ну, і што? Я вам што — пажарны? Аляксей Ахрэмавіч! Збірай паперы, тыя, што найбольш важныя, ахову вам і дакументацыі арганізую, а пажар тушыць — выбачай, не мая справа. Добра. Добра! Разам! Мае хлопцы і твае. Дашлі каго, хай зброю атрымаюць. І наконт транспарту паклапаціся. Што ў мяне? У мяне адзіная палутарка, і тая ледзьве дыхае! — Абвёў вачыма падначаленых. — *Клопов* тэлефанаваў, сакратар. Здаецца, наклаў у штаны. Будзем дапамагаць ім даваць дралу...

Раніцай самалёт бомбу на збройны склад скінуў, гэта ён зараз гарыць... Ну, і хай сабе. Не наша справа!

...Так, Эдзік... — Корч, застаўшыся сам-насам з Эмануэлем, ходзіць ад сцяны да сцяны, заткнуўшы вялікія пальцы за жоўтую дзягу. — Расцеш, Эдзік! Давяраю вельмі адказную сакрэтную аперацыю. Але калі, барані Бог, хтосьці з шляхцюкоў уцячэ, Эдзік, адказваць будзеш па ўсёй строгаасці... Ну, ты хлапец разумны, учэпісты, сакратар камсамольскі, не табе распавядаць... Значыцца, так! Першае! Зараз чалавека на вакзал — дамовіцца з вагонам. Вагон праверыш сам, каб ніякіх там шчылін, гнілых дошак... ну... зразумела? Потым абярэш месца ля станцыі, недалёка ад Гарадка, але так, каб стрэлаў не было чуваць, кіламетры за тры-чатыры, у лесе. Яму хай твае хлопцы самі выкапаюць. Яно лепш было б, каб шляхцюкі самі, але здагадаюцца, могуць узбунтавацца. Аперацыя сакрэтная, таму, калі нехта з мясцовых убачыць, — іх таксама ліквідаваць. Нам лішнія сведкі абсалютна непатрэбныя! Ну, што ты ў твары змяніўся? Нічагусенькі, прызвычайшся. Чалавека, а тым больш ворага забіць — гэта гонар! Ды і ўвогуле — ім куля як падарунак дарагі. Ворага, Эдзік, калі па-сапраўднаму, трэба доўга на той свет не пускаць, доўга таптаць! А стрэл — гэта лёгка і няправільна!

Проста часу зараз няма. Ты ж мужчына! А то ёсць такія — парася закалоць не могуць. Гэтыя, я лічу, не маюць права нават нагавіцы насіць! Вось, памятаю, у Іспаніі... Але... як-небудзь потым распавяду...

Добра! У Гарадку паведаміш легенду, што немцы чыгунку разбамбілі, што далей трэба крыху пёхам. Пазвязаеце ім рукі назад — зноў сам правер, каб якасна звязалі, — і агульнай вяроўкай па дзесяць-дванаццаць. На кожную такую звязку — па двух нашых хлопцаў. Што? Дзе вяровак узяць? І рыдлёвак? Не злуй мяне, Эдзік!

І яшчэ! Вінтоўкі вашы для такой справы не вельмі прыдатныя. Атрымаеш на ўсіх “Наганы” і патроны да іх. Звязкі хай ідуць праз гадзіну. Яму капайце глыбокую. Падводзіце, кладзіце на зямлю на краі ўсю звязку ў радок, і — стрэл пад чэрап. Вельмі надзейна. Потым скідаеце і крыху прысыпаеце. Так — пяць пластоў. Якраз за пяць-шэсць гадзін справіцеся. Потым засыпаеце і маскіруеце шыльнікам, ламаччам... Ды глыбакавата закопвайце, каб звяр’ё потым не адкапала!

Як закончыце — назад у горад. Будзем парткам суправаджаць. Трэба да вайсковых часцей прыбіцца. І глядзі, Эдзік, яшчэ раз кажу — калі хто ўцячэ, лепей табе самому адразу застрэліцца! А зробіш усё якасна — далібог да ўзнагароды прадстаўлю!

На вуліцы насупраць партыйнага камітэту мітусня. Упаранья партпрацаўнікі разам з сінефуражачнікамі цягаюць мяшкі і скрынкі з паперамі. Сакратар *Клопов* стаіць на ганку са счарнелым, стомленым тварам. Дае каманды: “У кузаў! Гэта спаліць! Спаліць! На машыну!” Большасць папераў тут жа ідзе ў вогнішча, што раскладзена пасярод вуліцы. Вогнішча вялізнае, аж гудзе. Ад яго ўгору разам з дымам узлятаюць палаючыя аркушы.

— Аляксей Ахрэмавіч, ты б дзе ў іншым месцы паперы паліў, — абыякава кажа сакратару Корч. — Сухмень якая! Пажараў наробиш...

— А-а! Няма часу! Згарыць што, дык немцу не дастанецца... А ты свае дакументы знішчыў? А што з *падследсцьвеннымі*?

— Не хвалойся! У мяне ўсё гатова. Дакументы, зброю, частку асабовага складу ўчора вечарам цягнуком на ўсход адправіў. І арыштантаў таксама — куды трэба. Як дамаўляліся. Вунь той хлапец усё зрабіў. Вельмі нам *падхадзяшчы*. Аж страшнавата. Будзе толк, калі лёс захаваем... Ты да яго прыглядзіся. Я яго табе, у сэнсе нам, у ахову ўзяў.

— Выбачай, не да яго. Зараз пра свой лёс час паклапаціцца...

— Так то яно так. Але раю ўслых такія рэчы не вымаўляць... Мы тут пастаўлены ведаеш дзеля чаго...

— Мы ж свае, Васіль Рыгоравіч!

— Тота ж бо, што свае!..

...Горад пакінулі на світанку. Над балотамі ўздымаўся ранішні туман. Патыхала вільгаццю, аерам і балотнай мятай. З палёў вярталіся чароды качак, з шумам разбівалі вадзяныя люстэркі сярод чаротавых джунгляў, якія падымаліся паабапал старой дарогі. Усё было як спрадвеку, быццам і не было вайны... Падкокваючы на калдобінах старога гасцінца, плюючыся смярдзючым чорным дымам, у паўночным накірунку няшпарка рухаліся чэкісцкая “палутарка” з дзясяткам узброеных людзей у кузаве і сакратарская легкавушка, у якой дзяўблі насамі Корч і *Клопов*. Як праехалі Стычанічы — балотную выспу з парай дзясяткаў прысадзістых хат, пакрытых пухнастымі трысняговымі дахамі, — грузавік заглух.

— Ну, сакратар, што рабіць будзем? — звяртаецца да *Клопова* Корч, калі канчаткова стала зразумела, што ўдыхнуць жыццё ў рухавік не ўдасца. — Далей удвох небяспечна, наскочым на немцаў — як адбівацца будзем? Прапаную адправіць зараз тваёй машынай некалькі хлопцаў у Стычанічы, хай двое-трое калёс у кулакоў рэквізуюць. О! Хай легкавік твой на падводы змяняюць! Ха-ха! Ашчаслівяць шляхцікоў! Бо калі мы машынай, то наша ахова за намі не паспее. Дні за два да Івацэвічаў дабярэмся, там нашых сустрэнем. А гру-

завічок трэба з дарогі прыбраць — можа ўвагу з паветра прыцягнуць...

— Даюць нам, здаецца, па мордзе, сакратар. “*Еслі завтра вайна, еслі завтра в паход!..*”, курва! “*Будзем біць врага на яго церыторыі!..*” — разлёгшыся на сярэднім возе, бурчыць Корч, калупаючы ў зубах сухой саломінкай. — Што гэта ты такі невясёлы? Боязна?

Твар *Клопова* сапраўды невясёлы і пака-мечаны.

— Сам думай, што ўслых казаць! Нічога! Усё роўна мы пераможам! — сцішана, амаль шэптам адказвае сакратар і вачыма паказвае на спіну Эмануэля *Остмана*, што з дубцом сядзіць уперадзе, за фурмана, і раптам крычыць дзіка, вылупляючы вочы: — Ціха! Ціха, кажу!

Перабіваючы рыпенне колаў уперадзе, за паваротам дарогі, чуцён трэск рухавікоў.

— Дачакаліся, *p-рудая n-ніцунда!* — Твар *Клопова* са счарнелага робіцца зеленкаватым. — А можа, нашы?

— Якія нашы?! Матацклеты! Гэта немцы! — Корч ускоквае на ногі. — Хлопцы! Усе ў трыснёг! Падрыхтавацца да бою!

Як гарох з сыпанулі з дарогі. Зачвякала пад коламі, захрабусцеў трыснёг. З-за павароту выехала чорная легкавушка. Ззаду і спераду — матацклеты з вазкамі. Немцы. Пярэдні падняў руку. Спыніліся.

***

...Фрыдрых Мэйнэ, зручна ўмасціўшыся ў вазку матацыклета, трымаючы правай рукой за рукаятку “Машынэнгэвэр”, з задавальненнем разглядаў чужы дзікі пейзаж. На павароце дарогі, што зарасла паабাপал высокім трыснягом, яны дагналі басаногага бруднага хлапчука з вудай і трыма вялізнымі рыбінамі, начэпленымі на лазовую галінку. “Багатая краіна, — падумаў Фрыдрых. — Няблага было б атрымаць тут маёнтак. Калі ўжо смаркачы могуць лавіць такіх монстраў... Зямлі мала, але можна арганізаваць гадоўлю рыбы. Загарадзіць сажалкі, развесіць над імі электралямпачкі. Тут шмат балотаў, значыць, павінна быць шмат камароў, начных матылёў. Яны будуць ляцець на святло і падаць у ваду. Рыбу не трэба будзе падкормліваць...”

Закончыць думку не далі. “Опель”, за якім яны ехалі, спыніўся. На пярэднім матацыкле суправаджэння ўперадзе заўважылі фурманку, што нырнула ў трыснёг.

...Пётрык Крыўда з цікавасцю разглядаў нябачаныя траскучыя машыны, што дагналі і спыніліся ля яго. Той, што сядзеў у легкавушцы, нешта гяргетнуў і махнуў рукой. Задні матацыклет з кулямётам на вазку асцярожна аб’ехаў легкавушку, затрашчэў мацней, шпарка, хістаючыся і падскокваючы, паімчаўся ўперад. Праехаўшы метраў трыста,

ён раптам, не збаўляючы хуткасці, крутануўся з дарогі і перакуліўся. “Тах-тах-тах” — данесліся праз некалькі імгненняў вінтовачныя стрэлы. Легкавушка, не развярнуўшыся, ірванула задам па дарозе адкуль прыехала, а кулямётчык з матацыкла, што застаўся, даў некалькі чэргаў па трысняговых зарасцях. Потым паімчаў следам. Усё адбылося так хутка, што Пётрык не паспеў нават спалохацца. Стаяў і глядзеў, як яны аддаляюцца. Калі немцы ўцяклі, патэпаў уперад, да перакуленага матацыкла.

Сонца падала на дарогу праз трысняговую сцяну. Тварам уверх ляжаў на дарозе чалавек у шэра-зялёным адзенні. Чорная кроў запыклася на тым твары. Як у бацькі, калі яго забралі з дому. Дзе ён? Чаму не вяртаецца? Мама нічога не адказвае, толькі плача, калі Пётрык пытае яе пра тату.

— *Мальчык, немцы уехалі?* — Трыснёг зашамалеў, заварушыўся, і на дарогу выбраўся жаўнер, мокры і брудны. У сіняй фуражцы. Той самы, што веў тады тату. Пётрык насупіўся і маўчаў.

— Эдзік! Правер, ці жывыя матацыклісты? Асцярожна падыходзь! Вазьмі на мушку!

Трымаючы напаягове рэвальвер, жаўнер схіліўся над акрываўленым немцам, потым падышоў да другога, той ляжаў нагамі ў балоце, тулавам на сухім.

— Гэты гатовы!.. А гэты дыхае, здаецца!
— Затрашчэў трыснёг, загаманілі людзі, зачвякала балота. Храпучы, коні вывалаклі на дарогу тры сялянскіх вазы.

— Хлопчык, ты дадому ідзеш? То ідзі! Раскажы там людзям, маўляў, партызаны ўступілі ў бой з вялікай колькасцю немцаў і ў тым баі перамаглі, — узбуджана кажа *Клопов*. Увогуле зараз усе ўзбуджаныя, гаманкія і ўсмешлівыя. — Васіль Рыгоравіч, што з тым немцам?

— Жывы... Аглушыла — відаць, як з вазка вываліўся, аб зямлю вяцнуўся добра... Хлопцы! Паліце яго вадой, хай ачухаецца!

Праз пару хвілінаў са смехам і жартачкамі падвялі немца.

— Васіль Рыгоравіч, відаць, трэба яго дапытаць?

— Зараз... Эдзік! *Остман*! Дапытай немца.

— Што пытацца?

— Ну... З якой часткі... На халеру нам яго частка? Спытайся, як клічуць. Чаго ехалі, — і, панізіўшы голас, з'вярнуўся да *Клопова*: — Аляксей Ахрэмавіч, думаю — нам на Івацэвічы зараз рухаць *ня следуе*. Нарвёмся яшчэ, і не раз. Давай вернемся назад у горад, там будзем думаць, што далей. Дакументы, што вязём, — у балота. Ніхто іх тут ніколі не знойдзе.

— Згодзен. А што нам з гэтым немцам? Не цягаць жа з сабою!

— Разбяромся... Эдзік! Дапытаў?

— Значыцца, так! Клічуць немца Фрыдрыхам Мэйнэ. Суправаджаў палкоўніка ў якасці аховы. Больш нічога не ведае.

— Добра. Давай, арганізуй зараз — мяшкі з дакументамі, і немцаў таксама — у балота. Ну, што ты ў твары мяняешся? Ты ж ужо гэтым займаўся, трэніраваны...

...Пётрык, асцярожна ступаючы па абочыне, дзе расла трава, бо дарожны пыл распаліўся на сонцы і пёк ногі, пачуў ззadu два стрэлы. Азірнуўшыся, убачыў, як жаўнеры раскачалі і кінулі ў багну немцаў. Балота забурчэла, выпусціла смярдзючыя бурбалкі, сквапна засмактала, паглынаючы здабычу...

...Вечарэла. На даляглядзе за балотамі вісеў барвовы шар, кідаючы на наваколле доўгія цені ад скарлючаных дрэў і зараснікаў ракіты. На ямах, залітых вадой, плюхаліся, перакрываючыся ўніз галовамі, крыжанкі. Аднекуль здалёк прыляцела сойка з жолудам у дзюбе. Пакінуўшы на дарожным пыле крыжыкі слядоў, па-зладзейску азірнуўшыся, яна шмыганула ў прыдарожную траву, прыхавала жолуд і з перажным крыкам паляцела назад у лясы.

Высока ў небе, раскінуўшы вострыя крылы, плыў у блакіце сапсан, азіраючы прастору бязлітаснымі зоркімі вачыма. Сойка нават не пачула імклівага посвісту сакаліных крылаў... Так на ўскрайку шашы, былым гасцінцы, над

невядомай магілай нямецкага салдата Фрыд-
рыха Мэйнэ падняўся праз гады адзінокі ду-
бок.

***

Вечарэла. Барвовы шар амаль схаваўся
за даляглядам. Гарэлі асушаныя балоты. Дымы
тарфяных пажараў расцякаліся па наваколлі,
і ў паветры стаяў іх удушлівы пах. Пётрык
Крыўда — які так і застаўся Пётрыкам,
нягледзячы на ссівелую галаву, — прыціснуў
локцем лейцы, разлёгся на пахкім сене. Следам
за ягоным возам паўзла белая на фіялетавым
небе поўня, абуджала цьмяна акрэсленыя думкі
і тугу пад сэрцам. Маленькі вараны конік
спакойна цокаў капытамі па асфальце, ціха
шамацелі гумовыя колы. Конікам не трэба
было кіраваць. Пётрык драмаў, змораны доўгім,
ад цямна да цямна, працоўным днём. Сны
мітусіліся вакол яго, блытаючыся з явай. Часам
узнікалі твары маці і бацькі. Няма ўжо маці, а
бацьку як схапілі энкавэдзісты напярэдадні
вайны, так і прапаў. Зрэдку расплюшчваў вочы
і дзівіўся, як за ягонае жыццё змяніўся
навакольны пейзаж. Вось там, дзе зараз малады
дуб, рускія на ягоных вачах застрэлілі немца і
кінулі ў балота. Зараз ад балота не засталася
і следу...

...Цямнела. Зручна размясціўшыся за
штурвалам грузавога “Мерседэса”, Вольфганг

Мэйнэ з хваляваннем разглядаў нязвыклы дзікі пейзаж. Далёка, аж пакуль сягае пагляд, раскінулася плоская, як стол, раўніна, перарэзаная сеткай меліярацыйных каналаў, парослая там-сям непразнаснымі хмызнякамі і невялікімі выспачкамі маладых хвойнікаў. Куды ні павернеш галаву — зарывы пажараў. І непрыемны пах тарфянога дыму... На краі раўніны паказаліся агні горада. Недзе ля гэтага гораду на пачатку вайны з рускімі прапаў бацька, Фрыдрых. Колькі дзесяцігоддзяў таму позірк яго спыняўся на гэтым даляглядзе, на гэтай рацэ... Можна, дзесьці тут ляжаць ягоныя косці? На сэрцы Вольфганга было ўрачыста і горка...

...Эмануэль Барысавіч *Остман* ціснуў на акселератар “Джыпа”, не тармозычы, нават калі праносіўся праз цёмныя, без ніводнага агеньчыка вёскі. Сяляне кладуцца рана. Вочы сачылі за дарогай, рука ляжала на штурвале, думкі былі далёка. Абдумваў чарговы артыкул кніжкі мемуараў.

Жыццё амаль удалося. Ён — генерал. Ён быў прыбліжаны і аблашчаны самымі высокімі людзьмі... І нават зараз, на пенсіі, ён не губляе сувязяў з моцнымі. Яго не забываюць. Тое, што яго, сёння жыхара другой краіны, аб’явілі ганаровым грамадзянінам гэтага гарадка, дзе пачалася кар’ера, вельмі грэе самалюбства... Хоць якая Беларусь іншая краіна, калі Федэральная служба бяспекі робіць тут што хоча! Вось —

дазволілі ганароваму грамадзяніну размясціць тут сваю справу. Нават памяшканне далі. Гэта, натуральна, крыху каштавала, але тое, што для маскоўскага генерала — *грашы*, для мясцовага чыноўніка — вялізныя грошы... Адзінае, што ўсе апошнія гады не дае спакою, дзярэ і цісне знутры — несправядлівасць, з якой прыйшлося сутыкнуцца. Чаму? Чаму так абышліся менавіта з ім? Ён жа пра гэтага *Клопова* ведае ўсё. Хто ён такі, гэты *Клопов*? У мемуарах будзе так: “У чэрвені сорак першага быў пакінуты ў тыле ворага членам падпольнага камітэта КП(б)Б, а ўжо ў верасні ён пакінуў сваіх таварышоў, сьшоў у родную вёску, адседзеўся там, адпусціў бараду, потым перайшоў лінію фронту і апынуўся ў шыкоўнай “зямлянцы” — гасцініцы “Масква”. Прасядзеў у сталіцы да верасня 1942 года. Потым самалётам закінулі *Клопова* ў Беларусь, ужо сакратаром падпольнага камітэту партыі. Праз некалькі месяцаў прысвоілі званне генерал-маёра, а потым — і Героя Савецкага Саюза. За што? Немца жывога ў вочы не бачыў”.

Сапраўды не бачыў. Нават тады, калі ў пачатку вайны ўзялі ў палон таго... Фрыдрыха?.. Так, Фрыдрыха, як Энгельса клікалі, а вось прозвішча забыўся. Нешта з валасамі... Хаар? Не, не Хаар. Як па-нямецку “грыва”? Мэйнэ! Дакладна, Фрыдрых Мэйнэ! Дык як яго прыйшлося ў распыл пусціць — бо не ця-

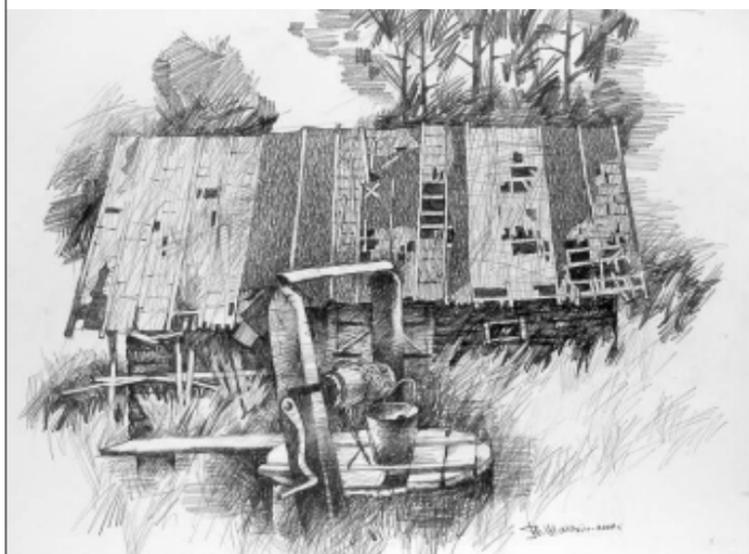
гаць жа з сабою, калі абстаноўка такая няясная! — то званітавала будучага героя. Чыстаплой! Толькі і мог, што расстрэльныя спісы падпісваць! І гэтаму — героя! А яму, Эмануэлю *Остману*, — хрэн з гарчыцай.

Дарэчы! Дарэчы, вось недзе тут тое ўсё і было! Як усё памянялася! Не пазнаць! Во, помнік нейкі ля дарогі. Абстракцыя нейкая. Можа, тым падзеям?

...Уперадзе заблішчэлі чырвоныя “габарыты”. Фура. Нумары нямецкія. Зачасцілі фрыцы. Відаць, гуманітарку вязуць. Так, пераключыцца на бліжняе святло — і на абгон. Акселератар па плешку!

І раптам у бліжнім святле фараў, — зусім блізка, — воз з сенам! Па левай абочыне, с-сука! Тармазіць! Позна! Управа! Фары на імгненне выхапілі стаўбур дрэва, потым трэск і моцны ўдар у грудзі. Апошняя, што ён убачыў, былі чырвоныя ліхтары “Мерседэса”...

Помста

Па Іслачы плылі раздутыя трупы. Плынь паласкала іхныя раскручаныя абмоткі, падобныя на доўгія водарасці. Начамя ў вокны хат асцярожна стукалі і патрабавалі ежы. Вайна, як сялянскі воз па бруку, прагрымела паўз Ракаў і заціхла ў менскім накірунку, пакінуўшы новую ўладу ў выглядзе трох паліцыянтаў.

Ядзя Макіцкая, дэпутатка Вярхоўнага Савету, збірала рэчы для ўцёкаў. Каторы ўжо дзень угаворвала Тодара, мужа:

— Збірайся, пойдзем у Душкава да сястры, там перачакаем, паглядзім, што будзе. Бо чые маё сэрца — прыйдуць па нас...

— Ага! Разумная! А гаспадарку хто глядзець будзе? Скаціну куды — на вуліцу, ці можа суседзям раздаць? Не-е, любачка! Табе, можа, і трэба дзе перачакаць, а з мяне які спрос? Я ў “таварышчаў” не засядаў!

— Можна і суседзям... Жыццё даражэй...

Загрукалі на ганку прыступкі, ляснула клямка, у хату ўварвалася расчырванелая, задыханая суседка. Садрала з галавы хустку, выцерла ўпацелы твар:

— Ядзя! Курлян са сваімі паліцаямі сюды ідуць! У-уцякайце! Бо заб'юць!

— Ну, Тодар! — у вачах адчай. — Прашу цябе!

— Мянэ не зачэпяць, што я ім? Бяжы давай! Як усё сціхне — прыеду ў адведкі. — Падхапіў клунак і падштурхнуў Ядзю да задніх дзвярэй. — Хуценька агародам у лес, потым вакол Паморшчыны. І на чыстае не выходзь, хмызамі ды лесам старайся.

Правёў у канец агароду, дапамог перабрацца праз плот, падаў клунак. Медзведзявата, сарамацячыся, абняў:

— З Богам! — спрытна, як шашок, шуснула ў лес. Лес пачынаўся адразу за агародам.

Тодар вярнуўся, падпёр кійком заднія дзверы, у прабой пярэдніх уставіў трэску, каб відаць было, што нікога няма. Выйшаў за брамку і пакрочыў у цэнтр мястэчка. Насустрач небяспецы.

Курляна сустрэў на мосце. Аднаго. Хацеў кіўнуць і шмыгануць міма, але той загарадзіў дарогу і падступіў ушчыльную. Аж патыхнула самагонкай і часнаком. Пырскаючы пенай з вывернутых чырвоных вуснаў, прасіпеў:

— Здароў...

— Дзень добры, Сідар... — пад сэрцам засмактала, і Тодар пашкадаваў, што не паслухаўся Ядзю.

— Што чуваць?

— Ну... дык... усё добра. Дзякуй Богу.
— Тодар, рассыпаючы тытунь, заслініў самак-
рутку. — Прыпаліць ёсць чым?

— Я табе зараз прыпалю! — Зняў з пляча
карабін. — Ты гэт-та... Дзе твая сучка? — По-
гляд мутных вачэй цяжкі і непрыемны.

— Хто!? Якая яшчэ сучка!?

— Балышавіцкая сучка, жонка твая дзе?

— Думаеш — стрэльбу ўзяў, і ўжо над
усімі пан? Сучка — твая матка! — Ухіліцца
не паспеў. Удар прыклада зламаў нос і кінуў
на брудныя дошкі. Потым доўга, мо хвілін
дваццаць, Сідар тоўк Тодара нагамі. Калі зма-
рыўся, хістаючыся і мармычучы нешта пад нос,
пакрочыў назад у цэнтр мястэчка. Кроў пра-
цякла праз шчыліны насцілу і буйнымі кроп-
лямі падала ў хуткія шклянныя струмені, ут-
вараючы мутныя ружовыя воблачкі. Вакол іх
круціліся чародкі гаркуш і верхаводак. Спа-
лоханыя вочы бялелі з-за шыбаў. Фурманы,
што ехалі з кірмаша ў Паморшчыну і Вялікае
Сяло, асцярожна абміналі непрытомнае цела.
Падабралі, калі сцямнела...

...Пахла цвіллю і дымам. Бледныя промні
месяца ліліся скрозь падслепаватыя шыбы. На
стале захліпалася газавая лямпа. За ёй цемра
глядзела на Тодара горкімі вачыма. “Дзе я?” —
спытаў у вачэй Тодар. “Бу-бу-бу”, — сказалі
яго разбітыя вусны. Вочы выплылі з цемры.
А-а, сястра жонкі... А як?.. А дзе?..

— Ачуняў? Я ўжо думала, памрэш. Тры дні без памяці. Суседка прывезла, Марыля. А Ядзя хутка павінна быць. У Пяршаі пайшла, кажуць, там партызаны, будзе да іх прасіцца. Зараз юшкі курынай паясі, тры дні ні каліва ў роце, толькі вадой вусны мачыла. Пашанцавала табе, што паліцай п’яны быў. Цвярозы забіў бы.

Цёпла-салодкае палілося на губы, на шьню, крыху трапіла ў рот і сагрэла страўнік. У распухлы нос патыхнула мясам, і Тодар адчуў страшэнны голад. І пачаў глытаць. Ажно пакуль швагерка не сказала: “Ну, хопіць пакуль. Нельга адразу шмат”. Тады Тодар прыслухаўся да свайго цела, і разбурэнні здаліся яму не вельмі вялікімі. Толькі круцілася і балела галава. І кожны ўдых болем аддаваўся ў скабах.

***

Гасцінец ад Менску да Ракава і далей застаўлены кінутай нямецкай тэхнікай, а ў навакольных лясах процьма зброі. Маладзкі мокне ў хвалях сцюдзёнай Іслачы. Распранутыя трупы плывуць па іх. Сідар Курлян спіць у берагавых хмызах. Калі спрабаваў залезці ў кузаў грузавіка, каб ехаць з немцамі на захад, атрымаў выспятка каваным ботам у твар. Зараз немцы ўжо далёка, а ён вымушаны хавацца. Рускія забралі ў сваё войска ўсіх дарослых мужчын, а падлеткаў сагналі ў “істрабі-

цельны” батальён. Людзі клічуць іх “ястраб-камі”. Ястрабкі шукаюць па лясках і вясковых лёхах дэзерціраў і такіх, як ён, Курлян, былых паліцаяў.

Ноч росная і халодная. Курлян спрабуе закруціць грузнае сваё цела ў паліто, расцеленае на зямлі. У кішэні ляжыць “Парабелум” і муляе бок. Ранішні сон самы прыемны, а тут холад і “Парабелум”. І яшчэ вельмі хочацца есці.

Над хвалямі Іслачы туманок. Чэзне маладзік. Двое рыбакоў – адзін з “таптухай” і торбай, другі з шостам. Босыя ногі чырвоныя ад холаду.

— Правей, правей заходзь! Давай! Давай! Не ўпусці! — чуе крык Курлян, падхопліваецца і кідаецца ў раку, на той бераг, дзе яму здаецца лягчэй уцячы. Паліто і “Парабелум” застаюцца здзіўленым рыбакам.

Хутар гарбаціцца сярод елак побач з брукаваным гасцінцам. Да яго лёгка падысці не заўважна. Сідар ценом слізгае сярод елак і ўваходзіць у хату. Тры пары сніх, як валошкі, вачэй глядзяць на яго спалохана. Дзяўчынка і двое хлопчыкаў.

— Дзень добры ў хату. Дзеткі, а дзе мама ці тата? — У хаце пахне кіслай капустай і цяплом. Сліна цячэ ў рот Сідара як з прарванай гаці.

— Мама ў Лакаве на кілмашы, а тата на лыбе... — адказвае самы маленькі. Дзяўчынка штурхае яго локцем, і той раптам змаўкае.

— Цябе як клічуць? — пытае Сідар дзяўчынку, але тая апускае вочы і маўчыць. — Ну чаго маўчыш? Цяляты язык аджавалі?

Дзяўчынка адмоўна хітае галавой, высоўвае кончык языка, маўляў, усё на месцы, але маўчыць.

— Я тут пасяджу, у вас. Тату, маму пачакаю, — Курлян садзіцца на ўслон ля вакна, кладзе рукі на стол.

Цёпла. Галава Сідара хіліцца, прытомнасць мякка расплываецца, і вось ужо ён сёрбае з вялізнай місы вараную капусту. Сёрбае, і не можа наесціся.

Стукнула нешта на падворку, і прахапіўся Курлян. Па-воўчы прахапіўся, бадзёрым, пругкім. Толькі сліну сцёр, што на шчаццё нацякла. Зірнуў у вакно — і адскочыў. Лёгкая брычка ў двары, запрэжаная конікам вараным, танклявым, нянаскім. А ад брычкі да ганку, — Сідар яго адразу пазнаў, — Тодар Макіцкі ідзе, камандзір “ястрабкоў”, галоўны ястраб. ПППШ правай рукой за шыўку прыклада трымае, руляй уніз.

Шыкнуў страшным голасам на дзяцей Курлян, каб маўчалі. Не ведаў, што Макіцкі яго ўжо ў шыбе заўважыў і таксама пазнаў. Заціснуў Сідар вялікае сваё цела, хоць і схуднелае апошнім часам, за печ, куды толькі дзіцё магло заціснуцца. І сцішыўся, як мыш.

Адчыніў Тодар дзверы ў хату, сам за вушак схваўся, аўтамат перад сабой. Агледзеў пакой:

— Дзеці! Хуценька на вуліцу! І за хлеў!
— дзяўчынка схапіла малодшых за рукі, і ўсе
разам патэпалі з хаты.

— Курлян! Я ведаю, што ты тут. Вылазь.
Адбегаўся. І без глупстваў. Я цябе страляць не
хачу, я цябе ў лагер, каб доўга гніў. Таму ты
мне жывы патрэбен, — твар Макіцкага блед-
ны, твар хворага чалавека. Далосся ў знакі збіццё
і тры гады ў Налібоках у зямлянцы. Таму і ў
войска не ўзялі.

У пабелцы, у пыле выбраўся Курлян са
шчыліны. Вочы запалыя, абкружаныя чор-
ным, злыя, як у загнанага звера. А гутарка
ліслівая:

— Тодарка, зямляк! Ты за тую бойку злу-
ешся? Ну прабач, зямляк, п'яны быў, нічога не
памятаю.

— Зброя ёсць?

— Якая зброя? Нахалеру мне тая зброя?
Німашака нічога! — Вывернуў кішэні, расхінуў
крысё фрэнча, задраў кашулю. — Во! Нахале-
ру яно мне!

— Ну, то выходзь, — Тодар крыху адступіў
у бок і прапусціў Сідара ўперад.

Выйшаў Сідар на ганак, і — шусь пад
парэнчу, ды за вугал, ды з усяе сілы — праз
падворак, да лесу.

— Стой, Курлян! Не ўцячэш! — закры-
чаў Макіцкі і паклаў свой ПППШ на парэнчу.
— Стой, кажу!

Не слухае Курлян, ляціць, што лось, нават галаву, як лось, закінуў. Выцалаў тады Тодар і ляснуў адным стрэлам. І разбіла куля апошні пазванок у хрыбетніку. Прамазаў Тодар, ніжэй цалаў, па мяккім.

Пагрузіў знерухомелага Курляна і скінуў ажно ў Ракаве, на мосце. Сам, мармычучы нешта пад нос, паехаў дадому і там добра-ткі напіўся. Сам-адзін.

Спалоханья вочы бялелі з-за шыбаў. Спалоханья фурманы, што ехалі з кірмашу ў Паморшчыну і Вялікае Сяло, асцярожна абміналі нерухомае цела. Кроў працякла праз шчыліны насцілу і буйнымі кроплямі падала ў хуткія шклянныя струмені, утвараючы мутныя ружовыя воблачкі. Вакол іх круціліся чародкі гаркуш і верхаводак. Падабралі, калі сцямнела...

***

Курляна не судзілі. Краіне патрэбны былі працаздольныя зэкі. Моцы ў ім яшчэ застава-лася на дваццаць пяць гадоў. Ён правёў іх на ложку ля вакна, што выходзіла на ракаўскае возера, сярод якога ўздымаецца старажытны курган.

А Макіцкі згарэў хутка, як свечка.

Неспасцігальныя задумы Твае, Госпадзе...

Апошні нячысцік

Вясну перажылі двое, Кырр і Куга. Птушкі прынеслі з Выраю на крылах Мору, і шмат іх засталася ўскалмачанымі рознакаляровымі купінамі ляжаць на берагах рэк і азёр. Драпежнікі аб'ядаліся падлай. Потым Мора раз'ятралася, як дзік, што адчуў смак крыві, і накінулася на людзей. Людзі трэсліся, пакрываліся пухірыкамі, заходзіліся сухім дзярпучым кашлем і на пяты дзень сыходзілі ў Вырай. Целы ахвяраў закапвалі ля ўваходаў у буданы, а калі Мора ахапіла ўсё племя і закапваць ужо не было каму, засталіся ляжаць. Ад іх па наваколлі расцякаўся цяжкі пах тлену. Мядзведзі і ваўкі ішлі на гэты пах і расцягвалі трупы па наваколлі.

Кырр прагнуўся на досвітку ад гукаў ваўчынай грызні ў суседнім будане. Працягнуў руку за зброяй — палкай з уціснутым і моцна абвязаным у расшчэп на канцы вострым крэменем. Выйшаў з будана і заплюшчыўся — вочы балюча разанула няяркім яшчэ ранішнім святлом. Вельмі балела галава і скура, яна была адчувальнай, як адкрытая рана. Ваўкі

з раздзьмутымі жыватамі стаялі непадалёку і разглядалі яго строгімі жоўтымі вачыма. Кырр хрыпла закрычаў, замахнуўся дроцікам. Потым падняў ламачыну, кінуў. Ваўкі ляніва адскочылі і зніклі ў падлеску. Пайшлі ў бок ракі. Наеўшыся мяса, ваўкі заўжды п'юць.

“Яшчэ пяць разоў я ўбачу ўзыход Яра, — падумаў Кырр. — І сустрэнуся з бацькамі, з братамі”. Цела калацілі дрыжжыкі, ламала суставы, гэта было вельмі пакутліва, і Кырр хацеў хутчэй трапіць у Вырай.

Раздзіраючы кашаль пачуўся аднекуль зверху. Кырр падняў галаву і высока на дрэве заўважыў сярод тоўстых сукоў гняздо, складзенае з галінак. Кашлялі там. Рукі і ногі не слухаліся, сэрца калацілася, і Кырр, пакуль дабраўся да гнязда, увесь пакрыўся халодным, ліпкім потам. Там, раскідаўшыся на скуры аленя, ляжала Куга, дзяўчына з іхняга племя. “Тут нас раздзяўбуць, гэта лепш, чым быць з’едзенымі ваўкамі, нашы целы стануць птушкамі і будуць блізка ад Яры, а ўвосень яны палятуць у Вырай. Цікава, ці пазнаем мы там свае целы, увасобленыя ў птушак?” — падумаў хлопец, прымошчваючыся каля Кугі.

***

...Кырр ляжаў за паваленым дрэвам на краі вялізнай паляны. Цікаваў за статкам

аленяў. На паляне пасвілася дзічыха, уздзіраючы пласты зямлі доўгім магутным лычам, за ёю з віскам корпаліся маленькія паласацікі і леташнія чорна-бурыя, падрослыя ўжо падсвінкі. Дзічыха — чорная і гарбатая, з хібам на ўзроўні Кырравага падбароддзя — выглядала сярод свайго статку як курган сярод купін. Дзікі пакрысе набліжаліся, і можна было б паспрабаваць здабыць падсвінка, але Кырр добра ведаў нораў дзічыхі, не раз ужо ратаваўся ад яе на дрэвах. Таму ўсю ўвагу засяродзіў на аленях. Іх было шмат — каб падлічыць, не хапіла б пальцаў на руках і нагах разам у Кырра, Кугі і іхняга малога, што нарадзіўся дзве Луны таму. Сярод аленяў дурэлі, пацешна скакалі на доўгіх танклявых ножках шэра-рыжыя, у белых плямах аляняты. Тыцкаліся пысачкамі да матчыных цыцак, смакталі, потым адыходзілі і клаліся ў траву — знікалі, губляліся сярод блікаў, што пасылаў на зямлю скрозь лістоту Яр. Кырр ведаў — малыя аляняты будуць таіцца да апошняга, а старыя проста ўцякуць.

Так і здарылася. Прыкмеціўшы месца, дзе лягло аляня, Кырр выйшаў са сваёй схованкі і не тоячыся накіраваўся ў той бок. Дзічыха гучна рохнула, статак яе спакойна і дружна схавався сярод нізкіх, спушчаных да зямлі яловых галінах. Алені пачулі трывожнае “гу-

х-х” дзічыхі і паднялі галовы на доўгіх шыях, углядаючыся ў бок Кырра. Потым усе разам кінуліся ўздоўж паляны, робячы велічэзныя скачкі над кустоўем, што дзе-нідзе трапляла на іх шляху. Уваччу ажно замігцела ад белых азадкаў.

З травы цікавала фіялетавае вока. Само аляня злілося з лугавой посцілкай. Нават усутыч незаўважнае. Кырр заўсёды зайздросціў іх здольнасці маскіравацца. Яшчэ крок — і малое ірванулася прэч, але, прабітае кінутым дроцікам, перакулілася праз галаву і забілася ў агоніі. Кырр падскочыў, папрасіў аляня дараваць яму і двума рухамі крамянёвага нажа перарэзаў на шыі жылу. Кроў пульсуючым струменем ударыла адтуль. Яе Кырр акуратна зліў у ямку на зямлі. Звярнуўся з падзякай да духа лесу. Потым аднёс тушку на край паляны, у цень. Там спрытна ўскрыў трафею жывот, выцягнуў і закапаў бэбухі, напхаў у чэрава крапівы і мяты, звязаў асакой ногі, ускінуў на плечы...

...Яр закатваўся за возера. Ягонья чырвоныя промні забыталіся ў русявых валасах Кугі. Ад водблеску валасы здаваліся цяжкімі, як доўгія водарасці на імклівай плыні. Схіліўшы твар, яна карміла немаўля.

Кырр насыпаў на кавалак бярозавай кары жменьку пылу, што застаецца пасля шашаля, і ўдарамі крэменю аб крэмень выбіваў іскры.

Хутка падняўся блакітны дымок, запахла паленым. Лёгкім дыханнем падзьмуў на тлеючы драўняны пыл. Загарэлася бяроза. Неўзабаве запылала вогнішча. Калі ламачча згарэла, Кырр размясціў над вуголлем тушку алянці, пранізваную сырой алешынай.

На вуголлі, спачатку ярка-пунсовым, потым барвовым, як вячэрні Яр, з'яўляўся лёгкі белы прысак, з тушкі капаў тлушч, і тады ў паветры разлівалася смачным, ажно гнала сліну. Дзіцянятка, ружовае ў мігатлівых успышках іскраў, крактала і плямкала ля матчынай цыцкі. Куга ціха войкнула і заварушылася, адхіляючы малога ад грудзей.

— Кусаецца? — спытаўся Кырр.

— Не, шчыплецца, — Куга паказала Кырру плячо, пакрытае маленькімі сінякамі.
— Ён такі дужы!

— Немаўляты ўсе вельмі чэпкія...

— Раней, да таго, як Мора забрала нашых людзей, я ніколі не бачыла такіх дужых дзяцей! Глядзі! — Куга паднесла малога да дрэўца. Дзіцёнак адразу ўчапіўся за галінку і павіс. Потым лёгка падцягнуўся на дзвюх руках і голымі дзёснамі пачаў слініць кару. Куга з цяжкасцю адарвала малога ад галінкі, дала яму ў адну руку сучок, які ён сіцснуў у маленечкай далоньцы, другой дала прычапіцца да ранейшага дрэўца. Немаўля павісела крыху на адной руцэ, потым гэтак жа лёгка

падцягнулася і, радасна агукаючы, зноўку пачало мусоліць галінку.

— І яшчэ ён умее змяняць колер скуры, як драўняная яшчарка. Сёння, калі ты быў на паляванні, я паклала яго на сухую траву. Праз некаторы час ён зрабіўся жоўта-карычневы, у палоску, зусім як трава, на якой ён ляжаў. Я нават не адразу яго разгледзела. Спалохалася, думала, што знеслі драпежнікі. Вось, паглядзі, — Куга зняла ружовага хлопчыка з галінкі, на якой ён ужо з хвіліну вісеў, падцягнуўшыся на адной руцэ, і паклала ў траву. Немаўля радасна піснула і папаўзла, на вачах мяняючы ружовы колер скуры на зялёны з белымі, чорнымі і карычневымі плямамі, становячыся зусім незаўважным нават з блізкай адлегласці.

— Ён падобен на вялікую травяную жабу, — Кырр быў уражаны. — Можна, духі лесу пачулі маю зайздасць да жывёл, да ўмення быць нябачнымі, і падаравалі нашаму сыну гэтую здольнасць? Прыкладзі яго да хвоі.

Праз хвіліну дзіцятка, моцна ўчапіўшыся за няроўнасці кары, нагадвала вялікі нарост на дрэве.

— Шмат якія дзіцяняты жывёлаў вельмі добра маскіруюцца, пакуль малыя. А калі становяцца большымі, мяняюць афарбоўку на іншую. Калі наш сын захаве гэтыя здольнасці — ён будзе самым вялікім паляўнічым! — Кырр адрэзаў ад засмажанай тушкі добры

кавалак і паклаў на вуголле. — Духі лесу!
Прыміце ад нас ахвяру ў знак падзякі за ваш
дар сыну! Хай ён захаваецца назаўсёды! Хай
пераходзіць на ўсіх нашых нашчадкаў! —
Голас Кырра расцёкся над возерам, і ў адказ
на пацямнелым небе ўспыхнула бліскавіца.

***

Шэры туман расцёкся над балацінай. На
ўсходзе з яго выкочвалася сонца, пафарбоўва-
ючы ружовым. Высока-высока праплыў з
грукатам блішчасты крыжык, пакінуў белую
паласу. Рог разнёсся над наваколлем, і па
ягонаму сігналу закрычалі, загаманілі,
засвіталі людзі. Шыхх прачнуўся ў гняздзе,
якое шмат гадоў выкарыстоўваў па чарзе з
парай белыхвостых арланаў — яны ўвесну і
ўлетку, ён — астатні час. Пазяхнуў, пацягнуў-
ся, аж затрашчэлі косці. Сустрадаца з
паляўнічымі асцерагаўся. Ведаў па досведу
свайму і спачылых ужо бацькоў, што такія
сустрэчы прыносяць клопаты. Спрытна, як
змяя, слізгануў вышэй, у крону старой віхлы,
аж пакуль маглі вытрымаць галінкі. Стаіўся.
Скура яго пайшла зялёнымі, белымі, рудымі
плямамі і зусім злілася з лістотай, што пачала
ўжо жухнуць. Прыслухаўся сваім звярыным
слыхам. Вунь адтуль, з усходу, з шумам ідуць
загоншчыкі, іх пяцёра. Разам з загоншчыкамі
чуваць частае дыханне і лёгкія крокі. Гэта

сабакі. На захадзе чуваць шоргат і храбусценне — стралкі ніяк не могуць пастаяць нерухома. Месца выбралі кепска — зараз падымецца сонца і аслепіць. І ветрык дзьме ад іх на загоншчыкаў. На адным з нумароў некалькі людзей. Што да чаго? Звычайна імкнуцца ахапіць як мага больш, а зараз стоўпіліся чалавек сем амаль у адным месцы...

Непадалёку трэск трыснягу. Дзічыха ўсхапілася з гнязда, прыслухоўваецца, прынюхваецца. Пайшла ўздоўж лініі стралкоў, павяла свой статак. Заліліся, застагналі сабакі, натрапілі на след. Шыхх з'едліва ўсміхнуўся. Зверху добра відаць узмакрэлых загоншчыкаў у аранжавых камізэльках, што павольна прадзіраюцца скрозь зараснікі ракіты, трыснягу, спатыкаюцца аб купіны, закрытыя высокай травой. Ідуць, крычаць. А статак ужо выйшаў з аблавы. Зараз да вечара будуць чакаць ды клікаць сабак.

Адзін з загоншчыкаў выйшаў пад віхлу, прыхіліўся да яе стаўбура, цяжка аддыхваючыся. Ён быў блізка, Шыхх тэлепатычна “пачуў”, што робіцца ў яго галаве. Усе перажыванні аранжавага загоншчыка імгненна сталі Шыххавым набыткам.

Паляўнічы баяўся, што ў загоне не акажацца дзікоў альбо яны не пойдучь на лінію стралкоў. Тады старшыня дзяржавы раз'юшыцца і звольніць з пасады галоўнага егера.

Лепей бы пабіў, як мінулы раз. Сінякі зажы-
вуць, а звальненне прынясе шмат бяды для яго
сям'і. Была злосць на ахоўнікаў старшыні, якія
абкружылі яго з усіх бакоў і не турбуюцца
каб стаяць ціха. Ім што, ім абы шэф быў у
бяспецы, а за няўдачу палявання прыйдзецца
адказваць яму, галоўнаму егеру. Была злосць
на самога старшыню. Абрыва яму, бачыце,
паляванне з вышкі, калі на стук у вядро
выходзяць чатыры-пяць дзесяткаў прыкорм-
леных дзікоў. Страляй на выбар. Не —
захацелася загонам. Сам бы палазіў у загонцы!
Добра яшчэ, што не з падыходу. Як жа, падыш-
лі б з гэтай хеўрай!.. О! Сабакі сыходзяць
управа. Падлючая ахова, дышла вам у горла!
Адагналі-ткі статак. Ну, цяпер пачнецца!..

Крохкі сук трэснуў уверсе. Паляўнічы
спалохана ўскінуў твар. З кроны, хістаючы
адну за другой галіны, на яго падала нешта
стракатае і бясформеннае. Інстыктыўна
схапіў стрэльбу, прыстаўленую да дрэва, але
ні стрэліць, ні нават ускінуць не паспеў.
“Нешта” лёгка пераляцела цераз яго, пры-
зямлілася за спінай, імгненна скочыла ўбок,
перакрыўшы кустом дырэктрысу, і знікла.
Падалося, што гэта была вялізная — з чала-
века — малпа ў камуфляжным касцюме.
“Адкуль тут малпы? Ды яшчэ ў камуфля-
жы? — думаў перапалоханы і шакіраваны

егер. — Ды і не падобен на малпу, больш на чалавека, але ж спрыт! Як у гібона. А можа якія ворагі, спецназ?! Можа палююць на старшыню дзяржавы?! Ну, канечне! Гэта тэрарыст! Тэрмінова паведаміць ахове! Эх, шкада, не паспеў стрэліць!.. Бягом, зараз не да палявання, трэба ратаваць старшыню. Толькі б паверылі. Тады будзе не да разбрак, чаму дзікі ўцяклі”.

***

Шыхх бясшумна бег на ўсход, кожную хвіліну спыняючыся і слухаючы. Бег імкліва, але не варухнулася ніводная галінка, не трэснуў сучок пад нагамі. Толькі крыху шамацеў сухі трыснёг.

Выслізнуў на бераг ракі, парослы густым кустоўем. Ціха, без плюхання ўвайшоў у ваду, нырнуў. Празрыстае трэцяе павека ізалюе вока ад вады, таму пры пагружэннях бачна, як вадалазу праз ілюмінатар маскі. Пад вадой мог пратрымацца даўжэй за выдру. Прайшоў ля самага дна глыбокай ямы. Дно чорнае, заваленае тарфянымі грудамі з падмытага ў час веснавой паводкі берага. Холаду асенняй вады не адчуў. Мёрз толькі ў самыя лютыя зімовыя маразы. Тады прыходзілася забівацца ў стагі сена, не вывезеныя сялянамі, хавацца ў вялікіх дуплах ці нават у лазнях і на гарышчах.

Злева, ускаламуціўшы воблака мулу, падарваўся і знік шчупак. Мяса шчупакоў Шыхх не любіў, таму даганяць не стаў. Прайшоў яму, заглядаючы ў шчыліны паміж грунтамі, куды часам забіваюцца язі і акуні, але нічога не знайшоў. На выхадзе, на схіле, напалову занесены пяском стаўбур. Шыхх павольна, па самым дне падплыў і, уважліва заглядаючы ў прамежак паміж дрэвам і дном, пасунуўся ўздоўж. І вось — чародка буйных язёў. Кожны якраз на адзін наедак. Павольна працягнуў рукі, няўлоўны рывок — і рыбіна забілася ва ўчэпістых пальцах. Каб спыніць пакуты, зубамі пракусіў галаву. Вынырнуў паміж берагам і веццем лазовага куста, агледзеўся. Выйшаў на бераг, моцнымі пазногцямі садраў з рыбіны луску, выдраў і выкінуў вантробы. Надраў з мяккай вільготнай зямлі аеру, абчысціў да белай мякаці. Вымыў усё ў рацэ і, заядаючы сырое рыбіна мяса аерам, паснедаў. Харчаваўся зазвычай адзін раз на суткі-двое. Зламаў лазінку, размачаліў на пэндзлік кончык, доўга чысціў і паласкаў у рацэ зубы. Да чырвані нашкроб цела рачным пяском, абмыўся. Потым нацёрся балотнай мятай і палыном. Рабіў так да лёду, зімою мыўся снегам.

***

Страх пасяліўся ў хвораі душы старшыні. Застарэлы і ліпкі. Забываўся пра яго толькі ў

хвіліны сапраўднага захаплення — гуляючы ў хакей, пасля ўдалага стрэлу на паляванні, або назіраючы за выкананнем смяротных прысудаў. Пасля страх узнікаў з новай сілай і часам даводзіў яго да асатанення.

Старшыня стаяў на нешырокай візірцы з пяцізаряднай магазінкай “Браўнінга” ў руках. Крыху збоку, па мяжы, дзе заканчваліся густыя зараснікі ракіты і пачыналася сцяна трыснягу, праходзіла звярыная сцежка. Зрок і слых старшыні былі там. Ён перажываў зараз лепшыя хвіліны. Усе страхі, хваляванні, клопаты аддаліліся і не існавалі для яго. Злавалі ахоўнікі. Іх як быццам не было тут, але раз-пораз з бакоў чулася пакашліванне, храбусценне сухога бэльнягу, шоргат галінак па вопратцы. “Тупагаловыя бычкі, — раздражнёна думаў старшыня. — Ну няўжо нельга пастаяць ціха? Трэба разабрацца з начальнікам аховы. Ці ж гэта сапраўдныя профі? Чым яны займаюцца ў час баявой падрыхтоўкі? Яны павінны быць цішэй за мыш”.

Набліжаліся галасы загоншчыкаў. Запрацавалі сабакі. Усё бліжэй, бліжэй. Здаецца, чуваць шум дзічынага статку. Спыніліся. Слухаюць. А-а, распранаіціт вашу матары! Адварнулі. Сабачы брэх аддаляецца, уздоўж лініі пайшлі. Неданоскі! Не могуць нармальна выставіць звера на галаву дзяржавы! Усіх паздымаю!

— Ахова! Начальніка аховы і старшага егера — да мяне! — сеў у раскладное камуфляжнае крэсла, кінуў у траву “Браўнінг”. Чвэрць гадзіны чакаў, думаў — паляванне сапсавана, дзень, што павінен быў прынесці раўнавагу ў душу, пайшоў кату пад хвост. — Ну, што там? Можа я сам павінен бегаць за гэтымі афэлкамі? Даю яшчэ пяць хвілін!

Бягуць. Мокрыя, зляканыя. Добра. Бойцеся.

— Таварыш старшыня дзяржавы! Начальнік аховы па вашаму загаду...

Быццам адмахваючыся ад мухі спыніў жэстам рукі:

— Палкоўнік! Ты хто па нацыі?

— Я?..

— Не — я! Ты па нацыі — казь-зёл! І вашы так званьыя элітныя прафесіяналы — таксама каз-злы! Чым вы там займаецеся на бэпэ? Гарэлку жраце? — І адразу да старшага егера: — Я табе недастаткова плачу? Ты ў лостэрка глядзішся? У цябе ўжо шчокі на грудзі кладуцца! А за тую зарплату, што я табе даю, ты адзін!.. Чуеш?! Адзін! Павінен! Япрука! Да мяне! Прыгнаць! — У старшыні зашумела ў галаве, усю істоту апанавала шаленства. — Ублюдкі! Забыліся, каму служыце! Хто вас да карыта дапусціў, хто са сметніка падняў!

Лаяўся брудна і з асалодаю. Цікаваў, як прыслужнікі пакрываліся чырвонымі плямамі:

— Ну што — таварыш старшыня? Ну, я — таварыш старшыня! Што ты бякочаш? Ты можаш нармальна дакласці? Членараздзельна?! Які дыверсант? Тэарыст? Адкуль тут пасярод балотаў — тэарыст? — Страх зноў вяртаўся ў збалелую душу. Старшыня супраціўляўся яму, гнаў ад сябе. — Так. Палкоўнік. Я нікуды не паеду. Зараз усімі сіламі абкружаем урочышча. Мне нікога не патрэбна. Я буду тут, на гэтым самым месцы. Усіх у аклад! Паляванне “катлом”. Абшукаць кожны куст, кожную купіну! І не дай Бог не пакажаце мне таго тэарыста! Жывога або мёртвага! Згнаю ў турме за падман дзяржавы! Вы мяне ведаеце, я не жартую.

***

Промні восеньскага сонца сцякалі на раку, што вілася сярод балотаў. У паветры плылі павуцінкі. На канцы кожнай павуцінкі вісеў павучок. Павуцінак было — мільёны. Яны чапляліся за верхавіны чарацінак, за кустоўе, за травінкі на балотных палянах. Калі глядзець насупраць сонца, здаецца, усё пакрыта танюткай серабрыстай сеткай.

Шыхх нацягаў на верх бабровой хаткі сухой травы, песціўся ў мяккім гняздзе, любавалася на сетку з павуцінак. Скура пайшла рудымі палоскамі, мімікрывала. З сумам думаў, што іх, лясных людзей, становіцца ўсё меней. Вось і ён жыве адзін і не можа знайсці

сабе пару, мець дзяцей. Колькі ўжо гадоў не сустракае сваіх. Пройдзе не так шмат часу, і іхняя раса знікне.

Узгадаў, як надоечы адпачываў на сенавале недалёкага хутара і пераблытаў хутарскую дзяўчынку з кошкай. Шыхх заўсёды адчуваў думкі і пачуцці ўсяго жывога, што з’яўлялася на невялікай адлегласці. Ад жабы і змяі да чалавека. Разлёгся на пахкім, з атавы, сене і адчуў, як па драбіне падымаецца кошка. Думкі былі разарвання і простыя: “Прыступка. Яшчэ прыступка. Пастаю. Прыступка. Прыступка. Высока. Прыступка. Там мышы”. І раптам над люкам у сенавал — блішчастыя цікаўныя вочы. Прышлося імгненна закапацца ў сена. Павольна спусцілася назад. “Там цёмна. Страшна. Хлеўнік схопіць”.

Хлеўнік — гэта ён, Шыхх. Вечарам бабуля мыла малой ногі ля ганку, — Шыхх падглядаў праз шчыліну ў зашчытку, — і яны размаўлялі пра лясную нечысць:

— ...Дамавік, Дамінічка, — такі чорны, калмаценькі. Жыве пад печчу і дапамагае гаспадарам спраўна гаспадарыць. А калі яго пакрыўдзіць, можа і шкодзіць — то посуд паб’е, то качаргой лясне. Палохае гаспадароў. А бывае, Дамінічка, Дамавік жыве ў гумне ці на сене, тады яго клічуць Хлеўнік. Ён раніцай, перад світанкам тузае за нагу пеўня. Певень палохаецца, б’е крыламі і крычыць. І будзіць

гаспадароў на працу. Вельмі Дамавік не любіць шуму, сваркі, неахайнасці ў рабоце...

— Бабуля, а чаму Дамавік — нечысць? Ён не мыецца?

— Не, Дамінічка. Дамавік — гэта былы чорт. Ён ад чарцей адстаў, а да людзей не прыстаў. Ты ж ведаеш, хто такія чэрці?

— Ведаю, гэта анёлы, якія не слухаліся Бога. Нам сястра Альжбета распавядала.

— Правільна, Дамінічка. А чэрці — нечысць. Значыць, і Дамавік — нечысць. І Хлеўнік, і Лесавік, і Вадзянік, і Багнік, і Жыжаль, і Кікімара... Шмат ёсць нечысці.

— Бабуля, а я бачыла сёння Хлеўніка. Ён зусім не чорны і не калматы. Ён — шэры. І голы.

— Дзе ж ты бачыла, Дамінічка?

— У гумне на сене. Я залезла па драбіне. Ён не страшны. Толькі падзьмуў вецер, сена ўзляцела, і Хлеўнік знік...

— Дамінічка, а хто табе дазволіў лазіць на сена? А калі б ты з драбіны ўпала? — бабуля спалохалася. — Дамінічка, ты ж ужо разумная дзяўчынка. Ты павінна разумець, што я табе распавядаю казкі. Насамрэч няма ніякіх Дамавікоў, Хлеўнікаў. Гэта раней людзі былі непісьменныя, панапрыдумлялі...

— Няма нечысці? А анёлы? Іх таксама няма?

— Ёсць, Дамініка. І нечысць, і анёлы. Падрасцеш — даведася. Якая цікаўная — забытала ты мяне сваімі пытаннямі! Сама потым разбярэшся. Вось — ножкі памылі — давай я цябе занясу ў ложка. Позна ўжо. Спаць.

Нешта пагрозлівае, неасэнсаванае ўстры-вожыла Шыхха, адарвала ад роздумаў. Прыслухаўся. Яго абкружалі. Людзі. Шмат людзей. Гэтыя мясціны ніколі не ведалі столькі. Кола замкнулася вакол і пачало сціскацца. Людзі ішлі шчыльна, павольна, шумна. Перагаворваліся. Ветрык прынёс пах тытунёвага дыму. Гэта не магло быць звычайным загонным паляваннем. Уся дзічына ўцякла адсюль у час першай загонкі. Значыць, палююць на яго. Шыхх мог зашыцца ў траву ці кусты — самы спрактыкаваны паляўнічы не заўважыў бы яго і з двух крокаў — але ацерагаўся, што вернуцца сабакі.

Кола звужалася. За густымі кустамі, што густа раслі па берагах, зусім побач — крокі, трэск сукоў і трыснягу, блямканне зброі. Многагалосы тэлепатычны хор. Лаўцы злавалі на егера, на старшыню, на апошнюю восеньскую цеплыню, гатовыя былі страляць ва ўсё жывое. Асобна выдзяляліся некалькі галасоў: “А раптам які селянін? Зараз жа ўся вёска апранута ў камуфляж...” Але такіх было мала. І яшчэ Шыхх адчуў ад гэтых людзей нешта

цяжкое, незразумелае і жахлівае. Такое ён адчуваў толькі адзін раз у жыцці, даўно, калі сустрэў шалёнага ліса. Ліс разявіў пашчу і, губляючы па зямлі ніткі цягучай сліны, рушыў на яго, фіксуючы мутным позіркам. Звычайна звяры баяліся, заўжды саступалі дарогу, а той раз спалохаўся Шыхх. І саступіў сам.

Рака, дзе ён адпачываў, дзяліла аблаву на два паўколы. Слізгануў у ваду, нырнуў і пайшоў па цячэнню. Рака сярод тарфянікаў, дно цёмнае, скура Шыхха праз некалькі імгненняў таксама счарнела, як у мурына, і ён стаў зусім незаўважным. Спускаўся ўніз, колькі здолеў затрымліваць дыханне. Вынырнуў асцярожна — у куст ракіты з галём на вадзе. Стараючыся не фыркнуць, аддыхаўся. Аблава засталася пустой. Некалькі хвілін слухаў. Так, з кола выслізнуў. У тым баку, дзе сышліся людзі, крыкі і лаянка. Лаюць старшага егера, не вераць у існаванне “тэрарыста”.

Выбраўся на бераг і пабег прэч па звярынай сцежцы. Далей, далей ад гэтага незразумелага жаху!..

...Занадта спяшаўся, імкнучыся хутчэй пакінуць балота, дзе ўпершыню палявалі на яго, і раптам па мазгах моцна разанула ранейшым цёмным, прымусіўшы імгненна спыніцца...

...Яны ўбачылі адзін другога адначасова — Шыхх, раптоўна перарваўшы імклівы бег, і старшыня дзяржавы, разваліўшыся на

раскладным крэсле з “Браўнінгам” на каленях. Як заўсёды на малой адлегласці, Шыхх імгненна адчуў усё, што рабілася ўнутры гэтага чалавека.

Там быў страх за жыццё і шкадаванне, што адправіў ахову. І здзіўленне — як нечакана ўзнік перад ім гэты незнаёмец у камуфляжным... гідракасцюме, ці што? Відаць — сапраўды тэрарыст, прыйшоў па рацэ. Чаму без зброі?

Быў страх, што свету стане вядома пра таемныя турмы, дзе ён трымае сваіх ворагаў. Не ўсіх, толькі каго ўдалося выявіць. З нявыяўленымі ворагамі яшчэ працаваць і працаваць.

Раздражненне так званай сусветнай супольнасцю, якая суне свой нос у ягонныя ўнутраныя справы. Што гэта яшчэ за свабода слова? Якія яшчэ правы чалавека? Гэтаму быдлу патрэбен добры бізун!

Была злосць на апазіцыю, якую ніяк не мог прыдушыць канчаткова і для барацьбы з якой страшэнна разгадаваў і раскарміў карныя органы. Трэба часцей мяняць судовую, пракурорскую і паліцэйскую вярхушку. Асабліва паліцэйскую. Паліцэйскія вярхі становяцца занадта моцнымі і пачынаюць думаць аб вярхоўнай уладзе.

Але ўсё гэта пераважвалася жахлівым пачуццём, падобным на тое, ад шалёнага ліса.

Толькі зараз яно было шматкроць мацнейшым. Гэта была хваравітая нянавісьць да ўсяго свету. Да гэтай вось травы, да дрэваў, да візіркі, на якой сядзеў, да крэсла. Чорная нянавісьць. Уся яго істота імкнулася да забойства.

Шыхх, які забіваў толькі для ежы ці абароны жыцця, здрыгануўся ад велізарнай мязроты. Як і тады, з лісам, яму захацелася саступіць...

...Старшыня ўскінуў “Браўнінг”. Яго апанаваў велічэзны страх — зараз вось гэты скочыць на яго і голымі рукамі... Нездарма ж у яго не відаць зброі. З-за страху злавіць на мушку Шыххаву галаву не ўдавалася...

...Шыхх не саступіў. Ён адчуваў момант, калі палец павінен націснуць на спуск, і мог лёгка ўхіліцца ад зараду, але не варухнуўся. Толькі глядзеў у вочы.

Паніка прайшлася па нервах старшыні моцным электрычным імпульсам. Дасягнула наднырачнікаў, і яны выкінулі ў кроў магутную дозу адрэналіну. Калісьці гэта дапамагала нашым продкам зрабіць трохметровы скачок уверх, да сукоў дрэва, каб выратавацца ад атакі драпежніка.

Адрэналін рэзка расшырыў каранарныя сасуды, выклікаў узмацненне сардэчных скарачэнняў і крывянога ціску. Сасуды мозга не вытрымалі. “Браўнінг” вываліўся з рук,

сунуўся руляй у зямлю. У тэлепатычным “эфіры” наступіла цішыня. Шыхх павольна павярнуўся і пакрочыў уздоўж візіркі. На раскладным крэсле расплыўся старшыня з сярдзітымі вачыма і адвіслай сківіцай. З разяўленага рота на грудзі сцякала цягучая сліна.

Палеская “вендэга”

Роўнядзь. Куды ні кінь вокам — ніводнага ўзгорка. Кажуць — гэта дно Герадотава мора, што ўзнікла з расталага ледавіка. Потым мора ператварылася ў Пінскія балоты. Потым балоты збольшага пасушылі. І вось — роўнядзь, уздоўж Прыпяці парослая лазовымі джунглямі, а далей разлінаваная меліярацыйнымі канавамі на прамакутнікі, “карты” патутэйшаму.

Неба над раўнінай шэрае, снег на раўніне таксама. На даляглядзе снег і неба зліваюцца, не ўтвараючы мяжы, ад таго здаецца Гю, што ён стаіць у цэнтры шэрага сусвету.

Прозвішча ў Гіі звычайнае — Кароль. Кароль Гія Гіявіч. Прадукт рамантычнай гісторыі паміж палескай “шляхцянкай” і грузінскім “князем”, што адбылася дзякуючы колішняму “экстэрытарыяльнаму прынцыпу камплектавання” эсэсэраўскага войска.

Любіць Гія Палессе. З малых гадоў швэндаецца па гэтых мясцінах — удзень і ўночы, увосень, узімку, увесну. Змераў крокамі са стрэльбай за плячыма ўсё ад Янова да Лунін-

ца і ад Гарадной да Лагішына. Як памерла матуля, памяняў кватэру ў Пінску на хату ў Пінкавічах — да Піны трыццаць крокаў, — каб бліжэй да прыроды, каб паляўнічых сабак завесці. Іх у Гіі цяпер шэсць — двое ганчакоў-эстонцаў, двое ягдтэр’ераў, заходнесібірская лайка і дратхаар. Збіраецца яшчэ хартоў набыць. Пад’ялдыкваюць Гію суседзі, круцяць, бывае, пальцам ля скроні, але і паважаюць — за тое, што добры, што не мае зайздрасці, што ўмее сябраваць і заўсёды гатовы дапамагчы.

Шчаслівы Гія. Дзевятнаццаць гадоў жанаты, і ні разу не пачуў ад жонкі благога слова, што, маўляў, марнуе час на паляванне, завёў зграю сабак, мантачыць грошы на ўсялякія вышлаты за права паляваць. Наадварот, як прынясе Гія з балота ці лесу якую дзічыну, засвеціцца гонарам за мужа твар Люды, усміхнецца яму белазубай усмешкай і скажа з пяшчотай: “Ах ты мой здабытчык”... А зубкі ў Люды раўнюткія, шчыльныя, што долькі часнаку.

...Стаіць Гія ў цэнтры сусвету, чухае патыліцу. Гамон паляванню. Галоўнае — не хацеў ён сёння сюды, за сорок кіламетраў, ехаць. Валодзя, сябра, звёў. Як пачаў распісваць: “Зайцоў там у ракітніку па берагах — што ў сучкі блох! Пад ганчакамі па хмызах хадзіць не будуць, абавязкова на дамбу выскачаць. Мы там па дамбе шпацыраваць будзем што па праспекце”.

...Прыехалі яшчэ зацемна, з гадзіну чакалі, пакуль развіднее. Следу заечага сапраўды цэлыя дарогі пратаптанья, і ўсе — у бок Прыпяці, дзе ракетнік непразнасны. Пусцілі Гіявых эстонак — Рэя і Герду. Разышліся па дамбе — ёй уся Прыпяць па абодвух берагах абвалаваная — метраў на дзвесце адзін ад аднаго. Хвілін праз дзесяць запрацавалі сабакі, але неяк незвычайна, як на чалавека чужога. Захрабусцелі прыпяцкія джунглі, і вылецеў якраз паміж Гіям і Валодзем ласючок. Заклаў рожкі-спіцы на спіну і папёр “картамі” ў бок Беразцоў. Тут бы сабак перахапіць, ды на шворкі, ды з’ехаць куды. Але так прыгожа лосік па картах бег, роўным такім і імклівым рысцом, што выхапіў Гія з футарала бінокль і любаваўся зверам, ажно пакуль той не знік за далёкімі абсадамі, што ўздоўж канала растуць. А пакуль любаваўся, эстонкі ягонья, хоць і не паратыя, павольныя значыць, перавалілі праз дамбу і з бомканнем, патанаючы ў снезе, пайшлі па следзе. І тут хоць ты крычы, хоць у рог трубі, хоць страляй — не кінуць следу і не вернуцца.

Стаяў Гія, чухаўся. Зарыпеў снег, Валодзя падышоў з вінаватай усмешкай. Хацелася яго выляяць, маўляў, казаў жа я сюды не ехаць, вечна, як цябе паслухаю... і гэтак далей, але стрымаўся. Стаяў, паліў цыгарэту і прывучаў сябе да думкі, што прапала сёння паляванне.

Трэба сабак шукаць. Лось — не казуля і не лісіца, хоць і яны часцяком ганчакоў зводзяць, гэты можа і дваццаць-трыццаць кіламетраў адмахаць. Так ужо бывала, гналі сабакі звера, сыходзілі са слыху, чакаў іх шмат гадзінаў, трубіў у рог, але ніколі дадому без сабак не вяртаўся. Пару разоў нават прыходзілася начаваць у балоце, а сабак знаходзіў. Бярог ганчакоў ад нагонкі на лася — не іхняя гэта справа, а сёння вось не ўбярог.

— Што рабіць будзем, генацвале? — Валодзя чалавек бывалы, па свеце жыццё шмат кідала, нават на суахілі пару словаў ведае, любіць пры выпадку нагадаць Гію пра радзіму продка. Сам жа Гія па-грузінску толькі і ведае, што ад Валодзі чуў — “гамарджоба”, “генацвале” ды “мадлобд”.

— Што рабіць... Трэба за сабакамі ісці. Думаю, будуць у балоце за Беразцамі. Пакуль наганяюцца ды стомяцца, ды пачнуць назад дарогу шукаць... Ды ці знойдуць. Сляды іхныя ўжо астынуць даўно. Добра, што снег, па чарнатропе нават не ведаю, як бы іх шукаў.

— Ну, то пайшлі...

— Не, ты вось што... Будзь тут, непадалёк ад машыны. Паспрабуй зайцоў “павытоптваць”, слядоў, бач, шмат. Па канавах пахадзі. У пойму не лезь, там зайцы ёсць, але без сабак, сам ведаеш, не дадуцца ў хмызоўі. А я ўжо сам. Не хвалойся, да вечара павінен вярнуцца. Не

першы раз, такі, відаць лёс ганчатніка... Халера, лыжаў няма. Снег глыбакаваты.

Спусціўся Гія на “карту” і пасунуўся па слядах нетаропкай, але спорнай паляўнічай хадюю. Ішоў і думаў пра тое, як хутка ляціць час. Здаецца, нібыта ўчора-заўчора тут на гусей паляваў. Замаскаваўся на дамбе ў пажухлай траве, а паабапал — куды толькі пагляд сьгае — мора. Прыпяць заліла. І ўсё роўна ёй, што дамба па берагах. Не там, дык сям знойдзе слабое месца, размые і разальецца. Толькі верхавіны кустоўя дзе-нідзе тырчаць. І вось тут, дзе ён зараз кроцьць, вады, мабыць, па грудзі было. У сакавіку. І гусі над гэтым морам ляцелі, часам ажно па васьмнаццаць-дваццаць кліноў на небе налічваў. І шум крылаў, і гагтанне гусінае, і неба сінюткае з цеплаватым ужо сонейкам такое на сэрцы рабілі, што выказаць немагчыма. А цяпер ужо снежань. І вунь пасярод поля ліса, здаецца, мышкуе.

Гія сьшоў у канаву на лёд, дастаў бінокль. Так, рыжая. Стаіць, натапырыўшыся, слухае — дзе пад снегам мыш заварушыцца. Яго, Гію, не заўважыла, у белай маскавальнай вопратцы, што Люда пашыла. Слухае. Потым высокі скачок — і ўсімі чатырма лапамі ў адну кропку, і адразу туды пыскай. О! Злавіла. Падкінула ў паветра — гам! — і няма мышкі.

Склаў Гія губы як для пацалунку, уцягнуў паветра. Атрымаўся гук, вельмі падобны

на мышыны піск. А да лісіцы метраў трыста, не меней. Невядома, пачула ці не, але ў бінокль відаць, што галаву ў яго бок павярнула. Ці, можа, выпадкова... Не, пачула! Во дзе слых! Лёгкім трушком у бок Гіі накіравалася. Спынілася. Пастаяла, і — зноў скачок усімі чатырма ў снег. Да чаго забавна! Век бы стаяў, глядзеў. Зноў набліжаецца... Метраў сорак да яе. Стала. Углядаецца. Страляць? Гэта ж потым невядома колькі кіламетраў яе на сабе цягаць прыйдзеца. А калі адразу скурку здымаць, таксама час змарнуеш. Хай жыве — і свіснуў Гія. Панеслася, бы птушка над зямлёю.

Сляды ўлева пачалі забіраць, вёску абыходзіць, Беразцы. Адразу за Беразцамі балота вялізнае, усё хмызняком парослае. Так і думаў, што туды лось сабак завядзе. Гэта ж ужо кіламетраў дванаццаць па снежным цаліку прайшоў. Горача Гію. Прапатнела ўсё адзенне наскрозь і зверху замерзла — марозік сёння. Невялікі, градусаў пяць будзе. Спыняецца часам Гія, спачатку адпачывае, бо сэрца так тахкае, што апроч гэтага тахкання нічога і не чуваць, а потым прыкладае далоні да вушэй, слухае — можа, дзе Герда з Рэем працуюць. У вёсцы дварнякі брэшучь, нехта дровы сячэ, трактар на калгаснай ферме лапоча. Ганчакоў не чуваць.

Птушка па небе ляціць. Вялізная. Большая за гругана. І крыламі махае радзей, не так, як крумкач. Размах, як у чаплі ці бусла. А

дзе наш бінокль... Вось гэта сустрэча! Белахвосты арлан! Ах ты, мая радасць! Ну давай, бліжэй! Адварнуў... Не давярае.

Па балоце беразцоўскім сляды кружляць пачалі. Вось стаяў лось, слухаў, з нагі на нагу пераступаў, некалькі галінак з куста скусіў. Дачакаўся, што сабакі блізка, — ізноў пайшоў. Ідзе Гія, сляды чытае, слухае, узіраецца. На гадзіннік глядзіць, Людзін падарунак — палова на другую ўжо. Хутка і дзень скончыцца. А сабак не чуваць. Не можа быць, каб лось з гэтага балота куды далей пайшоў. Проста балота вялізнае, кіламетраў восем на дванаццаць, таму і не чуваць сабак.

Вось тут недзе блізка дамба, а па ёй дарога, што да ракі Бобрык вядзе. Праўда, ракой Бобрык цяпер з вялікім нацягам назваць можна — перастараліся з меліярацыяй.

Стоп! Што гэта пачулася? Ці ўжо “галюнікі”? Не, галасы мужчынскія. Можа, сяляне лазу на свае патрэбы нарыхтоўваюць? Сляды ласіна-сабачыя якраз у той бок вядуць. Трэ спытацца, мусілі гон чуць.

Асцярожна, паводле звычкі паляўнічай, пасунуўся Гія на галасы. Дзень на апошнія свае хвіліны пайшоў, ветрык перад вечарам пачаўся, шоргат крокаў глушыць, белая вопратка хавае. Выглянуў на лугавінку — метраў дваццаць на дваццаць — між хмызоўем, а там снег выбіты, закрываўлены, ласючок распрануты на

ўласнай скуры ляжыць, і двое мужыкоў ля яго завіхаюцца, хочуць да цямна паспець. Збоку ля дрэўца стрэльбы пастаўленыя, а далей крыху — Герда з Рэем нейкім шнуром навязаныя. Заўважылі Гію, ускочылі, хвастамі замалацілі.

Гія стрэльбу сваю пад паху і выйшаў — якраз паміж мужыкамі і іхняй зброяй.

Быццам токам мужыкоў саданула, скалануліся, выпрасталіся, у руках закрываўленых нажы заціснутыя. Глядзяць нядобра. На адным куртка з шэрага камуфляжу, міліцэйская. І шапка міліцэйская, з кукардай. Другі таксама ў камуфляжы, толькі ў армейскім. А на грудзях нашыўка — “егер”. Ну, цяпер якую хочаш форму набыць можна. Хоць натаўскую. Кажуць, недзе ў Беларусі для натаўцаў курткі шыюць. І там нават галоўнакамандуючы абшываецца.

— Дзень добры, хлопцы. Што вы ласючка ўзялі, не мая справа. Не я гадаваў. Хоць шкада ласючка, хай бы жыў. А вось сабак маіх вы нашто прывязалі? Што, нажыцца хацелі з маіх сабак? Прадаць куды-небудзь? Каб вас вашы дзеці прадавалі!

— Ды не, мужык! — першым азваўся “егер”. — Бачым, дзень сканчаецца, а сабакі — адразу відаць — дагледжаныя, гарадскія. Думаем, не дачакаецца іх гаспадар, з’едзе ў Пінск, а тут ваўкі... Хацелі заўтра ў горад везці, гаспадара шукаць. Ты не думай, мы ж нічога кепскага...

— Як ужо ты нас бачыў, — загаварыў другі, — давай, далучайся, памагай свежаваць, будзеш у долі. Тым больш, што гэта твае сабакі нам яго падагналі...

— Не, хлопцы. Не трэба мне гэтага мяса, не галадаю, дзякуй Богу, пакуль.

Гія павесіў стрэльбу на плячо, павярнуўся да сабак, палез у кішэнь па шворкі. Апошняе, што пачуў, — храбусценне снегу за спіною...

...Прытомнасць вярталася марудна. Спачатку пачуў быццам тарахценне матацыкла, потым яно сціхла, і галаву працяла моцным болям. Як на фотаздымку ў праяўляльніку ўсплыла паляна, сабакі. Было амаль цёмна. Пачынаўся снегапад.

У кішэні на грудзях завібраваў мабільнік. Гія пацягнуўся, каб дастаць, і адчуў, што рукі не слухаюцца. Паварушыўся, але тут у галаве разанула, зрабілася зусім млосна, і Гію званітавала. Калі адкашляўся і адпляваўся, палегчала. Рукі былі закручаныя назад і звязаныя за камлём маладой бярозкі.

— Ото ж курвы, — млява падумаў Гія. — Чым гэта яны мяне? Добра, што шапка мяккая, янотавая, а то б, відаць, забілі. І глядзі, прывязалі. Час хочуць выйграць. Хоць і не збіраўся я іх закладваць, вельмі мне трэба...

Паварушыў рукамі, спадзеючыся, што звязалі яго такім чынам, каб сам мог развязацца — не, усё сур'ёзна. Далоняў зусім не адчуваў —

замерзлі. Сабакі ўбачылі, як ён валтузіцца, і таксама заварушыліся, нецярпліва заскуголілі, не разумеючы, чаму іхны вajak не адвязае, не бярэ на шворкі.

Зусім сцягнула. Усхадзіўся вецер, снег паваліў мацней. Прапатнелая вопратка астыла, цела працінала дрыжыкамі. Гія сядзеў проста на снезе, спінай да бярозкі, снег пад ім растаў, нагавіцы прамоклі і прымерзлі да зямлі. Каб сагрэцца, пачаў варушыцца, потым пакрысе сунучыся спіной па бярозе, падняўся. Адчувальнасць далоняў вярталася невыносным болем. Ён перадаўся ў сэрца. А да таго ж вельмі захацелася па малой патрэбе.

Недзе ў баку Валянскіх мастоў завуў воўк. Яму адказаў другі, потым трэці, і ўрэшце жудасны хор запяў над балотам. Гія адчуў, як заварушыліся пад шапкай валасы. Рукі надзейна звязаныя, відаць, сінтэтычным шпагатам, і аслабіць петлі ніяк не ўдаецца. А тут яшчэ прыціскае патрэба. Урэшце з ёю ўсё вырашылася само сабой. Зрабілася крыху цяплей, але ненадоўга.

“Відаць, гамон, — падумаў Гія. — Вось яно як бывае. З раніцы не думаў, не гадаў. Сабак шкада. Дзіўна, сабак больш шкада, чым сябе. І Люду шкада. Плакаць будзе, сэрца рваць. А дзеці, што ж, такі лёс усіх дзяцей — па бацьках гараваць, рана ці позна. Як усё будзе? Да раніцы замерзну. Сабакі, тыя даўжэй

пратрымаюцца. Хутчэй за ўсё, ваўкі знойдуць і перадушаць. І мяне аб'ядуць. Так што, магчыма, мы проста знікнем. Стоп. А Валодзя? Ён жа чакае, калі я вярнуся. А я не вярнуся. Во, тэлефанаваў нехта. Можа, Валодзя. Мо ён ужо шукае. Зараза, снегапад, на полі сляды заносіць. Божачка, зрабі, каб Валодзя мяне сам знайшоў, каб здагадаўся па слядах пайсці. “Ойча наш, каторы ёсць у небе”, — раптам самі прыйшлі словы даўно забытай малітвы. “Свяціся імя Тваё”, — Гія маліўся і сам дзівіўся той шчырасці, той упэўненасці, якая раптам з’явілася ў ім: Ён чуе! “Прыйдзі валадарства Тваё!.. Будзь воля Твая!.. як у небе, так і на зямлі”, — Гія маліўся моўчкі, але ўся ягоная істота крычала. “...І адпусці нам грахі нашы, як і мы адпускаем вінаватым нашым...”

Сабакі раптам натапырыліся і злосна забрахалі ў цемру. “Ваўкі!” — Гію стала горача, ён паспрабаваў крыкнуць, упэўнены ўсім сваім паляўнічым досведам, што ваўкі да яго жывога наблізіцца не насмеляцца, але не вельмі давяраючы зараз гэтай упэўненасці. Крыкнуць не атрымалася, замест крыку вырваўся слабы хрып.

Кусты заварушыліся, і на паляну выйшла чалавечая постаць. “Валодзя!” — зразумеў Гія, бо сабакі раптоўна змоўклі.

— Блін! Думаў, не знайду! Снегам сляды закідала. Чаго ты тут стаіш? Здарылася што?

Нага? Ёхарны бабай! Я ж цябе не данясу! — Валодзя бачыў толькі Гіеву постаць ля бярозы.

— Чаго стаю? Во, стаю. І не проста стаю, а абасцаўшыся і аббляваўшыся. Давай, развязвай.

— Ну ні фіга сабе!

Ужо разумеючы: нешта здарылася, Валодзя замітусіўся, выцягваючы з похваў нож. Потым, разрэзаўшы шнур, запатрабаваў:

— Ну, распавядзі жаласную гісторыю, хто цябе так і за што?

— Пачакай, — паморшчыўся Гія, — на табе колькі штаноў? Калі двое, здымай адны мне. І, можа, шкарпэткі запасныя ёсць. Я, ведаеш, сапраўды абасцаўся.

— Ужо ўнюхаў, — Валодзя скінуў боты і нагавіцы. Шкарпэткі і ніжнія штаны аддаў Гію. — Ну, што тут было? Не цягні ты, мог толькі так загінуць. Да раніцы акалеў бы.

— Нейкія дзве падлы падладзіліся да гону і таго лосіка завалілі. І сабак маіх дурных злавілі. Колькі кажу вам, сябры мае дарагія: не лашчыце вы чужых сабак, лепей дубцом, каб не давяралі чужым. А то — хто хоча, той і забраць можа... Значыць, дайшоў я сюды гадзіны за чатыры. Лася ўжо абадралі. Бачу — сабакі навязаныя. Ну і сказаў ім пару няветлівых, але не тое каб ужо занадта. Яны мне — бяры нож, адразай сабе ласяціны. А я злосны за сабачак. Ды і цягнуць тое мяса назад... Ды ты ж ведаеш, я не столькі дзеля

таго мяса палюю. Карацей, адмовіўся і тут жа па карку атрымаў. Ачомаўся, як ужо амаль цёмна было. Гадзіне, мабыць, а чацвёртай. Стаяў, тузаўся, спрабаваў руці вызваліць. Моцна, гніды паганья, завязалі. У аднаго — камуфляж мянтоўскі, мо і сапраўды мент, іх, мабыць, у “гестапа” вучаць звязваць. А другі з нашыўкай “егер”. І яшчэ, як расчухаўся, здаецца, матацыклет чуў.

— Тут праз семдзесят метраў — дамба ў бок Беразцоў. Я, як з поля падыходзіў, бачыў матацыкл з вазком. У Беразцы паехалі. Слухай, гэтага так пакідаць нельга. Давай заявім у мянттуру ці ў пракуратуру. Гэта ж спроба забойства! Добра, што я ў час за табою пайшоў. Тэлефаную табе, а ты слухаўку не бярэш. Ну, думаю, нешта не тое. Трэба ісці. Пёр, што той нябожчык ласючок, табе мае штаны не прапатнелыя?

— Пасля маіх — самае тое. А дзе мая стрэльба, няўжо забралі? Вырадкі!

— Не, стаіць вунь ля дрэўца. Трэба быць зусім прыдуркам, каб яшчэ і зброю забраць. Хаця гэтых і разумнымі назваць цяжка. Нават калі б ты і заклаў іх, што ім пагражала? Ну, штраф. А так — тэрмін! А чым яны цябе?

— Не ведаю, не бачыў. Можна, там сапраўды — мент з егерам. Дык баяліся, што з працы іх выпхнуць. Пяр-рэваратні ў пагонах!

— Сэр! Егеры пагонаў не носяць!

— А-а! Колькі палюю, у розных кампаніях быў, самыя паганья браканьеры, самыя хцівыя і сквапныя — якраз мянты і егеры. Аднаго толькі ведаў егера прыстойнага, з Лагішына, ды і той урэшце скурвіўся. Выгналі. Так што заяўляць — справа марная, воран ворану...

— Што праўда, то праўда.

Памаўчалі. Валодзя выняў цыгарэты. Запалілі. Гія зацягнуўся і адразу выкінуў:

— Нешта мне млосна. Мабыць, страсенне. І галава трашчыць горш, як з перапою, — дастаў шворкі, падышоў да сабак. Тыя, стаміўшыся ўжо чакаць, радасна заскакалі, закруцілі хвастамі. — Шпагатам поліпрапіленавым прывязалі. Такім сена ды салому ў цюкі вяжуць. Мабыць, вяскоўцы. Валодзя, давай ты сабак павядзеш, бо тузаюць моцна, у мяне ў галаве аддаецца, а я стрэльбу тваю панясу.

— Ты дайдзі толькі, я сам усё панясу. Апроч цябе.

— Давай пойдзем па дамбах, праз Беразцы. Крыху даўжэй, затое не трэба цаліну таптаць. А ў Беразцах зойдземся да Кандрацюка, спытаем, ці ёсць там у каго матацыкл з вазком. Я зайду, скажу — сабак пакралі і сляды матацыкла бачылі. Хітры, калі адчуе штосьці сур'ёзнае — нічога не скажа, а за сабак пакрыўдзіцца, у яго самога шмат пакралі.

Выбраліся на дамбу, па прыцярушаным ужо матацыклетным следзе пасунуліся ў бок

Беразцоў. Праз гадзіну паказаліся першыя хаты. Гія падышоў да скрайняй, Кандрацюковай — з гаспадаром ён часта паляваў. Хата сустрэла цьмяным водблескам шыбаў. Пастукаў. Потым яшчэ пастукаў. Нарэшце ў цёмнай зеўры заварушылася святлейшая пляма.

— Хто?

— Піліпавіч! Гэта я, Гія! Адчыні!

Перад сенцамі запалілася лямпачка, загрымелі клямкі, і на парозе ўзнікла незадаволеная постаць Кандрацюка ў белых сподніках з матузкамі.

— Ну, заходзь. Чаго лазіш уночы? Нармальныя людзі даўно ля жонак грэюцца.

— Якая ноч?! Шчэ і дзявятай няма! Сабак шукаў. Лісу пагналі, а тая ў тваё балота. Я па следзе, аж бачу — іх на матацкля пагрузілі, у каляску. Пакралі, карацей, сабак. Можа, з вашых хто?

— Не. У нас “Ява” з вазком толькі ў Кур’яна. Але яму твае сабакі і задарма не трэба. Не тых інтарэсаў. Крадзе, як і ўсе, але — сена, зерне, бульбу. А сабак не будзе.

— Там ля матацкля двое было.

— Не ведаю. Але гэта не нашыя. Калі што, патэлефаную. Ты машыну дзе кінуў? А то заставайся начаваць. Месца хопіць. Куды ты так позна? Нікуды твая лайба не падзецеца.

— Не, не, Піліпавіч, дзякуй. Дамоў. А то жонка дасць у косці.

— Ну, то глядзі сам.

Захінуўшы плечы ў пуховую хустку выглынула, прымружыўшы вочы, гаспадыня.

— Што, Гівачка, сабак пагубляў? — жонка Піліпавіча кліча Гію “Гівам”.

— Пакралі сабак! — тлумачыць старой Піліпавіч. — На матацыкле звезлі.

— О-ей-ё-ей! А каб яны павыгаралі, гэтыя злодзеі! А колькі ўжо нашых пакралі! Гівачка, вечарам каля хаты нашай ехаў матацыкл з каляскай. На матацыкле двое было. А ў калясцы я сабак не бачыла. Я хадзіла свінням даваць, а яны якраз едуць. Цёмна ўжо было, але здаецца, спераду ўчастковы быў, з гэтых... з Выганічаў. А ззаду за яго трымаўся — падалося мне, што гэта егер, Алег. Яны то часта да нас заязджаюць. Я шчэ падумала — глянь во, паехалі, нават галавы не павярнулі. А то раней дык не выгнаць, прыйдуць, нап’юцца, стары мой з імі — таксама...

— Кінь, старая! Не лезь у мужчынскія гутаркі! — перапыніў жонку Піліпавіч. — Кінь балбатаць дурное! Каб то былі Алег з Толікам, заехалі б, нікуды не падзеліся. Надта маю самагонку любяць. “Піліпаўка”, кажуць.

— А дзе яны жывуць? Тамсама ў Выганічах?

— Ну! Як ехашь ад Парахонска, то другая хата па правай руцэ — Алега. Адзін зараз жыве, жонка з дзецьмі другога знайшла. А Толікава — у самым цэнтры, ля крамы, цагляная хата, двухпавярховая. Там яна адна такая ля крамы. Яшчэ двухпавярховая ў *прадсядацеля калхоза*, але тая далей, з другога канца. Толькі, Гія, што гэта я табе падказаў — нікому. Але не ду-маю, што гэты яны. Недзе твае сабакі дагэтуль у балоце. А можа — ваўкі палавілі. Зараз такія нахабныя ваўкі аднекуль падышлі — як пачу-юць ганчака, дык адразу на перахоп!

...Дарога. Роўная, заледзянелая. Вакол дарогі ў гурбах снегу — хаты. Большасць пад двухсхільнымі шыфернымі дахамі. Але заха-валіся яшчэ малесенькія, такія пульхненькія хаткі, крытыя чаротам, улюбёныя аб'екты кра-язнаўцаў і фалькларыстаў. А зрэдку сярод іх высяцца безгустоўна стылізаваныя пад пала-цы — з маленькімі вежамі, шпілямі, флюгерамі. Неасэнсаваная настальгія па тых часах, калі Беларусь была краінай замкаў...

...Выганічы сустрэлі Гію з Валодзем дву-ма жоўценькімі прастакутнікамі вокнаў у дру-гой хаце “па правай руцэ”. Праехалі крыху далей, спыніліся. Выйшлі, пастаялі. Гія выняў стрэльбу, напхаў у магазін набояў, ляснуў заг-ворам. Асцярожна, імкнучыся не навесці вэр-халу сярод вясковых дварнякоў, прайшлі ў двор з жывымі вокнамі. Зазірнулі. Пасярод

пакою за масіўным цёмным сталом сядзелі двое. Выпівалі. Самагонка ў трохлітровым слоіку, простая вясковая закусць — кіслая капуста, салёныя агуркі, хлеб, цыбуля. І пасярэдзіне — гіганцкая патэльня. “Яны, — прашапацеў вуснамі Гія, перадаючы стрэльбу. — Давай, страхуй”.

Дзверы незачыненыя. Бразнула адна клямка, другая — і Гія ступіў у хату. Тыя, за сталом, паднялі галовы. Егер няўцямна, а ўчастковы са злосцю, маўляў, хто гэта непакоіць у такі позні час.

— Ну? Пазналі? Пас-с-скуды!.. — прасіпеў Гія. — Бухаеце! Думалі, мне ўжо капец у балоце? Не-а... Памыліліся вы...

— Ты што, мужык! — упэўнена і нахабна загаварыў участковы. Ты паводле якога права ўрываешся ў хату?! Ты ведаеш, хто я! І за абразу зараз адкажаш. Выйшаў з-за стала і раптоўна кінуўся да печы, ля якой стаялі — толькі цяпер Гія заўважыў — стрэльбы. Дзынькнулі шыбы, у хату ўсунулася руля і ляснуў стрэл. Увушшу зазвінела: стрэл у памяшканні — гэта не тое, што на вольным паветры. Зарад шроту адбіў трэску над галавой участкавага. Той схапіўся за галаву, прысеў, потым лёг на падлогу і заскуголіў:

— Хлопцы, не забівайце! Хлопчыкі, не забівайце! У мяне двое дзетак!

— Ага! У цябе, падла, дзеткі, а ў мяне — шчаняты?

Злосць і гнеў, што перапаўнялі Гію, неяк адразу сціхлі. Ён ішоў сюды з цвёрдым намерам збіць абодвух на горкі яблык. Зараз жа гэтае жаданне знікла.

— Гэй, ты! — звярнуўся ён да замерлага за сталом егера. — Хадзі сюды.

Той мітусліва выскачыў і выцягнуўся, як навабранец перад сяржантам.

— Хто мяне ўдарыў?

Егер вачыма паказаў на распасцёртае ніцма цела.

— А хто прывязваў?

— Ён, — зноў паказаў на ўчастковага егер.

— Ага, значыць, ты толькі “шасцярыў”...

Ну, вось што — расшпіляй штаны — дуй на яго. Хай успомніць дзяцінства, не ўсё мне аднаму сёння абасцаным быць. Ну! — рыкнуў, калі ўбачыў, што той вагаецца...

...Ноч. Белья плямы ад фараў скачуць па заснежанай дарозе, раз-пораз выхопліваючы стаўбуры хвояў на абочынах. У машыне цёпла. Справа дзяўбе носам Валодзя. Пахне мокрымі сабакамі, гэта Герда і Рэй сёння замест багажніка перакачавалі ў салон, на задняе сядзенне. У Гіі палымнее твар. Галава баліць, але на душы радасна. І лёгка.

На скрыжаваннях

Перадапошнім днём лета тульскі збройны майстар Афонька *Левшов* пакутаваў з перапою і таму брудна лаяўся. Калі рабілася зусім млосна — мудрагеліста блюзнерыў, узгадваючы святых, апосталаў і прарокаў.

Схіляў над варштатам азызлы твар з малюпасенькімі акулярамі на фіялетавым носе, прывязанымі за вушы сырамяцінай, напружана жмурыўся.

Уваччу мільгацела, калаціліся рукі, і апошні ўдар па чакане выйшаў недакладным. Паўторны сапсаваў усё яшчэ больш. Замест нуля атрымалася шасцёрка. Не такая яскравая, як дзве папярэднія, але шасцёрка.

Трохлінейны рэвальвер узору 1895 года сістэмы Нагана замест нумару 660 атрымаў тры шасцёркі.

— Тваю ў душу матары! — Афонька паставіў гатовы рэвальвер у жалезную скрыню. — Каб цябе накрыла тухлявымі пялёсткамі! Падла сівая! Як падступае! Што ж гэта я ніколі спыніцца не магу?! Борка, гад: “Памажы ды

памажы кнура забіць!” Кнура! Утрох за вечар — і няма кнура!

Тут Афонька папярхнуўся і застыў з вырачанымі вачыма. На бруднай тынкоўцы з’явілася і пачала расці гуля. Расла, варушылася, як парася ў мяшку. Вырасла да памераў гарбуза і прарвалася. З прарэху вылезла невялікая, з ката, чорна-зялёная хвастатая істота і заскакала па сцяне, робячы непрыстойныя рухі. Галава Афанасія напоўнілася звонам і болем, у скронях запульсавала, страшэннай ламотай захрабусцела ў карку. Амаль знепрытомнеўшы, Афонька інстынктыўна падняў руку і перахрысціўся. Істота тонка завішчэла і рассыпалася на рой мух. Тыя з гулам разляцеліся. Зніклі. Разам з мухамі сышоў звон і боль у галаве.

— Госпадзі, змілуйся! Гэта ж да белай гарачкі дапіўся!

***

Мінулыя суткі выдаліся шалёныя. Спачатку грузілі якарныя міны, потым перашвартоўваліся да вугальнай сценкі. Усю ноч матросы цягалі на плячах кашы з данецкім антрацытам і сьспалі яго ў трум. З Балтыкі імгла прыйшла на Кранштат. Хаваючыся за ёю, у Фінскую затоку краліся германскія дрэдноўты. Загараджальнік “Іпуць” меўся заваліць уваход у затоку мінамі. Ноччу падняўся вецер. Ён разагнаў імглу і падняў воблака вугальнага

пылу, які рыпеў на зубах, асядаў у лёгкіх, абляпляў надбудовы і твары.

Да світанку ўсё пагрузілі. Кандуктуры прасвісталі прыборку.

Мічман Андрэй *Лінов*, мінёр, схадзіў у душ, пераапануўся ў чыстае, потым праз рассылнага выклікаў Хабібуліна і аддаў прапыленую вопратку. Татарын, акрамя таго, што прыбіраў Андрэеву каюту, за рубель на месяц яшчэ мыў ягоную бялізну, кашулі, чысціў вопратку і абутак.

Хутка павінны былі празваніць “аўрал” — здымацца са швартоваў. Але ў дзверы зноў пастукаўся рассылны і паведаміў “васкаброддзю”, што “паноў афіцэраў у кают-кампаніі збірае камандзір”.

— Выхад на мінаванне пераносіцца. Ніжнім чынам, апрача вахты — адпачываць. Паны афіцэры, таксама апроч вахтавых, да заўтрашняга пад’ёму сцяга могуць быць вольныя, — камандзір, лейтэнант Сёдэрберг, быў лаканічны.

Баркас у Піцер адыходзіў праз дзве гадзіны. Андрэй нетаропка паснедаў, запіў снядакам келіхам “Мадэры”, кіўнуў на знак падзякі веставому кают-кампаніі і сышоў на другую палубу, у каюту. Хабібулін прынёс гарачай вады. Андрэй, схіліўшыся над ракавінай, намыліў твар і старанна пагаліўся, хоць галіць асабліва не было чаго. Прыгледзеўся да сябе ў

люстэрку. Чырвоныя, запаленыя вочы, схуднелы незнаёмы твар з жаўцява-шэрай скурай. У целе адчувалася страшэнная млявасць, вельмі хацелася спаць. “Дарэмна, здаецца, я піў “Мадэру”, — падумаў Андрэй. — Можа, сапраўды застацца і паспаць хвілін шэсцьсот, калі ўжо здарылася такая нагода?” Але думку гэтую адразу адкінуў: “Не, пасплю на баркасе”.

Там, у Піцеры, у малюпасенькай нанятай кватэры з двух пакойчыкаў яго чакала Зіначка, яго радасць, яго шчасце, яго жоначка, з якой яны пабраліся два месяцы таму і з якой за гэтыя два месяцы разам былі мо якіх трое сутак. Гадзіны з Зіначкай Андрэй не прамяняў бы ні на якія каштоўнасці свету.

Палез у рундук пад ложкам і, пакорпаўшыся сярод рэчаў, дастаў рэвальвер у рыпучай скураной кабуры. Час быў ваенны — сыходзіць з караблёў дазвалялася толькі ўзброенымі.

Расшпіліў кабуру, выцягнуў чорны “Наган”. Пакруціў барабан, з якога латунным бляскам мякка засвяціліся донцы гільзаў. “Наган” сядзеў у руцэ ёмка, выгляд меў зграбны, драпежны, і сэрца дваццацігадовага мічмана затахкала шпарчэй. Любуючыся, пакруціў зброю ў руках. Злева на рамцы выбіты нумар ЛАР 666, апошняя шасцёрка не зусім ясная. Паштатнаму на ўзбраенні ў флоцкіх афіцэраў стаець бельгійскія “Галаны” — недарэчныя, з гра-

нёнымі рулямі. Піжонства, вядома, але на першае афіцэрскае забеспячэнне набыў у збройнай краме, што ля Анічкавага моста, сучасны рэвальвер. Грошай было шкада — падкупілі літары нумара — якраз ягонья ініцыялы...

Андрэй прыгадаў, як, выбіраючы рэвальвер, прышчаміў курком палец, ажно кроў пырснула, і пачырванеў. Было балюча і сорамна перад крамнікам, які замітусіўся, заліў ранку ёдам, але не прыбраў з твару паблажліва-здзекліваю ўсмешку.

А яшчэ, калі вяртаўся з набыткам, яго ледзьве не пераехаў адзіны на ўсю вуліцу аўтамабіль. Увогуле, той дзень выйшаў надзіва няўдалы. Калі ўзыходзіў на баркас, нага трапіла паміж бортам і прычалам. Каб не матрос, які літаральна выхапіў яго, нагу б раструшчыла.

Потым на караблі Андрэя паглынула безліч справаў — ад гары папераў і баявой падрыхтоўкі да мінёрскай гаспадаркі. Так што “Наган” ціха праляжаў у рундуку пад ложкам.

Дурэючы, прымеціўся праз адчынены ілюмінатар у чайку, што істэрычна крычала на швартове. Чайка страсянулася і стала чорназялёнай хвастатай малпачкай. Малпачка заскакала на канаце дзіўны танец, дражнячыся, высалапіла доўгі чырвоны язык, гарэзліва бліснула вочкамі. У галаве загудзеў рой шэршняў, застукала ў скронях. Андрэй страсянуў галавой — і прывід знік: на швартове зноў дур-

ным голасам гарлала чайка. “Во ператаміўся, да галоцынацыяў. Дарэмна я ўсё ж піў “Мадэру”...

...Баркас стукнуўся аб прычал, і *Лінов* прачнуўся. Плечы і шыя ад нязручнай позы занямелі, цела працінала дрыжыкамі. Па хісткай сходні сышоў на бераг, таропка пайшоў па вуліцы, вышукваючы вачыма рамізніка.

Усю дарогу дадому Андрэй думаў, як добра ён зрабіў, калі адразу пасля заканчэння Корпуса ажаніўся з Зіначкай. Вядома, ягонай дзяўчынцы, Зіначцы, такой вытанчанай, такой непрыстасаванай да самастойнага жыцця, відаць, цяжка. І шлюб іхны яшчэ не зусім падобны на шлюб. Але пройдзе час — усё ўсталяецца. І тое, што за два месяцы яны былі разам гэтак мала, потым будзе ўзгадвацца ў рамантычным святле. Затое цяпер яму ёсць куды імкнуцца, ёсць каго абараняць, і ёсць каму чакаць яго з мора.

— Зараз адчыню дзверы, — Андрэй падымаўся па шырокай мармуровай лесвіцы і намацаваў у кішэні ключ, — ціхенька ўвайду ў пакой: “Вось і я!” Зіначка, у лёгкай паркалёвай сукенцы, завішчыць і ашчаперыць рукамі за шыю, а нагамі за талію. І ад яе будзе пахнуць свежасцю і кветкамі.

Замок мякка чвякнуў, Андрэй увайшоў і прыслухаўся. З другога пакою даносіліся няясныя гукі. Асцярожна, каб не зарыпеў паркет, падышоў да дзвярэй, парывіста адчыніў:

“Вось і я!” Зіначка сядзела на каленах у нейкага даўгавалосага стварэння з чорнымі вусікамі і казлінай бародкай на бледным твары. З расшпіленай паркалёвай сукенкі бессаромна бялелі аголеныя грудзі. Цёмна-зялёны сурдут акуратна вісеў на спінцы крэсла. На сталі — бутэлька, келіхі з чырвоным і садавіна.

Зіначка завішчэла, кінулася да Андрэя, ашчаперыла рукамі за шыю, а нагамі за талію. Кудлатая мужчынская асоба, схапіўшы сурдут, праціснулася ў шчыліну дзвярэй і знікла. *Лінов* са здзіўленнем убачыў у сваёй руцэ рэвальвер. Яму стала млосна, ледзьве не званітавала. Цела аслабела. З агідай адарваў ад сябе Зіначку. Ад яе моцна пахла потам і алкаголем. Павярнуўся, выйшаў на лесвіцу. Зіначка нешта лапатала ўслед, але слухаць ён не мог. Сэрца тахкала ў грудзях, ажно грукала ў патыліцу, ногі не слухаліся. Прысеў на прыступку. Пачуў за спінай, як Зіначка зачыняецца на ключ. Недзе ў глыбіні так балела, што здавалася — перажыць гэта немагчыма.

— А навошта цяпер жыць? — спытаўся сцвердзіў нехта ўнутры Андрэя. — Дзея чаго? Навошта цярэць? Вось яно — выйсце. Адзіны рух пальцам — і ніякага болю, ніякай агіды.

Ён узвёў курок і паднёс рэвальвер да скроні. Заплюшчыў вочы. Дакрануўся ўказальным пальцам да спуска. Вось і ўсё. Проста свет для яго згасне.

Андрэй уявіў, як куля ўвойдзе ў чэрап, за ёй уварвуцца парахавыя газы і разнясуць галаву на кавалкі, распырскаўшы кроў і мазгі па сценах. Ён заваліцца на пляцоўку ля дзвярэй, сэрца яшчэ з хвіліну будзе біцца і выпампоўваць кроў. Вялізная нацячэ лужына. Фэ!

Расплюшчыў вочы, апусціў рэвальвер, асцярожна прытрымліваючы вялікім пальцам, спусціў курок. Боль, што яшчэ хвіліну таму разрываў яго, знікаў, пакідаючы халодны вакуум.

...Ён ішоў няроўным крокам, перад ім са спалоханымі тварамі расступаліся людзі.

— Пан мічман! Андрэй Раманавіч! Падмайцеся сюды, да нас!

Знаёмы голас згары прывёў да прытомнасці. Ён быў у рэстаране “Тройка”. Збоку бялеў спалатнелы твар швейцара. Голас даносіўся з другога паверху, з балкону. Падняўся туды.

— О-о! Андрэй Раманавіч, ды вы ўжо п’яны! Схавайце! Схавайце рэвальвер. Вы перапалохалі тут усіх “шпакоў”.

На балконе гулялі афіцэры з “Іпуці”.

— Не, сябры. Я не п’яны. Але сёння я буду шмат піць... За каханне... Панове, хто хоча гэты цудоўны рэвальвер? Аддаю за паўцаны... Ну, што? Нікому не патрэбны? Добра... Гэй, чалавек! Будзь ласкавы, пакліч гаспадара.

Праз колькі хвілінаў Андрэй *Лінов* атрымаў крэдыт рэстарана, а ягоны “Наган” апынуўся ў Абрама Лібермана, гаспадара “Тройкі”.

***

— А Божа ж мой, што ты будзеш рабіць з гэтымі афіцэрамі, — мармытаў сабе пад нос Абрам Ліберман, хаваючы ў глыбокім закутку вялізнага сейфа рэвальвер. — Ну скажыце, калі ласка, навошта мне гэтая цацка? Ад яе мецьму толькі шмат непрыемнасцяў... Але што зробіш — калі адмовіш, таксама будзеш мець шмат непрыемнасцяў... Гэтыя хлопцы з бліскучымі гузікамі могуць-такі нарабіць вэрхалу і нават пазбавіць дазволу на сваю справу за мяжой аседласці... Добра... Добра!.. Цацка таксама каштуе грошай... Ну, не сорак рублёў, але дасць Бог, сёння яны столькі не прап'юць, а там хто ведае — вайна... Можа, не вернуцца з мора...

Апошнім днём жніўня ў кабінеце было горача, не хапала паветра, і перад вачыма Абрама лёталі чорныя мушкі. З глыбіні сейфа пачуўся тоненькі дурнаваты смех, заварушылася нешта цёмнае, падобнае да ката, бліснулі жоўтыя вочы. Абрам здрыгануўся ад нечаканасці, адчыніў сейф шырэй, угледзеўся.

— Пэ-х-х, здалося! Трэба худаць. Лішняя вага, ціск завысокі...

***

У жніўні, трыццатага дня, на світанку завылі сабакі. Абрам прагнуўся ад іхняга шматгалосся і выглянуў з-за фіранкі. Сабакі пася-

род вуліцы вялізнай зграяй спявалі на бялявы маладзік. Потым усе разам змоўклі і бязладным натоўпам, але дружна ўцяклі. Праімчаўся на возе хлопец. Ён азіраўся і шалёна круціў над галавою лейцамі. Конь спуджана касавурыў назад ліловым вокам — здавалася, яно праменіць злавеснае святло.

Нібыта марскі прыбой зашапацеў у паветры. Узмаціўся, наблізіўся. Цёмная маса закалыхалася ў канцы вуліцы, цёмная маса з чырвонымі плямамі над ёю. Па вуліцы ішоў пралетарыят і крычаў “Даеш!”. Звінелі шыбы мануфактурных крамаў, стагналі дубовыя дзверы харчовых складаў. Адтуль выскоквалі нагружаныя людзі з расчырванелымі тварамі.

Абрам выкаціў сваю тлустую постаць на ходнік перад рэстаранам, замахаву рэвальверам у потнай далоні, закрычаў на нярускай мове. Пралетар з недакуркам у куце рота перацяў яго па галаве ланцюгом. — “Лэхайм, Абрам...” — Кінуў ланцуг, падняў і сунуў у кішэнь “Наган”. Разам з натоўпам уваліўся ў сярэдзіну. Прабегся па дальніх калідорах у пошуках чаго-небудзь вартага. У скронях стукала, балела галава, з цёмных кутуў мроілася чорна-зялёнае чарцяня. Яно брыдка скакала і брудна мацюкалася тоненькім мярзотным голасам. “Горача. Трэба недзе акунуцца”, — падумаў пралетар Апалінар *Луков*, выносячы з былой рэстаранцыі цяжкое крэсла цёмнага дрэва.

***

Стаяла незвычайная для канца жніўня спёка. Усе вокны і дзверы расчыненыя, але проймы не ўзнікала. Паветра ў зале было густым і ліпучым, як кісель. Людзі сядзелі з сур'ёзнымі застылымі тварамі, баючыся паварушыцца. Рух мог прыцягнуць увагу. Баяліся нават выцерці пот, які ручаямі струменіўся з пад валасоў і сцякаў пад цвёрдыя стаячыя каўняры фрэнчаў. Самыя смелыя ківалі ў такт словам выступоўца — дэманстравалі падтрымку і згоду. Мікрафон разносіў моцны звонкі голас з акцэнтам:

— За другі квартал бягучага года таварыш *Егоров* выявіў і арыштаваў сто дваццаць чатыры асобы ворагаў народу. Гэта — кулакі, буржуазныя нацыяналісты, польскія шпіёны і іншыя ненавіснікі дыктатуры *пралэтарьяту*. Сто дваццаць з іх вырачаны да найвышэйшай мэры *пралэтарскай справядлівасці*. *Таварыш Егоров, да мнэ! Маладэц!* За заслугі ў барацьбе з ворагамі народнай улады вы ўзнагароджваецеся ордэнам Чырвонага Сцяга. Сядайце на *мэсца*, таварыш *Егоров*. Вы — прыклад сапраўднага чэкіста!

Але, таварышы, не ўсе паказваюць такі прыклад! Качук! Устаньце! Глядзіце на яго! Гэты, з дазволу сказаць, чэкіст, за другі квартал выявіў толькі сорок двух ворагаў! І толькі сем з іх былі расстраляныя! Астатнія трыц-

цаць пяць атрымалі ў сукупнасці ўсяго чатырыста дваццаць пяць год зняволення! Я думаю, нам трэба разабрацца з вамі, Качук! Вы арыштаваны!

Пакуль двое ў сінях фуражках раззбройвалі і выводзілі Качука, зала зусім скамянела. Апалінар *Луков*, апусціўшы галаву і ўперыўшыся спадылба ў постаць за трыбунай, убачыў, як з гудзеннем заляцеў і закруціўся вакол яе рой мух. Постаць страціла самавітасць і па-дурному заскакала, дрыгаючы рукамі і нагамі, высалапіўшы доўгі чырвоны язык. Здаду на пасе заварушыўся, як жывы, “Наган” у парусінавай кабуры. Гудзенне ўзмацнілася, пранікла пад чэрап Апалінара. Для яго ўсё згасла. Апалінар здрыгануўся і абмяк. Самлеў. Да прытомнасці прывёў штуршок суседа локцем у бок і сыканне: “Ты што спіш... За Качуком захацеў?”

...Ноч удалася зорнай, з белымі туманамі ў нізінах. Аўтамабіль — “варанок”, напханы пад завязку людзьмі, — стаяў на ўскрайку мястэчка. Бялеў у цемры мур вакол могілак, над ім грувасціліся чорныя шаты хвояў. Апалінар паліў папяросу за папяросай, думкі яго распачна мітусіліся. Назойлівы шэпт “За Качуком захацеў?” віраваў у галаве. Ад сэрца па целу расплывалася гарачая пляма, галава мерзла, з-пад фуражкі на спіну беглі халодныя куслівыя мурашкі, рукі патнелі, і рыцар

рэвалюцыі раз-пораз выціраў іх аб галіфэ. Заданне на арышт амаль выкананае. Усе ворагі народу паводле спісу знаходзіліся ў клетках “варанка”. Апроч аднаго. Уцёк, падла, праз вакно, не паспелі своечасова абкружыць хату. Што цяпер будзе?

Апалінар вылез з кабіны, пстрыкнуў у цемру недакуркам, прасачыў за агеньчыкам, і рашуча грукнуў у бляшаны борт: “Канвой! Выходзь!”

— Так, таварышы чэкісты! Зараз абкружаем крайнюю хату і цягнем аднаго, хто там ёсць мужэска полу...

...На ўсходзе пачало ружавець. “Варанок” прагрукатаў па бруку, перасек горад, выехаў на ўзгорак, парослы маладым лесам і абгаджаны высокім плотам. За брамай спыніўся ля свежых доўгіх ям. Далей усё проста. Толькі не зважаць на енкі і лямант:

— Выводзь па адным. Звязвай рукі.

Стрэл у патыліцу.

— Наступнага!

Стрэл.

— Наступнага!..

Так. Выкінуць гільзы з барабана, перазарадзіць. Патронаў поўная кішэнь. О-о, якая руля гарачая!

— Наступнага!

Ах, халера! Апошні, гадоў дваццаці хлапец, той, якога ўзялі замест збеглага, скочыў з

будкі “варанка” не на зямлю, а на двух байцоў, што, парушаючы інструкцыю, сышліся заблізка. Збіў абодвух з ног, упаў сам, пругка, як кот, перакаціўся праз галаву і шуснуў за аўтамабіль, за хвойкі, у шэры ранішні змрок.

...

— *Луков* Апалінар Радзівонавіч?

— Я..

— Стала вядома, што вы адпусцілі польскага шпіёна. Вы арыштаваны. Здайце зброю. О! *ЛАР 666!* Амаль імянны!

На шыбе кабінета заскакаў чорны даўгахвосты сілуэт.

***

У паветры разліты пах жыта, саяляркі, бензіну. Ля ходніка чарга грузавікоў. На прахадной млынкамбіната запарка. Ахова не паспявае прапускаць машыны з зернем, таму і ахоўнікі і кіроўцы злосныя. Начальнік аховы дае адмашку:

— Паўгадзіны пакурыце! У нас перазменка.

А машыны ўсё падыходзяць і падыходзяць.

— Аляксей! Ну што ты корпаешся, як гэты?.. Бачыш, колькі машын чакае! Давай, распісвайся за прыём дзяжурства — і ўперад!

— Не, братка. Не першы год замужам! Пакуль не праверу ўсё, не распішуся. Давай пістоль... Чаму нячышчаны? Патроны ўсе на месцы?

— Ну ты і зануда! Бачыш, што робіцца? Не было калі чысціць. Машыны і ўдзень, і ўночы. Ледзьве на нагах стаю, а ты з дурнымі пытаньнямі... Дарэчы, гэта не пістоль, а рэвальвер, калі не першы год замужам — мусіш ведаць.

— Аг! Што кіем, што палкай — адзін хрэн. Так. “Наган” нумар *ЛАР 666*. Патронаў калібру 7,62 міліметра да рэвальвера сістэмы “Наган” — сем штук. Кабура брызентавая — адна. Дзяга скураная, афіцэрская — адна. Дата. Якое сёння?

— З раніцы трыццатага было...

— Трыццатага жніўня тысяча дзевяцьсот семдзесят першага года. Подпіс... Стралак ваенізаванай аховы Лазарэвіч... Ну, бывай здароў!

Пад вечар машын паменела, а як сцямнела, падвоз зерня спыніўся зусім. Лазарэвіч зачыніў дзверы прахадной, расклаў на стале ля турнікету анучкі, бутэлечку са змазкай, дастаў з кабуры і паклаў побач рэвальвер. Тут яму моцна забалела ў скронях, а за шыбай вакна, што выходзіла на браму, прымоілася пачварная кудлатая пыса. Пыса выкрыўлялася і круціла Аляксею хвігі. У дзверы моцна загрузалі, і пачвара знікла. Знік і боль. Грукалі двое міліцыянтаў:

— Вы нікога тут не бачылі падазроных?

— Толькі што во перад вамі ў акне нейкая морда мне языком дражнілася і хвігі круціла. А тут вы пастукалі, і яна знікла. Як прывід.

Міліцыянты адразу выскачылі на тэрыторыю камбінату, але праз пяць хвілін вярнуліся ні з чым:

— Тут побач, у інтэрнаце, нейкі вісус студэнта нажом пырнуў. І ўцёк. Так што асцярожна. І калі што — вы, дзядзька, сваім антыкварыятам карыстацца ўмеце?

— Анягож!..

— Ну, глядзіце... А як што якое — тэлефануйце “нуль два”...

...Ноч насунулася на горад. Душная, хмарная. Паміж хмарамі і горадам у вырай ляцяць дзікія гусі. Паветра звініць ад іхных крылаў. “Гак-гак! Улю-улю-улю!” — рознагалосая гусіная гутарка хвалюе душу. Лазарэвіч пасля чысткі рэвальвера выйшаў з прахадной і спыніўся, уражаны гусіным пралётам. Нешта зашкрэблася на бетоннай агароджы і гупнулася аб зямлю. Ля самотнага ліхтара слізгануў цень.

— Гэй! Хто там лазіць?! Ну, не дурэй, а то стрэлю!

— Не страляйце, бацька! — з цемры выйшаў танклявы, жылісты хлопец з нахабнымі вачыма. — Заблукаў я. Што за парадкі, ніводнага ліхтара нідзе...

— Ты, хлопча, гэта... Не падыходзь блізка! Бачыш во, пістоль... Пойдзем на прахадную, там разбярэмся, хто дзе блукаў.

— Ну, вядзі... Можа, “рэнкі до гуры” задраць?

— Ідзі давай. Не трэба мне твае рукі. —
На прахадной падсунуў зэдлік. — Сядай во, а
я пакуль патэлефаную. — Схіліўся над апаратам. — Нуль... Два...

— Ты што, бацька, у мянтуру тэлефануеш? Пачакай...

Няўлоўным рухам выхапіўшы з-пад сябе зэдлік, кароткім замахам ударыў па Аляксеевай галаве.

Потым, засоўваючы рэвальвер за дзягу, прамармытаў:

— Так лепей, бацька. А то ўзяў моду — мянтам тэлефанаваць!

***

Развод закончыўся.

— ...Напра-а...-ва! На ахову грамадскага парадку!.. Крока-а-м!.. Руш! — ляскаючы падэшвамі па пляцы, калона прамаршыравала ля дзяжурнага і выйшла за браму.

Начальнік патруля, бамбіза ў камуфляжы і чырвоным берэце, і чорнаберэтныя патрульныя:

— Хлопцы! Ну кім бы я быў, калі б не *амон*? Мае аднакласнікі палова ўжо спіліся, другая палова мардуецца на трактарах, на камбайнах. За капейкі! Я ў сваёй вёсцы любіў... гэта... ну... выпіць, у зубы каму даць. Ужо сядзеў бы. А тут, у *амоне*, я раблю тое ж самае. Ну, што люблю! І выпіць магу, ну, у меру,

вядома. І ў зубы — але тут, прыкінь, за гэта мяне не тое што ў турму — тут мне вялікія бабкі бацька плоціць. І форма. І пайка. І праезд бясплатны. І тут я паважаны чалавек, асабліва калі здаў на крапавы берэт. На “стометроўцы”, ну за цыркам, дзе б...дзі ста-яць, я магу любую. Бясплатна! А што? Суботнік называецца! Дый так магу любую з вуліцы. Думаеце, будзе заяўляць? Не! Марная справа! Калі і заявіць — камандзіры адмажуць. А, дык я пра крапавы берэт! На крапавы берэт здаць вельмі няпроста. Асабліва гарадскім, у іх дыхалка слабейшая, ну, з дзяцінства выхлапнымі газамі дыхаць...

Тройка шпарка крочыць па вуліцы. Чырвонаберэтны з усяе сілы імкнецца даказаць маладзейшым сваё суперменства:

— Прыкінь, спачатку крос па перасечанай мясцовасці, трыццаць *кэмэ*. У “броніку”, з аўтаматам, боекамплектам. Ну, гэта яшчэ херня. Самае цяжкое — бой з “крапавіком”. Тут цябе ніхто шкадаваць не будзе. Вытрымаў, не страціў прытомнасці — тваё шчасце. Не вытрымаў — трэніруйся да наступнай здачы. Здаць на крапавы берэт — гэта, я вам скажу, не кожнаму дадзена... Вось рукапашны бой — колькі там тых трэніровак афіцыйна? Дзве гадзіны на тыдзень. Мала... Усе да аднаго “крапавікі” трэніруюцца ведаеце дзе? Сёння пакажу. Я так кож-

нае дзяжурства трэніруюся, каб форму трымаць. Тут ля стадыёна піўбар, а побач дворык. Дамы гэтыя на знос, ужо ўсіх павысялялі. Ціха там, толькі гэтыя, з піўбара, адліць туды наведваюцца. Мілае дзела на іх адпрацоўваць. Рукамі — па “верхнім паверсе”, джэбы, свінгі там, і гэтыя... хукі. Нагамі — не вышэй яйцаў, інакш раўнавагу можна страціць, асабліва зімой, на лёдзе ці снезе ўтапаным. Сама лепш нагамі — лоўкікі. Ну, сёння пакажу.

***

Месячык на зыходзе млява блішчыць над горадам. Асвятляльныя мачты нешта выглядаюць унізе на стадыёне. Рэзкія, як крык зайца ў драпежных зубах, сігналы аўтамабіляў. Натойпы людзей на прыпынках штурмуюць дзверы. Пад аркай, што вядзе ў брудны двор, трое абступілі чацвёртага.

Чырвонаберэтны праводзіць “майстар-клас” для падначаленых. Насупраць цяжка дыхае, поўнячы цёмны бязлюдны двор пахам алкаголю, немалады мужчына. З носа падаюць буйныя кроплі крыві. Яна здаецца чорнай. Мужчына тонкім дрыготкім голасам просіцца:

— Хлопцы... Дык я ж нічога... Тут жа ніхто не жыве... Не біце, хлопцы... Піва выпілі, дык ужо трываць не мог, а да вакзала далёка, да прыбіральных... Не біце, хлопцы...

Яго ніхто не слухае. Слухаюць “крапа-віка”.

— Што трэба для трэніроўкі? Каб без сведак. Вось зараз нікога лішняга няма. Так што на гэтым можна трэніравацца. Глядзіце: спачатку вы з дыстанцыі наносіце нагой “фронт-кік” або “лоў-кік”. Калі пасля гэтага праціўнік не падае, скарачаеце дыстанцыю і праводзіце серыю рукамі, невялікую, “раз-два” або “раз-два-тры”. Звычайна гэтага досыць. Калі праціўнік упаў, працуеце па ім тонфай. Старайцеся меней наносіць удараў у галаву, каб не было слядоў. Вось мой карыфан, Калода, нарабіў слядоў у час “трэніроўкі”, а гэта аказаўся дэпутат з “палаткі”. Ну і выперлі з органаў, два гады ўмоўна далі. Шкада, харошы хлапец. Эх, каб той не быў дэпутатам! Лепш за ўсё апрацоўваць па печані, па нырках, добра ў вобласць сэрца. Слядоў звычайна ніякіх. А калі селязёнка адарвецца — хто там будзе разбірацца, ад чаго. Асабліва калі гэта не дэпутат. І лепш за ўсё трэніравацца на п’яных.

Бамбіза выкінуў нагу, абутую ў высокі чаравік, і ўбрыкнуў дзядзьку ў жывот. Той склаўся ўдвая, захрыпеў, сеў на асфальт.

— Зараз апрацуй яго тонфай. Ды не так! Спачатку перацягни па нырках, ён перавернецца на спіну, будзе іх ратаваць, тады перакладзі-

най ці доўгім канцом торкаеш “пад дых” або ў печань. Падымайся, алкаш!

Чырвонаберэтны пераклаў гумовую тонфу з правай рукі ў левую.

— Бегма адсюль, пакуль жывы!

Мужчына, кульгаючы, стрымгалоў кінуўся са двара.

— Вось так, хлопцы. Зараз паходзім, яшчэ якога-небудзь калхозніка знойдзем. Так і дзяжурства весялей ідзе, і карысць для прафесійнай падрыхтоўкі.

— Антон, твой Калода на “палатачніка” нарваўся, — кажа адзін у чорным берэце, — а калі б на якога бандзюгана з “вальнай”? Што б ён з тонфай супраць ствала рабіў?

— Гэ-э-эх, хлопцы! На такі выпадак трэба мець такую-сякую цацку. Толькі гэта між намі. Згода? Пару гадоў таму — можа, чулі? — стукнулі нашым, што ў адным доме двое вуркаў заселі. Гусь і Лагун. Ну, прыгнали нас, абкружылі дом. Начальства ў мацюгальнік брэша, здацца прапануе. А тыя зза цагляных сценаў пастрэльваюць зрэдку. Далі каманду, мы і ўвалілі па гэтым доме — з гранатамэтаў, з аўтаматаў. Дом той, скажу вам, відаць, доўга пасля нашага штурму гаспадары рамантавалі. Перасталі тыя страляць. Дасылаюць мяне і яшчэ дваіх у разведку — паглядзець. Мы ў “броніках”, пярэдні са шчытом ад куль. Заходзім у памяшканне,

там... Ну, пасля дзвюх гранат вы ўяўляеце, што. Валяюцца гэтыя двое. Я для пэўнасці паўмагазіна з “Калаша” па іх выпуліў. У Гуся, хоць і дохлага, ТТ у руцэ, а каля Лагуна, крыху далей — “Наган”. Я “Наган” першы ўбачыў і паціху — за пазуху. Думаю, ад ТТ-шніка гільзы кругом, а гэты гільзаў не раскідвае. Ну, быццам яны з аднаго пісталета адстрэльваліся. Так і здарылася. Начальства ні вухам, ні духам, што я “машынку” прысабечыў. Два патроны толькі стрэляныя, пяць — цэлыя. Я, праўда, іх у лесе неяк па п’янцы і пастраліў усе.

— Дык што карысці з тваёй цацкі, калі яна без патронаў? Добра, быў бы ПМ — патронаў што гразі ў дождж. А дзе ўзяць рэвальверных? Там які калібр?

— Як у першага “Калаша”, 7,62. Патрончыкі як у паляўнічай стрэльбы, толькі маленькія. Цыліндрыкі. І куля ўся ў гільзе ўтопленая. Тупая, з пляскатым носам.

Памаўчалі крыху. “Крапавіку” — Антону Лукашыку — не цярпелася:

— Я, хлопцы, былы вясковец. А ў нас, у вяскоўцаў, рукі не з дупы растуць. У нас самы апошні алкаш — і той дваццаць-трыццаць прафесій ведае. Можа, не надта добра, але шмат чаго ўмее. Вось вазьмі мяне — я і электраправодку магу ў хаце зрабіць, і машыну адрамантаваць, і зруб сабраць здолею,

калі прыпячэ, і цэглу класці, і кафлю, і шпалеры, і па стаярцы тое-сёе... Карацей, расстраляў я тыя патроны, думаю, дзе яшчэ здабыць? Але ў мяне рукі на месцы, галава таксама, не меў бы старшынскія пагоны. Я дрыльком у стрэляных гільзах адтуліны пад капсулі рассвідраваў, каб можна было паляўнічы “Жэвело” ўціснуць, пораху з аўтаматных патронаў насыпаў, а кулькі з свінцу адліў. Сёння выпрабуем.

Начальнік патруля агледзеўся. Пад аркай і ў двары нікога не было. Горад засынаў. Толькі ўдалечыні, на вакзале, грукаў па рэйках цягнік. Здраў ззаду куртку і выцягнуў з-пад дзягі рэвальвер. Крутануў аб рукаў барабан.

— На, паглядзі. Толькі асцярожна, зараджаны, — і застыў з выцягнутым тварам:

— Ах ты гандурас вашывы! — Кінуўся цераз арку на вуліцу. Спыніўся на выхадзе ў праёме, замітусіўся туды-сюды. Вярнуўся ўзрушаны.

— Бачылі? Там на вуліцы нейкі шпэндрык недароблены нам “факі” паказваў. Дробны такі, недакурак! Ну, падлы, зусім абарздзелі, *амону* не паважаюць! І куды толькі дзеўся?! Выбег на вуліцу — як скрозь зямлю! А там і схавацца няма куды! Што, не бачылі? Ды ён, можа з хвіліну — і так, і гэтак, і задніцай павернецца, пахлопае, і язык высалапіць. Ну, г-хніда х-худая, ну,

трапіў бы ў рукі, жывым не выйшаў! С-сука! Ажно галава разбалелася, зараз, здаецца, лопне. Гудзе, як мухі на падле!

— І ў мяне гудзе. І баліць, — паведаміў малады з рэвальверам. — Можна, цыклон набліжаецца? На надвор'е, кажуць, галава баліць. На змену.

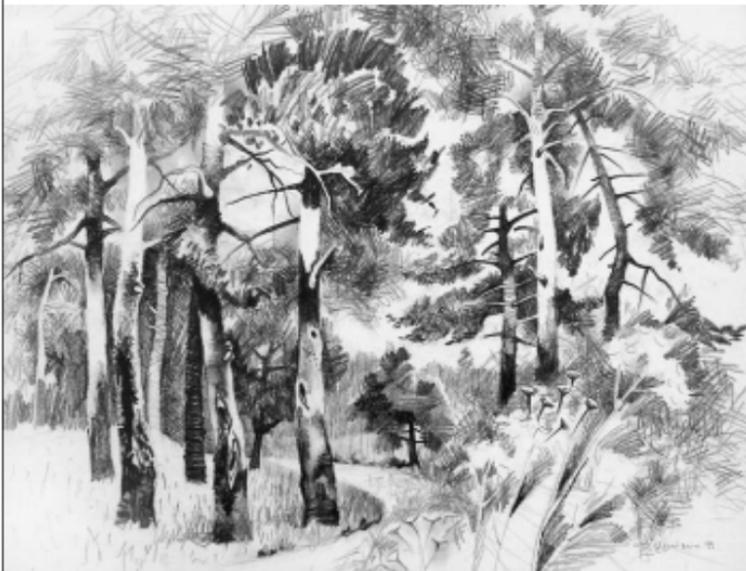
— Лухта! Не зважай, і ўсё. Пайшлі ў двор, стрэлім па разе. На спробу, новымі патронамі. Я буду першы. Пастаў якую мішэнь. З-зараза, цёмна тут. Ну, нічога. Будзем страляць з прыцэльваннем па становішчы рукі. Ведаецца, класныя стралкі не мецяцца па мушцы. Зброя ў іх — як працяг рукі. Глядзяць на цэль, выцягваюць руку, і ўжо ведаюць, куды куля трапіць... І вока не заплюшчваюць, глядзяць абодвума... Што ты там кешкаешся? Во вядро вазьмі, пастаў там ля сцяны. Вышэй. Падстаў што-небудзь. Ну, ты, блін, і ёлупень! Вунь казлы ляжаць, пастаў ля сцяны, а на іх вядро. Вучыць вас усяму трэба... З якой адлегласці страляем? Давайце з дзесяці крокаў. Хто не пацэліць — купляе на ўсіх па літру “Лідскага”. Што? Усе не пацэлілі — усе купляем, будзе па тры літры на кожнага.

Ён адлічыў дзесяць крокаў ад вядра, што цягнулася на фоне светлай сцяны. Ледзьве чутна рыпнуў курок. Шчоўкнуў — стаў на баявы ўзвод.

Хмарка набегла на месяц. “Крапавік” вырашыў не чакаць, накіраваў рэвальвер у бок мішэні і націснуў на спуск. Вогненны шар на імгненне бліснуў на месцы далоні, грывнуў і кінуў старшыню Лукашэўска патыліцай на дол. Тонкім ручайком кроў сцякла між броваў, заліла вока, чорнымі кроплямі закапала на засмечаны асфальт кінутага двара.

Чэзлы месячык вызваліўся нарэшце ад хмаркі і з’едліва ўсміхаўся. Яго прывідны прамень затрымаўся на вострым кавалку металу, што вытыркаўся з сярэдзіны ілба амапаўца. Бліснуў і загарэўся надпіс *ЛАР 666*. На вежы насупраць вакзала гадзіннік прабіў апоўнач. Пачаліся перадапошнія суткі лета.

“Чэсымею”

1.

“Фольксваген”, брудна-жоўты, як жухлая трава, лемантуючы ўсімі сваімі клапанамі і падшыпнікамі, са смуродлівым кашлем пераскочыў мост ля езуіцкага калегіума і нырнуў у золкі сырадой туману. Працінаюць дрыжыкі. У багажніку варочаюцца сабакі. Талік Седляр схіліўся да лававога шкла, яму здаецца, што так лепей відаць, лаецца:

— А каб цябе накрыла сіняй дупай! Піксель шызы! Ні хал-леры не відно!

Пласт туману нятоўсты, і справа на шэрафіятавым небе вісіць грандыёзны Арыён. Побач мігціць Сірыус. Гэта галоўная зорка Вялікага Сабакі, гэта Вялікі Сабакі падміргвае Рыгору вострым вокам. Што хоча сказаць ён? Аб чым папярэдзіць? У думках Рыгор звяртаецца да яго за дабрасланеннем.

Па Любанскім мосце пераехалі Прыпяць. Выскачылі з туману, тут крыху вышэй, чым

ля ракі. Спыніліся на полі ля Сернічак, побач з маладзенькім хвойнікам. На ўсходзе заружавела неба. Зашкрэбліся сабакі.

— Выпусці, хай пабегаюць, — непакоіцца Толік. Баіцца, каб там чаго не падрапалі.

— Навошта? На след наскочаць, будуць ганяць у цемры. Пакуль развіднее, яны ўжо ніякія.

— Ну, навязы. Хай прадыхаюцца на свежым паветры.

Сабакі ўзбуджана дрыжаць і пазяхаюць. Нервуюцца. У паветры разліты пах восені — прэлае лісце, сена, сырая зямля.

— Панюхай, які пах! — кажа Рыгор. — Я так люблю гэты пах. Гэта пах палявання, пах гусіных крыкаў, пах зайцаў, што зараз недзе хаваюцца на днёўку.

— “Пах гусіных крыкаў”! — дражніць Толік. — Гноем нясе з серніцкай фермы, гэта ёсць. Ну і яшчэ псінай ад тваіх барбосаў. Паспяшаліся мы прыехаць. Яшчэ добрая гадзіна да світанку. Лепш бы гэтую гадзіну паспалі.

— Абраза сабакі — гэта абраза гаспадара. — Рыгор робіць выгляд, што злуе. — Мае сабакі мыюцца часцей, чым некаторыя дужа ганаровыя. Псінай сапраўды нясе, але гэта ад іншага кабяля, у якога дзве каханкі...

...Над лемяшэвіцкім лесам пунсовае неба. Толік прыкладаецца да стрэльбы:

— Усё. Мушку відаць ужо. Пускай сабак.
Як будзем рухацца?

— Давай так. Зараз па полі ўздоўж Сернічак, метраў за трыста ад агародаў, потым, як мінем вёску — улева, у бок лемяшэвіцкага лесу, там уздоўж пасадак да горнаўскага, і потым сюды, да машыны. Толькі я ўпэўнены, што таго кола не атрымаецца. Падымем касога, ён пойдзе ў лес, там і будзем круціцца. Або ў лемяшэвіцкім, або ў горнаўскім. Вось паглядзіш!

Сабакі, спусчаныя са шворак, спачатку бязладна гойсаюць вакол машыны. Радуюцца першаму пасля доўгага перапынку паляванню. Выплюхнуўшы першую радасць, пераходзяць да асэнсаванай працы. Рухаючыся зігзагам, Чак і Вісла пачынаюць “палаз”, раз-пораз паглядаючы на паляўнічых, каб узгадніць свой “генеральны курс” з іхнім. Ходзяць шырока, да паўкіламетра ад Рыгора з Толікам, якія няспешна, са стрэльбамі напачатку крочаць следам. Яркімі бела-чорна-рыжымі плямамі ганчакі мільгаюць уперадзе сярод някошанай травы.

За дзве гадзіны аблазілі поле ўздоўж вёскі, а калі наблізіліся да хваёвых пасадак на буграх ля Лемяшэвіцкага лесу, занерваваліся сабакі, замітусіліся, аж да зямлі прыпадаюць. І хвастамі махаюць, як заўзятары сцягамі на стадыёне, — прынюхалі нешта.

— Недзе шарак тут залёг у траве, — шэпча Рыгор Толіку. — Давай так: ты ад горнаўс-

кага лесу стань, я ад лемяшэвіцкага. Зараз падымуць, ён у лес пойдзе. Калі хочаш, я ад горнаўскага... Тут, братка, як пашанце...

Толькі разышліся, сталі на сцэжках, заякаталі сабакі. Паднялі шарака. Хоць і чакалі гэтага Рыгор з Толікам, і жадалі гэтага, усё роўна пры першых гуках ледзьве не самлелі ад хвалявання. Секунд праз пятнаццаць, калі заяц ад сабак адарваўся, іхны істэрычны лямант перайшоў у сапраўдны гон — па следзе. А яшчэ праз некалькі імгненняў выкаціў заяц на Рыгора. Злавіў ён мушкай пазанкі, лясь — і паляцеў вушасты праз галаву. І разнёсся над палеткамі пераможны Рыгораў крык.

— Што дзіцяня... Чаго горла дзярэш?.. Быццам першага ў жыцці касога ўзяў, — хаваючы зайздросны позірк паўшчуваў Толік, падыходзячы. — Ну, з полем цябе.

— Дзякуй. Дай нажа, свой я ў машыне забыўся, у заплечніку. Пазанкі адрэжу.

Адрэзаў пазанкі — пярэднія лапкі, кінуў сабакам, што радасна круціліся побач, спрабуючы ўхапіць зайца. Потым употай памазаў прыклад стрэльбы заечай крывёй, “дзякаваў” за стрэл. Дастаў з кішэні кавалак шнура, звязаў зайцу пярэднія ногі з заднімі, ускінуў накрыж праз плечы. — Шкада, што кароткі гон. Так сабак можна папсаваць. Прывыкнуць, што паднялі — і ўсё, і заяц у торбе. Разумней было вушастага адпусціць, каб паганялі, пакруцілі.

Але дзе ж ты тут стрымаешся, калі проста ў ногі коціць! Будзем спадзявацца, што хопіць яшчэ сённа сабакам трэніроўкі.

Каля лемяшэвіцкага лесу прайшлі туды-сюды свежай раллэй. Сабакі хваляваліся, але нічога не паднялі. Зноў пайшлі някошанымі травамі ў бок Горнава.

— Толік! Лісу хочаш здабыць? — паклікаў Седляра Рыгор. — Я не жартую. Магу аб заклад біцца, калі зробіш, як я кажу, адсоткаў дзевяноста верагоднасці, што возьмеш рыжую.

— Трындзець — не мяшкі варочаць! Дэрсу Узала ты наш!.. Ну, добра... Што рабіць?

— Вунь там, уздоўж лесу, меліярацыйная канава. Бачыш, уся зарослая кустоўем?

— Бачу...

— А вунь кустоў няма, прагал невялікі... Бачыш?

— Ну?..

— Гэтым прагалам усё жывое, што паднята на полі, у лес прэ. Іншага шляху тут няма. Ідзі туды, перайдзі на той бок канавы, стань за куст які і будзь уважлівы. Быць не можа, каб мы з гэтых траваў нічога не спіхнулі...

Рыгор пачакаў хвілін пятнаццаць, пакуль постаць Толіка не мільганула ў тым прагале на канаве, і, паціху “порскаючы”, пайшоў зігзагам па траве, імкнучыся захапіць большую плошчу. Яго абагналі сабакі, пайшлі шырокім

намётам. То тут, то там замільгалі ў высокай траве іхнія яркія пярэстыя спіны.

Доўга хадзіць не прыйшлося. З месца за-сады пачуўся стрэл, потым, праз некалькі імгненняў другі, потым на луг выскачыў з канавы Толік. Было відаць, як ён ліхаманкава перазараджае стрэльбу, ускідвае... Пераб'ягае. Зноў ускідвае. На стрэлы, сцелючыся над травою, імчаць Чак з Віслай. Застагналі, загаласілі. Пайшлі ў бок Прыпяці. Там на шляху лес сінее ўдалечыні. Увайшлі ў лес — галасы адразу сталі гучнейшыя, аб'ёмнейшыя, музыка, дый толькі!

Вочы ў Толіка круглыя і бліскучыя. Твар чырвоны. Гаворыць хутка, аж захліпаецца:

— Ну, ты сапраўды — Дэрсу Узала! Адкуль ведаў? Я думаў — ты так, панты калоціш... Прыйшоў, пералез канаву, там сцэжка добра набітая. Вады да сярэдзіны лыткі. Лёг на тым баку ў траву. Бачу, вы па лузе “ў палаз” пайшлі, адварнуўся, на лес цікую, думкі ўсялякія думаю... Тут раптам — сабакі не працавалі, не! — ззаду ў канаве нешта як плюхне! Мяне як токам! Азіраюся — а ліса ўжо пасярэдзіне канавы! Пакуль я ўсхапіўся, яна назад! Бачу — раз мільганула, я — лясь! Бачу — другі, я — зноў — бах! Пайшла! Але, здаецца, зачাপіў... Адкуль ты ведаў, што тут ліса будзе?!

— Гэта ты тут першы раз. А я гэтыя мясціны ўжо гадоў дзесяць тапчу. Проста назіраў,

як звер ходзіць... Дарэмна мне не паверыў. Я ж казаў — уважліва! Звядзе рыжая сабак!

— Ай, звядзе! Куды яна тут іх звядзе? Прыйдучь! Наганяюцца і прыйдучь. Давай пакуль што саматопам зайцоў пашукаем... Давай? А то табе добра, у цябе ўжо вунь за плячыма вісіць...

— Не, Толік. Да машыны недалёка, кіламетры два ўсяго. Тапчы сам. Тут не заблудзіш. А я ў той бок, да Церабня. Мо рыжая ў лесе круціць пачне, але баюся, што да самай Прыпяці пойдзе, а там сам ведаеш, якія травы і зараснікі... Карацей, буду спрабаваць сабак хоць бы на слыху трымаць. Вазьмі майго зайца, у багажнік кінеш. А то невядома колькі мне раз прайсці прыйдзецца.

...Ліса зрабіла кола ў лесе пад Церабнем, потым выйшла і берагамі меліярацыйных канаваў, абыходзячы вёску, накіравалася ў абалону Прыпяці, заціснутую дамбамі. Гон, у лесе яркі і гучны, як арган, на полі збляк, пачаў заціхаць. Сабакі “сыходзілі са слыху”. Лаз у лесе Рыгор заняць не паспеў. Апошняе, што пачуў, прыклаўшы да вушэй далоні — слабое, як камарыны піск, “аў...” Віслы ў Пінскім накірунку...

2.

Дзень заканчваўся. Чорныя хмары насунуліся з усходу. Запахла снегам і няўтуль-

насцю. Вясёлыя восеньскія фарбы раптоўна выцвілі і пакрыліся шэрым. Вецер, у якім адчувалася дыханне зімы, непрыемна халадзіў прапацелую бялізну на спіне, марозіў пальцы на руках. Талік, расклаўшы ў машыне крэслы, хроп, нацягнуўшы на твар вязаную шапачку. Калі Рыгор адчыніў дзверцы, незадаволена забурчэў:

— Зачыні сенцы, не травень месяц... Што, не вярнуліся? — Шырока, з енкам, пазахнуў. — А я, брат ты мой, таксама ўзяў аднаго. Іду ўздоўж лесу, метрах у трыццаці. Па траве. Нічога не бачу, не чую. Ветрык ужо падняўся, шапаціць. Не ведаю, што мяне прымусіла азірнуцца. Уяўляеш — касы мяне прапусціў, я ў двух кроках ад лёжкі прайшоў, устаў за спінай і ўжо ў лес залятае! Толькі белыя штаны мільгаюць! Каб не азірнуўся, то і не ведаў бы, што заяц быў. Добра, што стрэльбу ў руках трымаў. З пляча пакуль зняў бы, пакуль прыклаўся, пайшоў бы той заяц нечепаны...

— З полем... — не падзяляючы Талікавага ўзбуджэння, павіншаваў Рыгор. — Га-лава, блін, баліць... І ў вушах звон. Чатыры гадзіны ў ражок дзьмуў. Пайшлі зараснікамі ўздоўж Прыпяці. Можа, зараз дзе каля Пінску. Не ведаю, што і рабіць... Каб ты мяне паслухаў ды ўзяў на канаве тую лісу, усё было б нашмат весялей...

— Ну! Ну, не мая была рыжая... Давай, зачахляйся, дадому паедзем. Праз паўгадзіны цёмна будзе. Заўтра прыедзеш, будзеш шукаць.

— Не! Як гэта я паеду, а сабак тут кіну? Чакаць трэба. Бывалі ў мяне выпадкі — зводзілі іх далёка. Лісы, пару разоў казулі. Але заўсёды вярталіся ў тое месца, дзе мы з імі апошні раз бачыліся. Трэба чакаць. Як гэта — я буду ў кватэры, а яны тут. У мяне сэрца разарвецца! І жонка з хаты выганіць. Не, трэба чакаць!

— Ты што! — занерваваўся Толік. — Падумаеш — сабакі засталіся! Такі іхны сабачы лёс! Халера іх не возьме!

— Што значыць — не возьме! Сабакі пакаёвага ўтрымання, да холаду нязвыклыя, незагартаваныя. Наганяюцца, стомяцца, лягуць недзе адпачыць. Вось і запаленне лёгкіх. Потым, ваўкі могуць злавіць. Альбо вернуцца туды, дзе па лісе пачыналі гнаць, а мяне там няма. Пачнуць шукаць — сыдуць немаведама куды.

— Ой-ёй-ёй! Запаленне лёгкіх! Знайшоў аб чым непакоіцца! А каб яны здохлі — чакаць іх! Вернуцца — не вернуцца! — Толік пачаў псіхаваць.

— Што?! І табе таго ж жадаю!.. — Крыўда і гнеў пачалі душыць Рыгора. Спудлаваў, з-за яго фактычна сапсаваны дзень, і дазваляе сабе тут... — Ты як хочаш, а я застаюся.

— Здурнеў?! Паглядзі, якое надвор'е!..
Вось-вось снег пойдзе!

— Нічагусенькі. Будзем жывы... —
Рыгор распрануўся, скінуў мокрую ад поту
ніжною кашулю, надзеў на голае цела швэдар,
зверху камуфляжную куртку. Дастаў з
заплечніка запасныя тоўстыя шкарпэткі,
перабуўся. Талік моўчкі, са злосным тварам,
назіраў за ягонымі маніпуляцыямі.

Закінуў заплечнік, стрэльбу на плячо і
пакрочыў у густую ўжо цемру.

— Грыша! Канчай фігнёй займацца! Зной-
дуцца твае сабакі! — закрычаў услед, але Ры-
гор зацята крочыў пад стылымі хмарамі. Ады-
шоўся крокаў на сто, спыніўся. Ісці ў сырую
халодную ноч было страшнавата, але ён уявіў
мокрых, галодных, змораных сабак, сэрца ра-
занула жалем, і страх знік. Талік яшчэ нешта
крычаў, разабраць было немагчыма. Потым у
цемры ўспыхнулі фары, светлавы калідор кру-
тануўся па полі, на імгненне асляпіўшы, і на
чорным пачалі чэзнуць чырвоныя агеньчыкі.

Ішоў павольна, часта спыняўся і слухаў.
Спадзяваўся пачуць знаёмыя галасы. Так зда-
ралася ўжо не раз. З наступленнем ночы вы-
ходзілі зайцы. Сабакі траплялі на свежы след, і
пачынаўся начны гон, яркі і бесперапынны, бо
ўначы зайцы менш блытаюць і не “западаюць”.

Гону не было чуваць. Толькі зрэдку да-
носіўся брэх дварнякоў з навакольных вёсак.

Вецер крыху прыціх, але ўсё ж даволі адчувальна перашкаджаў слухаць.

Каля пераходу праз канаву, месца Толікавай засады, Рыгор дастаў з заплечніка кашулю, выразаў ладную анучу і пакінуў на беразе канавы. Потым сцежкай, што ледзьве распавалася ў траве, рушыў да дарогі, выбітай сельгастэхнікай. Кожныя сорок-пяцьдзесят крокаў адразаў ад кашулі лапкі і кідаў на зямлю. Пракладаў пахавы накірунак. Шматкі з прапацэлай кашулі павінны былі захоўваць ягоны пах на шмат даўжэй за сляды ботаў. Прайшоў крыху па дарозе, збочыў на палетак і яшчэ некалькі хвілінаў крочыў па іржышчы. Неўзабаве сярод цемры вочы яго ўхапілі крыху святлейшае. Саламяную сцірту, складзеную з тугіх цяжкіх скруткаў, абвязаных сінтэтычным шпагатам. Слізгаючы па мокрай, падгнилай зверху саломе, Рыгор ускараскаўся на самы верх. Дапамагаючы нажом, прадраў паміж двума скруткамі глыбакаватую прасторную яму, і ад сценкі ямы — нару, даўжынёю ў свой рост. Насупраць нары — месца для сядзення. Гнілой саломы была толькі звонку. Унутры ж — сухой і пахкай. Абклаўся ёю па грудзі і сядзеў, слухаў, глядзеў. З Лемяшэвічаў, а мо і з Чорнава, ветрык прынёс гукі, відаць, вяселля. Музыкі не чуто, толькі жаночыя віскі і бум-бум-бум — барабан. Рыгор уявіў асветленую хату, абразы ў ручніках на покуці, на сценах падмалявання

акварэллю фотапартрэты гаспадароў, сталы літарай “П”, лавы, распараную гарэлкай і танцамі моладзь. Забурчэла ў жываце, і вельмі захацелася есці. Пашкадаваў, што адмовіўся ад “ссабойкі”, якую спрабавала сунуць у заплечнік жонка. Хацеў зрабіць “разгрузку”. Вось і зрабіў, нават лепшую, чым меркаваў.

На заходнім накірунку — дарога Столін—Пінск. Далекавата, кіламетры чатыры, але відаць раз-пораз мільганне фараў. На паўночным захадзе неба афарбаванае жоўтым. Гэта Пінск кідае на хмары чэзлае святло. Зусім недалёка — Сернічкі, але ў тым баку ніводнага агеньчыка. Хоць яшчэ не позна. Колькі часу? Паўзіраўся ў нарочны гадзіннік і нічога не разабраў. Уздыхнуў: “Эх, ты... Паляўнічы... Запалак не маеш... А Седляр, ну паскуда! Кінуў і паехаў! Хоць бы жонцы патэлефанаваў...” — Пры гэтай думцы стала страшэнна адзінока. — “І чаго я на яе вызверыўся, калі спрабавала піхнуць у заплечнік “ссабойку”? Ах, які я бываю грубы і нястрыманы... Вось і на Седляра толькі што... Што яму мае сабакі? Чаго гэта ён павінен заставацца са мною тут, у гэтым мокрым зроку? Не, дарэмна я на яго злуюся... Ну, не зайшоў бв ён учора, усё роўна сёння я б быў тут. Даехаў бы, як заўжды, аўтобусам. І невядома — можа, гэтая ж лісіца ўсё роўна звяла б сабак. І прыйшлося б начаваць. Так што сапраўды — злавацца няма чаго...”

3.

...Вечарам, ужо шарэлі шыбы і на вуліцы запальваліся ліхтары, Толік шумна ўваліўся ў кватэру. Некалі, за пару гадоў да звальнення ў запас, служылі ў адной “в/ч”. Цыкнуў на сабак, што выскачылі сустрэць госця, расшпіліў куртку, выцягнуў з унутранай кішэні пляшку. Грукнуў ёю па стале на кухні. Каньяк, трохзоркавы. Жонка паглядзела на Рыгора. Той на яе. Маўляў, не вельмі і хочацца, але што цяпер зробіш... Нічога не зробіш.

— Чэсымею!.. — зароў Толік, выскаляючы ва ўсмяшчы буйныя жоўтыя зубы. — Што вы пераглядваецеся? Можна падумаць, кожны дзень каньяк спажываеце?

— А што за свята? — скрывадушнічаў Рыгор.

— Як “Што за свята”?! Самае свята і ёсць! Ты што, забыўся? Заўтра паедзем касых ганяць! Ага!

— Ды не, не забыўся... Але можа лепей гарбаткі... — зноў крывадушна, каб мець потым аргумент для жонкі, вымавіў Рыгор. — Што за паляванне з хворай галавой?

— Ты што! Гэта ж “каніна”! Заўтра нават і не адчуеш! Тамара! — звярнуўся Толік да гаспадыні за падтрымкай і трохі зніякавеў. — Што ты глядзіш так негасцінна? Ну, дай скарынку хлеба. Прыкусіць.

— Добра, — “здаўся” Рыгор. — Не ный. Што з табою зробіш... Тамарачка, зрабі закускі. Сапраўды, з адной пляшкі нічога не будзе.

— Вы прабачце, што я не папярэдзіўшы... — казаў Седляр, уладкаваўшыся за сталом і наліваючы па паўкілішка. — Глядзі, “каніну” трэба піць пакрысе. А то суайчыннікі яго, як які-небудзь пладова-выгадны шмурдзюк, па паўшклянкі. Вось так, на адзін маленькі глыток, потым паганяць у роце, каб смак і пах адчуць... Каньяк, братка, гэта ж... І закусваць яго трэба не абы чым. А то нашы саўкі... Ну, сёння можна і кілбаскай... Куды паедзем сезон адчыняць?

— Можа, пакруцімся паміж Сернічкамі і Лемяшэвічамі? Ці ў цябе іншая прапанова?

— Сернічкі, дык Сернічкі. Дамовіліся!

Выпілі раз. Другі. Паўзгадвалі сумесную службу, калегаў. Памянулі тых, хто ўжо памёр.

— Вось ты, Грыша, ты дзеля чаго жывеш? Які сэнс твайго жыцця?

— Толік, не грузі ты сваімі зампалітаўскімі фішкамі. Яны мне ведаеш як абрыдлі?

— Не-е, Грыша! Ты мне скажы — дзеля чаго ты жывеш? Ты ж афіцэр! У афіцэра павінна быць мэта жыцця!

— Мае бацькі былі простымі вяскоўцамі. І ведаеш, не дурнейшыя былі за мяне, за цябе. І мэту мелі — дзяцей у людзі вывесці. Нас трое было. Я і яшчэ брат і сястра. Прыстойная, я лічу, мэта.

— Ты не ўнікай, не ўнікай! Я пра цябе асабіста пытаю. Твая мэта? — Седляр, калі вып’е, вельмі ўчэпісты.

— Я адкажу словамі Чэхава... Ці Горкага?.. Ну, чалавек створаны для шчасця. І я жыву, каб быць шчаслівым... Чак! Ідзі на месца! — крыкнуў Рыгор на сабаку, што сядзеў ля стала, утаропіўшыся бліскучымі вачыма. Той цяжка ўздыхнуў, павярнуўся і выйшаў.

— Во-ось! А што такое шчасце? Што пачасце твоему шчасце?

— Шчасце — гэта калі няма няшчасця. Здаецца, Васіль Быкаў сказаў. Во хто галава. І сапраўдны афіцэр.

— Быкаў... Сорамна сказаць — нічога не чытаў. Шчасце, Грышачка, гэта перш за ўсё адчуванне ўласнага гонару і годнасці! Толькі той, хто мае гонар і годнасць, заслугоўвае павагу да сябе і толькі ён можа быць шчаслівым. Вось я неяк ехаў, галасуе калгасніца. Ці маладая, ці ўжо пенсіянерка, іх там хрэн разбярэш, старэюць хутка. Зжаліўся, падвёз. Дык яна мне рукі стала цалаваць! Як папу! Ну ніякай годнасці! Дык ці заслугоўвае яна павагу? Ці можа быць шчаслівай?

— Ха! Што зампаліт, што поп — адзін хрэн! Ідэалагічны аддзел! Ну, а ты, “Чэсымею”, ты са сваім гонарам, ты — шчаслівы?

— Я? — Анатоль на хвілінку задумаўся.
— Я адбыўся. У сэнсе — сацыяльна. Маю ква-

тэру, машыну, лецішча, каханку. Дзвюх нават — Тамара, ты нічога не чула. Дзеці, праўда, засмучаюць... Але гэта так... А на Дзень перамогі, дзевятага траўня, апрану парадную форму, шпацырую па горадзе, а ўсе на мяне ведаеш як глядзяць?.. Так што, братка, я — шчаслівы. Не заўсёды... Часам... Гы-гы, як пенсію атрымаю... Маю гонар, маю годнасць. — Язык Седяра пачаў крыху заплятацца. — Дарэчы! Дарэчы! Пасля звальнення я цябе ні разу па форме не бачыў. Грэбуеш?

— Ды не... Чаго гэта я буду па форме дэфіліраваць? Неяк няёмка — у промнях чужой славы грэцца. Ну якое мы дачыненне маем да той перамогі? У той час мы яшчэ нават у выглядзе сперматазоідаў не існавалі... Ды і ветэранаў мне чамусьці шкада, шчыра кажучы. Неяк не падобныя яны на пераможцаў. Жаласны выгляд маюць. Можа, што ўжо вельмі старыя... Відаць, у іх жыцці нічога больш і не было істотнага, апрача той вайны... Неяк выпіваў у кампаніі з ветэранам, дык ён мне так і сказаў: “Не паверыш, я зараз, як азірнуся назад, разумею — самым шчаслівым я быў тады, на вайне! Каб было магчыма, то вярнуўся ў той час”. Вось так.

— Ну ты даеш — чужая слава!.. Чужая... Нічога не чужая. Мы — нашчадкі, маем права... Каторая ўжо гадзіна? О! Ісці трэба. Да заўтра! Чэсьмею...

4.

Учора выгульваў сабак і нюхаў ветрык, што прыносіў з-за Прыпяці пахі засынаючых палеткаў. Яны хвалявалі і ў душы расло нецярпенне. Размаўляў з ганчакімі: “Што, цюці, дачакаліся? Дачак-каліся... Заўтра ўжо, пацярпіце крыху. Ох і павесялімся!..”

— Ага... Весела... Хоць страляйся!

...Недзе далёка быццам бы працуюць ганчакі! Ці ўжо “галюнікі”? Прыклаў далоні да вушэй, пакруціўся ўлева-ўправа. Не, толькі вецер ды “бум-бум”. Можна, яны дзесьці не вельмі далёка? Не ведаюць, куды ісці. Свае сляды даўно “астылі”, сцямнела. Трэба пагудзець у ражок, можна пачуюць...

Гудзеў з перапынкамі гадзіны дзве. Слухаў. Пару разоў здалося, што чуе работу Чака з Віслай. Каб пачуў упэўнена, то пайшоў, пабег бы ў той бок, перахопліваць. Нічога, што ноч. Ён гэтыя мясціны так выхадзіў, што... Але гукі, падобныя на гон, былі такімі слабымі і кароткімі, што не ўдавалася ні вызначыць накірунак, ні ўпэўніцца, што гэта менавіта ягонья ганчакі. На сэрцы ўсё больш і больш распачы.

Рукі і твар на паветры пачалі мерзнуць. А ногі ў гумовіках пад пластом саломы распарыліся. Сцягнуў боты, напіхаў саломай. Сам застаўся ў вязаных шкарпэтках. Блізка-блізка

з цемры ўзнікла птушка, замахала ля галавы крыламі. І зусім бязгучна! Разабралася, што да чаго, і гэтак жа бязгучна знікла. Сава. Пачула шамаценне саломы. Для палявых мышэй гэтая сцірта — проста люксовы гатэль. А для мышаедаў, відаць, рэстарация.

Холадна. З носа пацякло. І ў сон хіліць. Пагудзеў крыху і палез у нару. За сабою бярэмя саломы пацягнуў, яму заткнуў. Цёмна тут. І, відаць, пылу!.. Каўнер швэдра, ён доўгі, удвая складваецца, на твар нацягнуў — рэспіратар...

...Цёмна, хоць выкалі вока, пахне жытам. Рыгор ляжыць у цёмнай душнай нары. Думае. Вось гонар, з якім так носіцца Толік, па-расейску гэта “*честь*”. Калі служылі ў войску, патрэбна было казыраць адзін аднаму, гэта называлася “*отдать воинскую честь*”. Малодшы “аддаваў” першым, а старэйшы — у адказ. “А калі старэйшы не “аддасць” малодшаму “*честь*”? — думае Рыгор. — Малодшы “аддаў”, а старэйшы — не. Не вярнуў “*честь*” назад. Што ж гэта будзе? Малодшы будзе без “*чести*”? “*Обесчещенный*”, значыць? Зняслаўлены? Зганьбаваны? Не, гэта нешта не тое...

Яшчэ ў палякаў ёсць такое слова — “*чэсць*” — “здароў”, “вітаю”. Во, гэта якраз падыходзіць! Казырнулі адзін аднаму — “Здароў! — Здароў!”... А хто не павітаўся — той папросту хамуйла...

5.

“Аяй-аяй-аяй! Вуў-вуў! Аяй!” — сабакі захліпаюцца. Светла ўжо. Рыгор сядзіць у сваёй схованцы на самым версе сцірты. Далёёка відаць! Сабакі за кустоўем, за канавай, мільгаюць, а на дарогу, што тэхнікай выбілі, шарак вылез. І нетаропка так да сцірты Рыгоравай — кульдыц-кульдыц. Ну давай, давай, бліжэй. Сеў, вушамі варушыць, прыслухоўваецца. Здравенны, кіль на шэсьць будзе. Метраў пяцьдзесят да яго, трэба страляць, бліжэй можа і не падысці. Выцяляў зайца старанна Рыгор і націснуў на спуск. А стрэлу няма! Што такое?! Скасіў вочы на засцерагальнік — так і ёсць, не зняў. Ціскануў вялікім пальцам, перавёў гузічак уперад, глянуў, а зайца няма ўжо. І так крыўдна стала Рыгору, што аж прачнуўся. Прачнуўся, цемра навокал, душна і горача. І адразу ўсё ўзгадаў. І крыўда тая, са сну, паболела. Бо сабак няма. Заварушыўся, разгарнуў саламяны “корак”, а адтуль марозным дыхнула. Высунуў галаву — о Езус-Марыя! Усё наваколле сняжком прысыпана! Святлей стала, лясы навакольных чарнеюць, палеткі ўзараныя, а трава — шэрая. Паслухаў — не, не чуваць жаданых гукаў. Так, буркаюць там-сям па вёсках дваровыя Тузікі ды Джульбарсы. Палез назад у нару, каб цягло ўтрымаць. Паляжаў, не ў змозе заснуць, у думках пачаў з сабакамі развітвацца. Такі жаль

агарнуў, быццам, барані Божа, каго з родных згубіў. Нават слёзы ўваччу і ў горле камяк. Потым прыйшло ў галаву, што, мабыць, можна зараз стрэлкі гадзінніка разгледзец. Вышаўз, глянуў — сапраўды, відно. Шостая гадзіна ўжо. Праспаў гадзін, мабыць, шэсць ці сем. Дастаў ражок.

Пасля першага сігналу за спіной Рыгора зашапацела саломе, якую ён надраў, калі рабіў нару. Шапаценне было такім нечаканым, што здалося грукатам перуна. Рыгор, здрыгануўшыся, крутануўся назад. З кучы саломы ляніва вылазіў Чак. Вылез, страсянуўся. “Ну? Чаго клікаў?” — пытаецца ягонае морда.

— Чак!.. Хлопчык! Дзе ж ты лазіў, гад такі? — схапіў і пачаў ціскаць, пяшчотна лаячыся. — Паскуднік ты кардонны! Катаед смярдзючы! — і спахапіўся. — А Вісла!.. Дзе Вісла?

На гэтыя словы ў саломе зноў зашапацела — “тах-тах-тах” — Вісла, не жадаючы вылазіць з нагрэтага гнязда, папросту паварушыла хвостом, маўляў, чую, што гутарка пра мяне, мне прыемна.

— Віслачка! І ты тут! Мае ж вы харошыя! Надраць бы вам задніцы, ды не зразумеете — за што. Ды і няма за што. Ай і малайцы! Ай і паляўнікі мае! Ай і арыенціроўшчыкі! Не захацелі мяне будзіць? Што? Замарыліся? Ну, адпачывайце пакуль, у сем рушым. Прыкінем, тут да шашы гадзіны паўтары, ну, калі вас на

павадках цягнуць, то гадзіну сорака. Аўтобус недзе павінен у палове дзевятай. Не, трэба ў шэсць трыццаць ісці. Лепш запаса мець...

6.

...“Ікарус” з запацелымі вокнамі. Звяглівая касірка:

— Чаму сабакі без намызнікаў? Не паложана без намызнікаў! — Намызнікаў Рыгор не ўзяў. Не разлічваў вяртацца аўтобусам. Рыгору карціць кінуцца ў дыскусію наконт небяспечнасці пэўных сабак і пэўных кабет, але не рызыкуе. Спрабуе дамовіцца мірна:

— Ды яны зусім не агрэсіўныя... Рахманья, што каты...

— Не паложана!..

Тады Рыгор завязвае сабачыя морды павадкамі. Фармальнасць выканана, касірка супакойваецца.

— Дзе зайцы!? — раптам раве на ўвесь аўтобус нейкі дзед з кепскай артыкуляцыяй. Відаць, з вечара п’яны. Ці ўжо з ранку “дзюбнуў”. А мо і тое, і другое. Рыгор робіць выгляд, што не чуе.

— А што гэта ты так рана з палявання? — цікавіцца дзедаў сусед. Таксама, здаецца, паддаты. — Усе на паляванні, а ты дадому?

— Мы з учарашняга... — Рыгора раздражняе заўсёднае “тыканне” вяскоўцамі паляўнічым. Вось сустрэне такі цябе ў цывіль-

ным — нармальны, выхаваны чалавек. Будзе і “дзякуй”, і “калі ласка”, і “вы”. І той жа самы, толькі ўбачыць чалавека са стрэльбай і сабакамі — раве не сваім голасам: “Дзе зайцы?” І ніякіх табе “дзень добры”, “будзьце ласкавы”!..

7.

— ...Алілуя! Нарэшце! — Тамарын твар яшчэ захоўвае сляды хвалявання. — І ўсе разам! Дзякуй Богу! Я ўсю ноч не спала. Толік патэлефанаваў, што ты ў лесе застаўся. А тут надвор’е... Снег пайшоў... Замерзлі?

— Не ў лесе, а ў полі, у сцірце начавалі. Нармальна, цёпла. А Толік зайца не прывозіў? Я зайца ўзяў, у яго машыне застаўся.

— Не. Да яго там нейкія госці прыехалі, хоча іх уразіць. Казаў, пазней за зайца “адкосіць”. Толькі ты не ездзі з ім больш. Халера з ім, з тым зайцам! Бачыш, ненадзейны чалавек. Кінуў аднаго...

— Тамарка... Есці... І сабак памый. Добра? І вопратку... — Рыгор адчуў раптам, што ён гранічна стомлены. — Я ў душ. І ў ложка... Тамарка, ты не ўяўляеш, як мне было самотна, як я цябе кахаю. — Злавіў гарэзлівы позірк жонкі. — Як я зацаніў увесь час, усе гэтыя трыццаць гадоў, што з табою!.. — скончыў са смехам. — І белья прасціны! Дзеля гэтага варта было сустрэць першы снег у стозе!

8.

...Засынаў ужо. Зацілікаў тэлефон ля ложка.

— Алё! На дроце...

— Грыша? Чэсымею...

Байкі

Інтэграцыя

Здалося Казлу, што на яго паляне трава нясмачная. Пайшоў да Мядзведзя:

— Патапавіч, у цябе ўсяго так шмат і ўсё такое файнае... Давай інтэгравацца!

— Ты шта-а, паніма-аш! — зароў той. — За каго мяне лічыш! Як ты насмеліўся мне такое прапаноўваць!

— Ты не зразумеў, — сіплым голасам забляяў Казёл. — Інтэгравацца — гэта ад слова “інтэграл”, гэта калі часткі, “дыферэнцыялы” па-навуковаму, зліваюцца ў адно цэлае...

— А-а... — палагоднеў Мядзведзь. І ўдарам лапы зламаў Казлу хрыбетнік.

Потым, адчуваючы ў жываце прыемны цяжар казляціны, паблажліва прабурчэў:

— Панапрыдумляюць слоў! Інтэграцыя! Так бы адразу і сказаў, што хоча стаць са мной адным цэлым.

Трылер для Алесі

— ...Спі, дачушка, спі. Ну, чаго ты круцішся, быццам ваўчок?

— Тата, раскажы казачку...

— Якую табе казачку?

— Ну... Раскажы трылер.

— Які яшчэ “трылер”? Я не ведаю, што такое “трылер”.

— Гэта такую страшную казачку. Пра чарцей.

— Пра чарцей?.. Ну, слухай...

— Цяклі праз Палессе рэкі Піна і Прыпяць. Дарэчы, ты ведаеш, што такое Палессе?

— Ведаю, татачка. Гэта дзе мы жывем.

— Правільна. Цяклі, значыць, Піна і Прыпяць, і не толькі яны. Тут і Стыр, і Ясельда, і Гарынь, і Стубла, і шмат-шмат яшчэ. Раздзяляліся на шматлікія рукавы, зліваліся зноў, прабівалі новыя рэчышчы, пакідаючы за сабою зарослыя водарасцямі старыцы. Увесну разліваліся на многія кіламетры, аб’ядноўвалі

сілы і ўтваралі сапраўднае мора. І тады не разабраць — дзе якая рака. А пасярод гэтага мора была невялікая выспа, яна ніколі не залівалася вадой, нават у час самых моцных паводак. Выспа гэтая якраз дзе Піна сустракалася з Прыпяццю і дзе яны адразу зноў разыходзіліся. І вось на гэтай выспачцы пасяліліся людзі. Даўно пасяліліся, мо тысячу гадоў таму, а мо і болей. Падсыпалі крыху выспу, зрабілі дзядзінец і на ім пабудавалі горад. І назвалі яго — Пінск, гэта значыць “горад на Піне”.

— Тата, а калі будзе пра чарцей?

— Пачакай крыху. Будзе табе пра чарцей. Калі да лета вясення паводка крыху спадала, на месцы мора ўтвараліся балоты. Былі яны вялізныя, глыбокія, цёмныя. А колькі там вялося птаства! І лебедзі, і гусі, і качкі, і розныя кулічкі, і чаплі, і буслы... Калі ўсё пералічваць, я да раніцы казачку не скончу. А ў водах палескіх рэк колькі рыбы было! І асятры, і бялугі і самы, і... розныя-розныя! Добра людзям у горадзе Пінску жылося. Усяго хапала. А чаго не было свайго, купцы прывозілі на вялізных чаўнах з-за мяжы. З Кіева везлі, з Варшавы, з Каралаяўца — адусюль.

Але здавён вядома — дзе людзям добра, тая месцы разведваюць чэрці і стараюцца людзям паскудзіць. Вось і на Палессі павылазілі чэрці з пекла і пачалі ўсё, да чаго маглі дацягнуцца,

псаваць. А ты, дарэчы, ведаеш, адкуль узяліся яны, і чаму маюць сілу шкодзіць людзям?

— Гэта былыя анёлы, што здрадзілі Богу. І шкодзіць могуць людзям, якія саграшылі і не пакаяліся...

— О-о, якая ты ў мяне ўжо пісьменная! Гэта ў нядзельнай школцы даведалася?

— Так, сястра Дамініка распавяла... Тата, а што далей?

— Ну, людзі грашылі — зайздросцілі адзін другому, пракліналі, брыдка лаяліся, даносілі, і такім чынам дапускалі да сябе чарцей. А тыя падбухторвалі людзей да яшчэ большых грахоў і з-за гэтага мацнелі.

— Тата, а якія яны, як выглядаюць?

— Хто, чэрці? Розныя. Ёсць худыя, ёсць тоўстыя, нізкія і доўгія, лысыя і калматыя, гарбаносыя і кірпатыя. Могуць нават прыкідвацца добрымі, але “дабрыня” іхняя заўсёды кепска для людзей заканчваецца.

— Тата, памятаеш, мы былі за Пінай на пляжы, там ніякага балота няма.

— Балоты, дачушка, людзі, апанаваныя чарцямі, асушылі. Цяпер на іх месцы жоўценькі пясочак. Качачкам зараз няма дзе качанятак выводзіць.

— Дык, калі балоты асушылі, куды чэрці самі дзеліся, дзе яны тады жывуць?

— А вось бачыла на гэтым баку, на набярэжнай вялікі будынак? На даху там заўсёды

чырвона-зялёны сцяг вісіць. Яны туды, у гэны
будынак перабраліся. Зусім блізка ад нас. За
грахі нашыя...

О-о, ды ў цябе ўжо вачаняты заплюшчва-
юцца. Ну, спі, дачушка, спі.

ЗМЕСТ

<i>А п а в я д а н н і</i>	5
Важкае пытанне	7
Пачатак сезона	15
Золата князёўны	23
Пры дарозе	53
Помста	87
Апошні нячысцік	97
Палеская “вендэта”	119
На скрыжаваннях	139
“Чэсымею”	165
<i>Б а й к і</i>	189
Інтэграцыя	190
Трылер для Алесі	191

Літаратурна-мастацкае выданне

Ляхновіч Павел
Золата князеўны
Апавяданні. Байкі

Адказы за выпуск ____
Камп'ютарная вёрстка *Г. Гайдніш*
Карэктар *С. Зянковіч*

Падпісана да друку 15.11.2008 г. Фармат 84x108 ¹/₃₂.
Папера афсетная. Друк афсетны.
Гарнітура Petersburg. Ум. друк. арк. ____.
Ул.-выд. арк. ____ . Тыраж 300 ас. Заказ № ____ .

ТАА “Полифакт”
ЛВ № 02330/0133291 ад 30.04.2004
Зав. Калініна, 12, 220012, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь
Тэл./факс (+37517) 280 49 09
e-mail: polifakt@tut.by

Надрукавана ў друкарні
ПП Карпінскага А. Я.
Вул. Рэўваенсавета, 9, 214000, г. Смаленск, Расія